

Nosaby kyrkogård

Vård- och underhållsplan

Barup & Edström arkitektkontor AB
Malmö & Simrishamn

Nosaby kyrkogård

Vård- och underhållsplan 2015

Nosaby socken

Kristianstads kommun Skåne län

Omslagsfoto: Nosaby kyrkogård mot nordost, juni 2014. Foto: Mats Edström, Barup & Edström arkitektkontor AB.

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, Gävle.

Innehåll

SAMMANFATTNING	3
MÅLSÄTTNING	6
KYRKOGÅRDENS HISTORIA	
Nosaby socken	7
Kyrkan	8
Kyrkogården	9
Fornlämningar under mark	15
KYRKOGÅRDEN IDAG	
Planering, gravkvarter och plantering	16
Gravvårdar	26
Växt- och djurliv	27
VÄRDEN	
Kulturhistoriska värden	30
Biologiska värden	65
KYRKOGÅRDEN I FRAMTIDEN	
Utvecklingsplan	67
Riktlinjer för skötsel och underhåll	78
Riktlinjer för naturvård	81
APPENDIX	
Kyrkogården i Skåne	87
KÄLLOR	
Litteratur	90
Arkiv	90
Internetkällor	91
BILAGA	
Bilaga: Lagstiftning och styrdokument	92
Bilaga: Ritningar	97

Nosaby kyrkogård ligger i norra utkanten av Kristianstad.

SAMMANFATTNING

Nosaby kyrkogård.

Adress: Nosabyvägen 244, 291 47 Nosaby

Fastighetsbeteckning: Nosaby 35:1.

Areal: ca 2,1 ha.

Mark: Postglacial finsand.

Växtzon:1.

Vård-och underhållsplanering

Kyrkogårdar anlagda före 1940 är skyddade av Kulturmiljölagen (1988:950) (ändrad (2000:265) och (2013:548)). Det innebär att de inte får ändras på ett sådant sätt att deras kulturhistoriska värden försvinner. Denna vård- och underhållsplan för Nosaby kyrkogård är upprättad av Barup & Edström arkitektkontor AB och Skånska Träd, i samverkan med kyrkogårdschef Per Stabeck och förtroendevald fastighetsansvarig Göte Andersson på uppdrag av Nosaby församling. Planen är ett instrument för att förvalta och utveckla den kulturhistoriskt värdefulla kyrkogården i enlighet med Riksantikvarieämbetets föreskrifter om kyrkliga byggnadsminnen (KRFS 2012:2) samt anvisningar från Lunds stift och Länsstyrelsen i Skåne län.

Uppläggning, innehåll och process

Planen beskriver kyrkogården, dess historia och kulturhistoriska värden. Begravningsplatsens uppläggning och grundstruktur beskrivs liksom det ”gråa” kulturarvet; gravkvarter, gravvårdar, gångar, grindar och hägnader m.m. samt det ”gröna” kulturarvet; växter såsom träd, blommor och buskar samt djurliv. För att bevara, vårda och utveckla kyrkogårdens värden har strategier och särskilda vårdinsatser tagits fram för den framtida förvaltningen. De samlas i en utvecklingsplan för kommande tioårsperiod och innehåller underhåll, renoveringar samt restaureringar. Denna utvecklingsplan hanterar bl.a. frågor om återlämnade gravplatser, nya begravningsformer, tillgänglighet och önskemål om nygestaltning baserat på församlingens målsättning för framtidens kyrkogård. Både tillståndspliktiga och icke tillståndspliktiga åtgärder tas upp.

Beslutsprocessen innebär att församlingen lämnar förslag till vård- och underhållsplanen till Länsstyrelsen i Skåne för yttrande och ev. revidering. Därefter godkänns den av Lunds stift och antas av församlingen som planeringsunderlag samt för registrering av kulturhistoriskt värdefulla gravar i gravregistret.

Vård- och underhållsplanen:

- konkretiserar skyddsvärden och prioriteringar för vård, underhåll och utveckling av kyrkogården,
- ger underlag för en långsiktig och målinriktad förvaltning av kyrkogårdens värden,
- utgör underlag för ansökningar om kyrkoantikvarisk ersättning och kyrkobyggnadsbidrag.

Nosaby

Kyrkogården ligger i Nosaby strax norr om Kristianstad. Omgivningen är en gammal lantbruksbygd som gradvis förändrats till förortsmiljö. Socknen ingår i Villands härad och är sedan 1971 en del av Kristianstads kommun. En del av socknen tillfördes 1614 den nybildade Kristianstads församling. Senare, år 1675, införlivades Åraslövs socken i Nosaby. Fr.o.m. 2006 ingår Österslövs och Fjälkestads församlingar i Nosaby församling. Namnet skrevs under tidigt 1200-tal Nosaby och var namnet på kyrkbyn.

Kyrkogården

Nosaby kyrkogård ligger på sandig jord och med inslag av lerjord. Kyrkogården är inramad av en stenmur samt äldre lindar på alla sidor utom mot öster där en förnyelse av vegetationsgränsen inletts genom nertagning av de gamla lindarna. Kyrkogården omfattar ca 3200 gravar i 57 gravkvarter. Vid den nordöstra sidan finns en urn- och minneslund.

Kyrkogården är präglad av 1870-talets förändringar när den nuvarande kyrkan uppfördes. Då etablerades även kyrkogårdens grundstruktur med långsmala nord-sydliga kvarter och tvärgående gångaxlar. Senare utbyggnader mot norr har följt den äldre uppbyggnaden och förlängt omgärdningens stenmurar mot öster och väster. I gränsen mellan den gamla och den utbyggda delen har en ny tvärgående gångaxel etablerats. Under 1990-talet skapades en urn- och minneslund som ett utskott till den gamla kyrkogården mot nordost. Under 2015 har en ny askgravlund utförts i gravkvarter 37.

Nya gravseder med mindre och lägre gravstenar avslöjar, liksom tväraxlar i gångsystemet, olika utbyggnadsskeden. Kyrkogården har stor kapacitet för framtida begravningsverksamhet, bl.a. genom att ett stort antal kistgravplatser återlämnats och återtagits inom den äldre delen. Vidare finns mark reserverad för framtida utbyggnad på kyrkogårdens norra sida.

De äldre och kulturhistoriskt mest värdefulla gravvårdarna är placerade närmast kyrkan mot väster. Här finns stora påkostade familjegravar inramade av sten, buxbom eller med murade hägnader samt gjutjärnsräcken. På kyrkogårdens senare utbyggnad mot norr har två grusgångar lagts igen och såtts in med gräs. Här står de små sentida gravstenarna på rad i gräset.

Flera gravvårdar har kulturhistoriskt intresse värda att skyddas. Det kulturhistoriska värdet finns på lokal, regional och nationell nivå och består bl.a. utformningsvärde (konstnärligt, arkitektonisk kvalitet), socialhistorisk värde (viktig samhällsbärare, känd person, yrkesperson, gender- eller barngrav etc), miljöskapande värde (viktig för kyrkogårdens helhetsverkan, landmärke,

fondmotiv etc), material- och/eller teknikhistorisk värde (dyrbara material, avancerad expressiv utformning och/eller teknik etc.).

Kulturhistoriskt intressanta gravvårdar redovisas individuellt och i en kartsammanställning. Dessa gravvårdar bevaras i framtiden även när gravrätten upphört. Vidare redovisas riktlinjer för vård- och underhåll, lagstiftning och styrdokument för kyrkogårdarnas förvaltning, samt utvecklingsplan med bl. a. åtgärder för kyrkogårdsmurarna och för trädbeståndet.

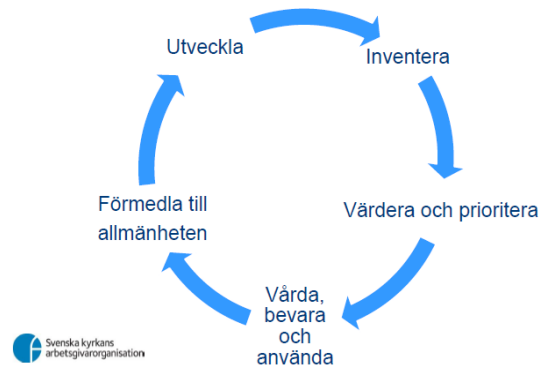
Vård- och underhållsplanen baseras på kyrkogårdens kulturhistoriska vegetativa och biologiska kvaliteter och ger strategier för framtidens vård- och underhållsåtgärder, reparationer, rekonstruktioner och restaurering av kyrkogården.

Utvecklingsplanen innehåller i sammanfattning en önskan att vidmakthåll kyrkogårdens grundstruktur, gångar, hägnader och vegetation med karaktärer av olika utbyggnadsskeden samt att bevara och vårda gravvårdar med kulturhistoriskt intresse som anges i VU-planen på ursprunglig plats. Målet är att förstärka tätheten på den gamla kyrkogården genom att återanvända häckar och stenramar. I norra delen av kyrkogården planeras för en mera parkliknande karaktär genom igenläggning av gångar medan minnes- och urnlunden vidmakthålls med befintlig skötsel.

Förvaltningens stora framtida uppgift är att genomföra en omfattande förnyelse av trädramen samt omläggning av kyrkogårdsmuren, ett arbete som genomförts 2014-2015. Vården av kyrkogårdens vegetation inriktas på att tillvarata biologisk mångfald. Vidare föreslås aktiva åtgärder för att förbättra tillgängligheten, förbättra dokumentationen av gravkartor, säkra gravstenar och ordna så att barn känner sig bekväma på kyrkogården.

Vård- och underhållsplanen ingår i ett kretslopp aktiviteter som skall bidra till en god förvaltning av kyrkogårdarna som kulturmiljöer.

Källa: Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation.

MÅLSÄTTNING

Barup & Edström arkitektkontor AB uppdrogs 2013 av kyrkogårdsförvaltningen för Nosaby församling att ta fram vård- och underhållsplaner för församlingens begravningsplatser. Uppdraget har utförts under 2014 och våren 2015 i medverkan av arborist Axel Martinsson, Skånska träd, kyrkogårdschef Per Stabeck samt fastighetsansvarig Göte Andersson. Arbetet redovisas i denna rapport samt i motsvarande rapporter för Fjälkestads kyrkogård och Österslövs kyrkogård.

Målet med vård- och underhållsplanen är att;

- ☐ *beskriva och värdera kyrkogårdens kulturhistoriska och biologiska värden,*
- ☐ *undersöka tillstånd, vårdbehov samt önskemål om utveckling av kyrkogården,*
- ☐ *ge strategi och riktlinjer för vård, underhåll och utveckling som säkerställer etablerade värden och förbättrar framtidens kyrkogård,*
- ☐ *underlätta Länsstyrelsens tillståndshantering av ärenden som berör framtida åtgärder på kyrkogården,*
- ☐ *förmedla kunskap, förståelse och engagemang för kyrkogårdens kvaliteter och behov.*

Arbetsprocess

Begravningsplatsens historiska utveckling och nuvarande tillstånd ger underlag för kulturhistorisk värdering och för att analysera behov av framtida vård, underhåll och utvecklingsåtgärder på kyrkogården.

Dokumentationen grundar sig på arkiv- och litteraturstudier, jämförande kartstudier samt på platsinventering. Källmaterial såsom beskrivningar, kartor och arkivmaterial från församlingens kyrkoarkiv, Landsarkivet i Lund samt Lantmäteriet har inarbetats i den historiska beskrivningen av vård- och underhållsplanen. Arbetet har skett i nära samverkan med församlingens kyrkogårdsansvariga.

KYRKOGRÅRDENS HISTORIA

Nosaby socken

Nosaby socken ligger i Villands härad och är sedan 1971 en del av Kristianstads kommun. Socknens areal är 25 kvadratkilometer varav cirka 23,5 är landareal med en befolkning på drygt 4 000 invånare.

Socknen ligger i öppet odlat slättlandskap strax norr om Kristianstad. Detta slättland har gradvis infogats i stadens utkantsbebyggelse. Underhand har den äldre agrara bystrukturen av gårdar och husmanshus förtätats med villabebyggelse och industribyggnader.

Människor har vistats i området redan under stenåldern och det är rikt på fasta fornlämningar. Från stenåldern finns ett 50-tal boplatser och två hällkistor. Från bronsåldern finns gravhögar och skålgropsförekomster. Gravfynden upplyser om stenålderns fångst- och jägarfolks liv där lättbrukade jordar, god tillgång på betesmark och vattendragen utgjort viktiga förutsättningar för stenåldersböndernas bosättning.

Namnet på kyrkbyn skrevs under tidigt 1200-tal ”Nosaby”. Efterleden är *by*, 'gård; by'. Förleden innehåller ett äldre namn på Råbelövskanalen bildat till *nos* d.v.s. 'näs', men med oklar syftning.

Vid Kristianstads grundande 1614 överfördes en del av socknen till den nybildade Kristianstads församling. År 1675 införlivades Åraslövs socken i Nosaby. Fr.o.m. 2006 ingår Österslövs och Fjälkestads församlingar i Nosaby församling.

Den nuvarande kyrkan i Nosaby uppfördes i en expressiv nygotisk arkitektur efter ritningar av Helgo Zettervall 1868 med plats för 450 besökare och invigdes 1875. Källa: <http://www.kristianstadvykort.se/nosaby/jpg/2667.jpg>

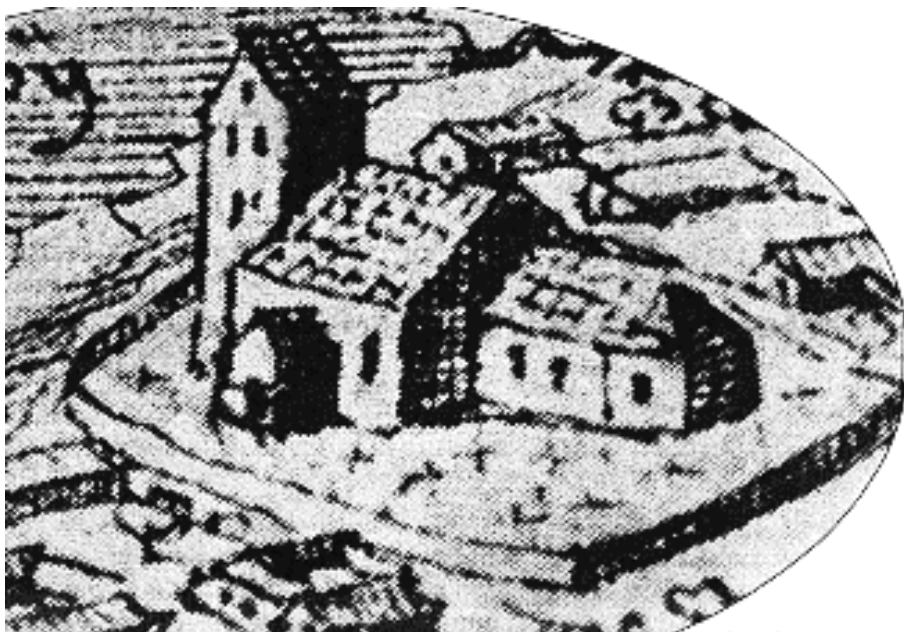
Nosaby kyrkogård ligger i ett komplext sammanhang omgiven av skola, järnväg, landsbygd och äldre bystruktur.

Kyrkan

Nosaby gamla kyrka uppfördes sannolikt vid slutet av 1100-talet. Grundmurar från den gamla kyrkan har påträffats på kyrkogården i samband med grävning för elkabel 1999 för utebelysning. En bild från 1676 visar ett högt och brett långhus, ett lägre och smalare kor, absid, västtorn och ett vapenhus mot söder. Kartbilden från laga skiftet bekräftar denna utformning.

Domkyrkoarkitekten Carl Georg Brunius som besökte Nosaby på 1850-talet beskrev kyrkan som ”illa tilltygad” med omfattande skador på tornets tunnvalv och mittpelare. Befolkningsökningen under 1800-talets första hälft innebar stora förändringar för bygden och för kyrkan som underhand blev för liten för en växande församling. Den gamla kyrkan förblev dock Nosabys församlingskyrka fram till 1871 då planerna på att uppföra en ny kyrka började ta konkret form.

Redan 1822 skriver dåvarande kyrkoherden, magister Olof Hörman, att "kyrkan är tillräckligt ljus men icke nog rymlig". 1868 tillsattes en byggnadskommitté som uppdrog åt arkitekt Helgo Zettervall att utforma en ny kyrka som skulle ge plats för alla i församlingen. Zettervall gestaltade en ny kyrkobyggnad i nygotik med ett kraftfullt expressivt uttryck. Byggnaden är en basilika med högt mittskepp och lägre sidoskepp, en utformning som kunde ge plats för hela 450 sittplatser. Exteriören fick fasader i kvaderputs, horisontellt målade i olika kulörer. Förslaget godkändes av Kungl. Maj:t 1871. Den gamla medeltidskyrkan revs och den nya kyrkan stod klar 1875.

Erik Dahlberghs bild från 1678 visar den medeltida kyrkan från sydöst omgiven av en kyrkogårdsmur som även dokumenteras i skrift 1663. På kyrkogården illustreras gravvårdar med kors. Begravningsplatsen saknar träd planteringar och gravkvarter. Källa Ahlström, B-Å (red.) 2005. Nosabybygdens historia. Nosaby socken. Kristianstad.

Kyrkogården

En teckning av Erik Dahlbergh från 1678 ger oss en föreställning om hur den gamla kyrkogården såg ut. Det är en liten fyrkantig tomt som omgav medeltidskyrkan hägnad av en stenmur och utan träd och gravkvarter. Brukligt var att de enkla gravvårdarna ställdes fritt i en sammanhängande gräsyta. Detta tillstånd var också det som mötte betraktaren under 1800-talets början när Nosabys ägor skulle skiftas. Kartan till laga skiftet upprättades 1835. Den finns avritad 1861 i en tydligare version som markerar den gamla kyrkogården som en grön rektangulär yta runt den medeltida kyrkan. Kyrkogården var indragen från landsvägen i söder och omgiven av fyrlängade gårdar precis som på Dahlberghs karta tvåhundra år tidigare. Denna gamla kyrkogård motsvarar mittpartiet av den nuvarande.

I prostvisitationens protokoll från maj 1858 framgår att kyrkogårdstomten var omgiven av en stenmur mot öster, väster och norr. Att den saknades mot söder berodde på att den fyrlängade gård som markeras på skifteskartan mellan kyrkogården och landsvägen skulle rivas. Men ännu 1868 skriver man i kyrkostämmans i protokoll "kyrkan var i särdeles dåligt skick liksom kyrkogården". När arbetet med att bygga en ny kyrka kom igång i början av 1870-talet sattes kyrkogården i stand och utvidgades fram till landsvägen.

Sedan den nya kyrkan färdigställts utformades en ny, större och praktfullare begravningsplats passande till den stora kyrkan. Den nya kyrkan ritades av samtidens främste kyrkoarkitekt Helgo Zettervall. Det skedde i en tid när lantbruket och sjukvården utvecklades starkt, vilket ledde till en befolkningsexplosion, behov av större kyrkor och mera plats på kyrkogårdarna på landsbygden.

Ur

skifteskarta för Nosaby 1835, kopia 1861 med kyrkogårdstomten och den medeltida kyrkan omgiven av förlängade gårdar. Källa: Nosaby kyrkoarkiv.

Ljus linje visar kyrkogårdens gränser vid laga skiftet 1835. Källa: www.maps.google.se (2014-08-15).

Den nya markytan i slänten mot landsvägen i söder lades till den gamla kyrkogården. Det skapade en praktfull vy av kyrkan och kyrkogården. Den nuvarande entrén med smidesgrindar utformade av gjutjärn i nygotik med fialer och masverk torde tillkommit då.

Några enskilda gravar på den södra och västra sidan om kyrkan är från tiden före kyrkogårdsutvidgningen. De kom att inlemmas i den nya kyrkogårdens gravkvarter och gångsystem.

Den nya entrén och den utvidgade kyrkogården skapade balans till den nya stora kyrkan. Ett rationellt rutnät av elva långsmala gravkvarter lades ut i nord-sydlig riktning omgivet av en ytterram längs kyrkogårdsmuren. Sedan två av gångarna tagits bort finns här nio kvarter medan det fortfarande är elva gravkvarter på kyrkans norra sida.

Fotografier från början av sekelskiftet 1900 visar en kyrkogård med frodig växtlighet av blommor och oklippta kantväxter men utan solitära träd. I vegetationen står de nya gravstenarna som utropstecken. Kyrkogården omges av frodig grönska av gamla träd mot öster och väster samt nyplanterade norr om kyrkan.

Under 1900-talets första hälft fylldes kyrkogården med påkostade familjegravar och enskilda gravvårdar. Bollar av tuja, idegranar och ett sorgeträd pryder gravvårdarna kring kyrkan. Flygbilder från 1940- och 1950-talet visar hur kyrkans växtvolym på kyrkogården successivt ökar.

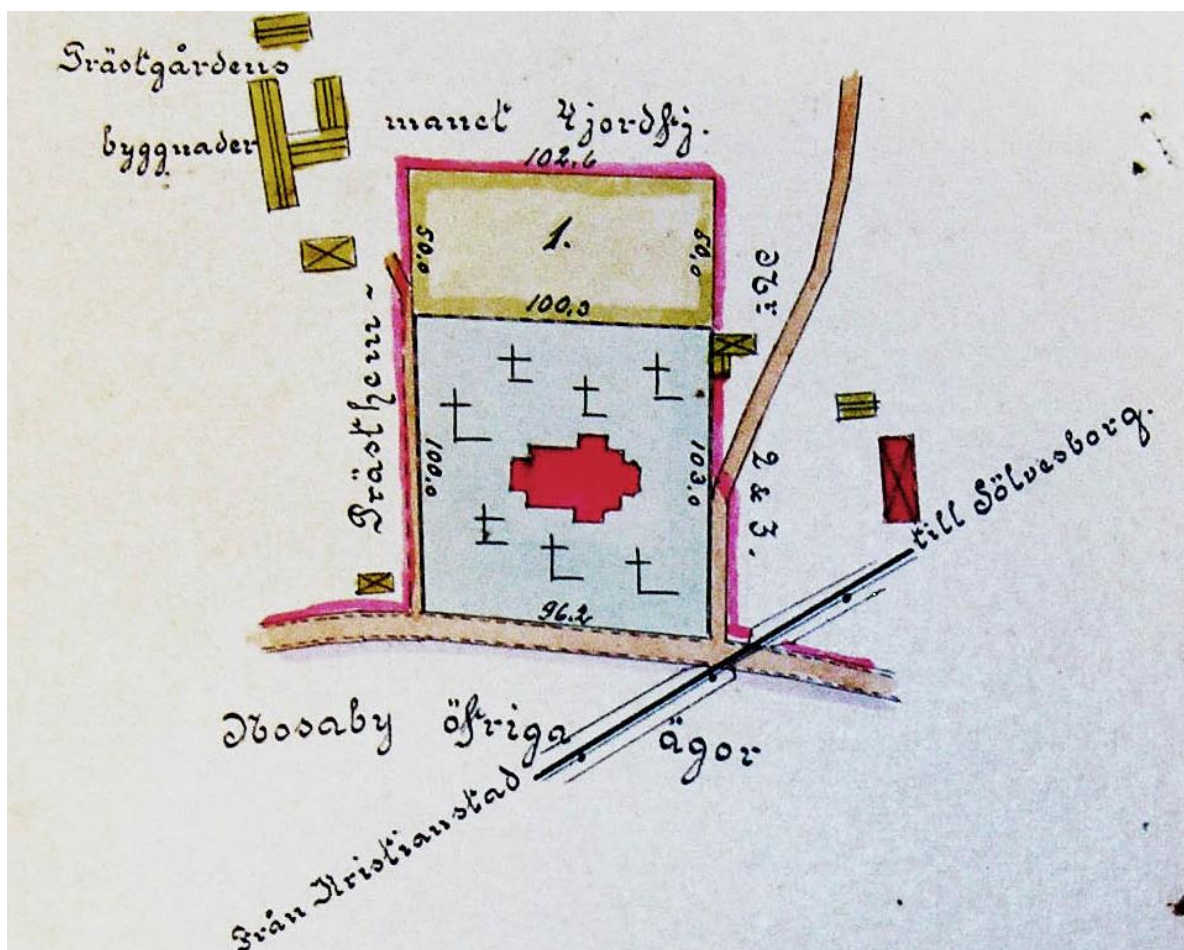
Nosaby nya kyrka och kyrkogård från sydöst. Bilden visar tillståndet vid 1900-talets början med stående gravstenar utspridda i en frodig vegetation med oklippta buxbomskvarter och grusgångar. Kyrkogården omges av kyrkogårdsmur och en ram av lövträd. Källa: Kulturmiljöbild, RAA, foto: Oscar Halldin, 1904 – 1906.

1916 års kyrkogård

Med lantbrukets utveckling och ökade välstånd under 1800-talets slut och 1900-talets början kom kyrkogården att fyllas med många påkostade gravvårdar, enskilda och familjegravar. Det var grusade gravar, ofta med gravstenar och gravsymboler av traktens svarta diabas och gråa granit.

Behovet av en ny utvidgning gjorde sig påkallat. 1913 presenterade A.S. Sihlén tre olika skisser till utbyggnad. Det första förslaget var en förlängning av kyrkogården med femtio meter mot norr, cirka 0,5 ha. Förslaget innebar en krävande uppfyllnad för att klara den höga grundvattennivån. De två andra alternativen var en stor utvidgning mot öster och en separat kyrkogårdsdel avskild från prästgårdens park. 1914 beslutades om en utvidgning mot norr. Distriktslantmätare Johan Söderqvist uppdrogs att planlägga utbyggnaden.

1916 genomfördes utvidgningen och nya gravkvarter lades ut efter det gamla mönstret med långsmala kvarter och elva nord-sydliga gångar. De har sedan reducerats till nio efter att församlingen lagt igen gångarna i det två yttre kvarteren. En tvärgående dubbelgång med gravkvarter förmedlade övergången mellan den gamla kyrkogården och 1916 års utvidgning.

"Förslag till utvidgning av Nosaby församlings kyrkogård" genom avstyckning av ca 0,5 hektar åkermark från prästhemmanet Hjordsfjärding Nr 2 och 3 norr om kyrkogården. Upprättad 1914 av distriktslantmätare Johan Söderqvist. Källa: Nosaby kyrkoarkiv.

1916 års kyrkogård övertog kvartersmönstret från den äldre kyrkogården med långsmala kvarter i nord-sydlig riktning efter en dubbelgång med ett mellanliggande gravkvarter i öst-västlig riktning. Kvarteren mot öster ligger idag som en gräsyta med enkla, låga stenvårdar främst av Vångagranit och Bjärlövsgranit samt med förgyllda text- och bildpartier eller kontrasterande färger. Enstaka vårdar är singeltäckta gravplatser omgärdade av buxbom eller med stankanter.

1916 byggde verkmästare A J Roos till en kostnad av 3115 kr en ny gräns mot öster och väster av granit. Den gamla stenmuren återanvändes och byggdes på 70 cm "frostfritt" djup samt murades i cementbruk. Placeringen var något utflyttad i förhållande till läget på den gamla gränsmuren. Murens längd ökade med 50 meter mot norr.

Kyrkogården kom till god användning för kistgravar. Flygfoton avslöjar att man redan i början på 1930-talet tagit i bruk en tredjedel av kyrkogårdsutbyggnaden och att man under 1940-talet förbrukat två tredjedelar av alla de planerade kvarteren för kistgravar.

Flygfoto av Nosaby kyrka och kyrkogård mot söder omgiven av en relativt nyplanterad rad med träd och nya grav-kvarter mot norr som tagits i bruk. Flygfoto från 1930-talet, 3280, <http://www.kristianstadvykort.se/nosaby/nosaby.htm>

Ett bårhus uppfördes i putsat och vitmålat murverk med tegeltak år 1950 på en tomt strax väster om kyrkogårdsmuren. Byggnaden ritades av länsarkitekt Allan Nilsson och utfördes med kopparskodda portar och med kraftfull, profilerad omfattning av granit.

En arbetsbeskrivning från 1956, av stadsträdgårdsmästaren N. Henning Lundström, berättar om en stor förändring av kyrkogården. Ligusterhäckar som inramade kyrkogårdens gravvårdar och kvarter, totalt 1825 sträckmeter, skulle rivas upp för att ersättas med buxbom. Skälet till förändringen framgår dock inte i texten.

Flygfoto av Nosaby kyrka och kyrkogård mot söder omgiven av en relativt nyplanterad rad med träd och nya grav-kvarter mot norr som tagits i bruk. Källa, Riksantikvarieämbetet ATA KM+53976.5661, AB Flygtrafik. Bengtsfors 1940.

Den nya kyrkogården, 1960-2013

I början av 1960-talet gjorde sig behovet av nya gravplatser åter gällande. Det framgår av flygbilder som visar att en stor del av de nya kvarteren tagits i bruk. Här ser vi även hur kyrkogårdens gräns mot jordbrukslandskapet förstärkts med lindar. Mot norr låg en naturlig utbyggnadsriktning men man inkorporerade även markstycket mot öster fram till Balsbyvägen. 1964 uppfördes en ekonomibyggnad i den södra delen av detta markstycke med en grind i stenmuren.

1967 genomfördes denna kyrkogårdsutvidgning efter utformning av f.d. kyrkogårdsförmannen Hilding Claesson. Kyrkogårdens gräns mot norr byggdes med en låg stenmur och stenvallen längs västra sidan förlängdes. En avfallsgrop i nordöstra hörnet byggdes om till spegeldamm där kyrkogårdsbesökarna skulle kunna hämta vatten för bevattning av gravplatserna.

Utbyggnaden säkrade ytor på lång sikt för framtida kistbegravningar, minneslund och urnlund. En rad av lindar etablerades längs den nya gränsen mot väster. Invigningen ägde rum sommaren 1968.

Ett förslag till omgestaltning av de nya ytorna utarbetades 1984 av trädgårdsarkitekt Sven-Erik Patriksson, Mark & Trädgårdsprojektering i Degeberga, och antogs året efteråt. Med kvarteren 54-59 skapades 175 nya gravar mot norr. Föreskrifterna innehöll strikta regler om gravarnas utformning och utsmyckning. Här anges stående eller liggande gravsten samt rabattram av natursten med yttermått 60x120 cm alternativt 60x240 cm. Samtidigt gjordes stenvallen mot vägen i söder om. En fogad stenkvalm avtäcktes med tjocka, rektangulära, omlottlagda skifferplattor. Södra ingången formades med en halvcirkulär inbuktning för de gamla gotiska smidesgrindarna. En ny stenvall uppfördes samtidigt kring den nya utbyggnaden i nordöst.

Det skulle dröja till 1991 innan planeringen av minnes- och urnlunden sattes igång i medverkan av arkitekt Patriksson. Församlingen ansökte hos länsstyrelsen om att ersätta de utbyggda kvarteren för kistgravar mot norr och nordöst till minnes- och urnlund med ca 320 urngravar på 600 kvm. Ett detaljförslag utformades för kistgravar i norr, minneslund och urnlund mot nordöst. Syftet var att skapa en lund med ett gravskick av kollektiv och anonym karaktär, utan gravvårdar eller enskild plantering. Minnes- och urnlunden formades med mjuk hand som slingrande gångar, en liten kulle, porlande vatten med damm med meditationsplats, bänk och låg belysning samt med utvalda solitärträd inramade av lövträd mot Balsbyvägen och en tujahäck mot redskapsboden i söder.

Lunden som invigdes 1997 framträder idag som en avskild och särpräglad plats i kontrast till den strikta och öppna karaktär som präglar den övriga kyrkogården mot norr. Växtlistan tar upp bl.a. pärlhagtorn, japanskt körsbär, blodlönn, paraplyalm, nordmansgran, blågran, katsura, häggmispel, trollhassel, stjärnmagnolia, körsbärskornell, buxbom, lingontry, vintergröna, järnek, praktry, bambu och salvia samt Rosa Schneewitchen och sommarblommor. Paraplyalmarna och pärlhagtornen blev dock aldrig planterade. Efter invigningen har lunden kompletterats med ett vattenfall som rinner ner till en damm.

Norra tvärgången i gränsen mellan 1916 års utbyggnad och 1967 års utbyggnad planterades med silverlönnar. Samtidigt lades den norra delen av den öst-västliga dubbelgången igen varför lönnarna står i gräsyta. Vid samma tillfälle kompletterades även buxbomsparterrerna framför kyrkan med den ljusröda rosen Sommarvind.

I gränsen mot norr ersattes ett dött stamträd med en parklind, *Tillia Europaena*. Västra delen av kyrkogården upplevdes alltför flack och öppen. Förslaget att komplettera med tre träd mellan befintliga gravplatser för att skapa en bättre rumslighet genomfördes dock inte. Gräsytan för framtida kistgravar mot norr som upplevdes ödslig kompletterades med fyra solitärträd av rosenapel, *Malmus* x *Adstringens* Hopa.

Kyrkogården är indelad i 53 gravkvarter för kistbegravning samt ett nytt kvarter för askgravar. I urnlunden finns ytterligare 6 kvarter, sammanlagt 3000 gravrätter. Av dessa kvarter ligger 36 inom den äldre delen av kyrkogården som omger kyrkobyggnaden. Oanvända gravar finns spridda i den äldre delen och i större mängd på det område som byggdes ut under 1960-talet.

Flygfoto 1947 av Nosaby mot väster med skolan i förgrunden, banvallen i söder och ett växande samhälle mot väster. Kyrkogården har fått en större utbyggnad i norr av gravkvarter i nordsydlig riktning. Källa: Kristianstadvykort, www.kristianstadvykort.se/nosaby/flygfoton.bilder.htm. No_2439 AB Flygtrafik, Bengtsfors.

Fornlämningar under mark

Vid markarbeten för belysningsledningar på kyrkogården har påträffats lämningar från den 1871 rivna medeltidskyrkan. I samband med undersökningar 1999 (Kockum 1999) återfanns strax söder om den nuvarande kyrkans södra korsarm grundmurar från den medeltida kyrkan.

På kyrkogården finns enligt Riksantikvarieämbetets Fornsök en av Nosabys gamla bytomter i den norra delen av fastigheten 127:1. Fornlämningsområdet är idag till största delen bebyggt, men det har delundersökts vid arkeologiska förundersökningar 1995 och 2002-2003. Det finns även uppgifter från 1921 om att det norr om kyrkan skall ha påträffats urngravar med fyra större lerkärl, vilket indikerar att det tidigare kan ha legat ett gravfält här (RAÄ 134:1).

Nosaby kyrkogård i flygbild. Källa: www.google.se/maps/place/Nosaby+kyrka (2015-05-04).

KYRKOGÅRDEN IDAG

Planering, gravkvarter och plantering

Omgivningarna

Kyrkan i Nosaby är belägen norr om landsvägen i den gamla kyrkby som idag är förort till Kristianstad. Bebyggelsen utgörs av rester av den gamla agrara bebyggelsen blandad med villor från efterkrigstiden, institutionella byggnader och industribyggnader. Tvärs genom samhället strax söder om kyrkogården löper banvallen till järnvägssträckan Kristianstad-Karlskrona och ett stycke längre öster om samhället väg E22. Landskapet kring byn är ett öppet odlingslandskap med enstaka dungar, diken och gränser.

Mot väster gränsar kyrkogården till församlingshemmet. Längs angöringsgatan finns parkering med grusad yta för ett 10-tal bilar. Öster om kyrkogården i anslutning till skolan finns en asfalterad parkering för cirka 70 bilar som kan samutnyttjas med kyrkan, bl.a. vid söndagens högmässa.

Kyrkogårdens ingång från söder är utförd av svartmålat gjutjärn i nygotik med körport och två gånggrindar. Utsmyckningsdelar som saknas bör kompletteras.

Omgärdningar och grindar

Kyrkogården i Nosaby är omgiven av cirka 1-1,4 meter höga stenmurar med grindstolpar och grindar av gjutjärn vid huvudingången mot söder. Ytterligare ingångar med grindstolpar och grind finns mot öster och mot väster i anslutning till församlingshemmet.

Kyrkogårdens omgärdning mot öster och väster har en cirka en meters hög stenmur av sprängsten i granit täckt med omlottlagd skiffer. Muren är murad och fogad med KC-bruk. Senare tillägg har gjorts vid utbyggnad 1967 varvid en motsvarande mur även tillkom mot norr liksom kring minnes- och urnlunden kring 1990. Större och mindre reparationer har utförts med cementbruk.

Mot söder finns en cirka 0,6 meter hög stenmur murad av kluven och huggen granit med inslag av diabas samt med omlottlagda täckplattor av kalkstensflis. Övergången från hög till låg mur löper kontinuerligt utan trappning längs västra och östra murens södra avslutning.

Vid den södra ingången formas kyrkogårdsmuren i en välkomnande halvcirkel med äldre grindar av svartmålat gjutjärn. De är utförda i nygotik med ståndare med fialer och masverk med spetsbågar. Grindarna består av två gånggrindar i sidorna och en bredare transportgrind i mitten.

Öppning med järngrindar, sopkärl vid redskapshuset mot öster.

Kyrkogårdens entré mot väster med grindstolpar krönt av järnlyktor.

Kyrkogården kring kyrkan har bevarat en förtätad karaktär med gravvårdar från 1800-talets slut och 1900-talets början.

Entrén mot väster har svartmålade smidesgrindar och två höga, vitputsade grindstolpar med pyramidformade täckstenar krönta av järnlyktor som står på var sitt järnklot. Entrén mot öster har fyra motsvarande grindstolpar med gånggrindar av svartmålat järnsmide i sidorna och en dubbel lastgrind i mitten. Vid redskapshuset strax norr om denna grind finns en enkel öppning med järngrindar. I dess norra sida två sopkärl samt vid kyrkogårdens nordöstra hörn ytterligare en järngrind med grindstolpar. I den norra stenmuren finns vid nordvästra hörnen en transportöppning bl. a. för komposthantering.

Gravkvarter och gångar

Kyrkogården är i nord-sydlig riktning indelad i 9 respektive 11 långsmala gravkvarter. Längs kyrkogårdsmuren mot söder, öster och väster löper ytterligare en ram av gravkvarter. Äldre gravstenar är samlade längs kyrkogårdens nordvästra mur, stående och liggande i en gräsyta. Gångarna som löper in mot kyrkobyggnaden vidgar sig till större sammanhängande grusytor. Runt kyrkan är marken stensatt med gatsten. Vid kyrkans västentré har trappstegen tagits bort genom att marknivån höjts med en svag lutning mot huvudporten, vilket förbättrat kyrkorummets tillgänglighet för rörelsehindrade.

Kvarteren delas i öst-västlig riktning av tvärgångar och i söder där huvudentrén ligger finns en bred gångaxel i riktning mot södra korsarmens fasad. En motsvarande axel, cirka 3 meter bred, löper från entrén i väster och sammanbinder församlingshemmet med kyrkans västportal. Från östra entrén löper en grusad gång mot kyrkans absidformade sakristia. Gången från väster är lagd med betongplattor med sjögrusyta och kantskod med smågatsten. Övriga gångar har fasta grus-ytor av ljus singel eller med samkross. Gångarna är generellt hårt packade och har god tillgänglighet för rullstolar. Grusgångarna har en total längd av cirka 1500 meter med 1,5-3 meters bredd.

De äldre gravarna är i allmänhet kantade med klippt buxbom men även stenramar förekommer liksom större gravar med grusade ytor och omgärdningar av kedjor och smidesräcken. Bland de äldre gravkvarteren kring kyrkobyggnaden förekommer ett 90-tal gravvårdar i den lokala svarta diabasen från Östra Göinge. De utgör ett påtagligt inslag av sent 1800-tal och tidigt 1900-tal. Även gravvårdar

Den del av kyrkogården som tagits i bruk efter 1960-talet präglas av öppenhet och ödslighet med brist på rumslig indelning och vertikala element. Här föreslås igenläggning av gångar och plantering av träd som ger en parkliknande karaktär.

av grå granit förekommer, varav flera är yngre liksom gravstenarna av röd Vångagranit. De nyare kvarteren mot norr är till stor del gräsbevuxna med låga stående gravstenar i lokala stensorter såsom Vångagranit, Bjärlövsgranit samt diabas.

Kyrkogården har kommunalt vatten och avlopp. Service- och bevattningsanläggningar med utrustning och tappkran finns på fyra ställen; vid västra ingången, vid södra ingången, i öster och i det nordöstra hörnet.

Västra entrén har grindstolpar med lyktor. Kyrkogårdens gångar saknar belysning. Kyrkans fasadbelysning ger dock ett visst ledljus, liksom lyktstolpar på parkeringen i väster och längs vägen i söder.

Kyrkogårdsmuren som är fogad med fältsten och sprängsten av granit, gnejs och diabas har sprickskador och utfallande stenar förorsakade av växande trädrötter. Parti av kyrkogårdsmuren mot väst.

Bårhus

Väster om kyrkogården, utanför kyrkogårdsmuren strax norr om församlingshemmet ligger ett bårhus. Bårhuset är uppfört med putsade, vitmålade murar och tak av rött enkupigt Hebytegel. Sockeln är klädd med skifferplattor och porten mot söder har trappa och omfattning av grå granit. Ovanför finns ett kors och en lykta av metall. Porten är kopparskodd. Mot öster finns tre små spetsvinklade spröjsade fönster.

Bårhuset är uppfört 1950 efter ritningar av länsarkitekt Allan Nilsson som även var kontrollant för bygget. Byggmästare var John E Lundström. Bårhuset var ursprungligen planerat med skiffertak.

Bårhuset är uppfört 1950 efter ritningar av länsarkitekt Allan Nilsson. Fasad mot söder och öster.

Parti av östra fasaden mot norr med sockel av grå skiffer, putsade och vitmålade väggar, brunmålat träfönster och stuprör.

Kyrkogårdsmurens hörn mot sydväst visar hur den låga kvadern mot söder successivt övergår till en högre mur med fogad fältsten och sprängsten av granit samt avtäckt med hållar omlott.

Trädplanteringar och övriga planteringar

Kyrkogården är inramad av höga lindar på södra, västra och norra sidan. Sedan 2011 arbetar kyrkogårdsförvaltningen med en plan för att förnya trädbestånden och lägga om kyrkogårdsmuren. Längs den östra sidan togs alla träden ner våren 2014. Orsaken är att träden planterats nära kyrkogårdsmuren och att rotsystemet därför äventyrar stenmurens stabilitet med sprickbildning och upplösning av stenmurverket. Östra kyrkogårdsmuren är mest skadad men tillståndet på norra delen av den västra kyrkogårdsmuren har successivt förvärrats med partier av utfallande stenar.

På gräsytan till den nya kyrkogårdsdelen mot norr har sedermera planterats fyra rosenaplar. Där har även i gränsen till begravningsplatsen planterats fyra lönnar vars stammar uppvisar sprickskador och allvarliga bristningar på barken.

Två planteringar strax väster om kyrkan och en hjärtformad i gången öster om kyrkan är inramade av buxbom och planterade med rosen Sommervind.

Kyrkogården i nordöst har en cirka tre meter hög, formklippt tujahäck som innesluter en kontemplativ plats med parkbänk. En vattenpost och ett redskapsställ vid urnlunden är också inramade av en lägre tujahäck av motsvarande typ. Övriga vattenposter och redskapsställ är spridda i öster, söder och väster och öppet exponerade.

Buskar av spirea förekommer längs kyrkogårdens norra gräns.

Vid kyrkogårdens nordöstra del finns en urn- och minneslund samt allé-, träd- och buskplanteringar. En hög tujahäck står i gränsen mellan redskapsboden och minneslunden i nordöst.

Gravplatsernas struktur och växtlighet

Kyrkogården indelas i 53 gravkvarter samt minneslund och urnlund med gravkvarteren 54-59.

Skötseln omfattar totalt 332 kistgravar fördelade på område 1, 150 st. område 2, 95 st. och område 3, 87 st.

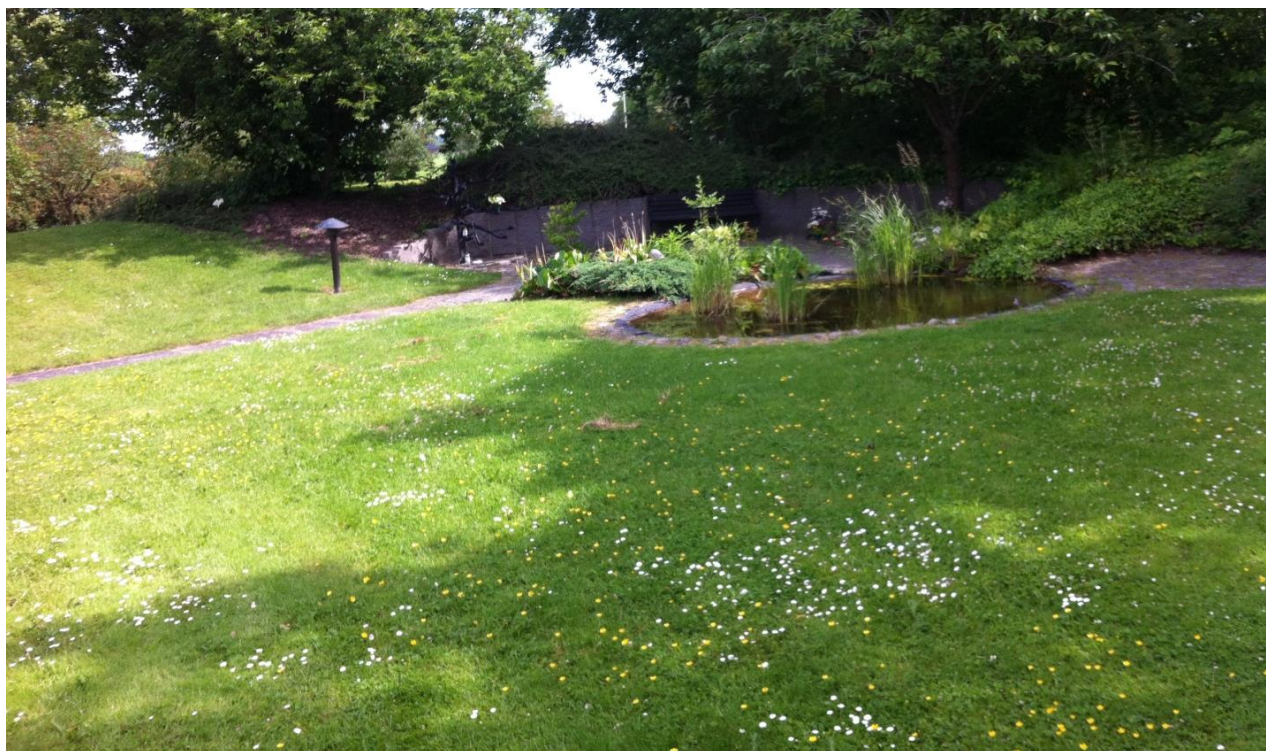
36 kvarter finns inom den äldre delen av kyrkogården kring kyrkobyggnaden. Denna del från landsvägen i söder till dubbelgången norr om kyrkan har bevarat sin 1800- och tidiga 1900-talskaraktär med många äldre gravvårdar av diabas, ramar av sten och inslag av familjegravar. Här finns även mera omfattande familjegravar med större gravstenar, grusytor inramade med pelare och kedjor, kolonner och klassiska motiv. Vidare förekommer yngre stenar med mindre, låga stenar av enklare utformning insprängda mellan de äldre gravarna.

Växtligheten är relativt lågväxande, horisontell med sparsamma inslag av träd t.ex. ginkgo, japansk blodlönn, syren och syrenhortensia. Enstaka idegranar förekommer liksom tuja och cypresser, ibland formade till häckar, cirkulära och kubiska växtvolymmer kring och vid gravstenar. Inramningen av gravar består av kantväxter av buxbom, och stenskanter med gravytor täckta av grus, gräs och perenner av t.ex. tusensköna, malva, ljung, benved, funkia, silverarv, salvia, ormbunkar, kinesisk kärleksört, och rosenbuskar m.m. Även ettåriga växter som pelargon, tagetes, begonia, viol, flitiga lisa och penséer förekommer.

Kvarter 1-23

Kvarter 1-23 omfattar 754 gravplatser och ligger söder om kyrkobyggnaden. Ytan upptar flertalet äldre gravvårdar med inslag av senare gravvårdar. Kvartersytorna är till stor del gräsklädda. Men eftersom kvarteren och gravvårdarna ligger tätt framträder en rik, mångfasetterad karaktär med stenskanter, familjegravar, höga och låga gravstenar av granit och diabas samt inslag av kalksten och marmor.

Längs kyrkogårdsmurarna mot öster, väster och söder finns sammanlagt 80 gravplatser, i kvarteren 1, 12, 13, och 23. Mot söder finns även ett redskapsställ placerat tillsammans med två avfallstunnor, påtagligt synliga. Övriga gravkvarter har grusgångar runt om. Inom området finns stor variation av gravvårdar, i huvudsak större, äldre med inslag av yngre, mindre gravvårdar samt enstaka onyttjade gravar, återlämnade eller återtagna, utlagda som gräsytor.

Minneslundan med sin kontemplativa plats vid dammen präglas av småskalighet, intimitet och ett rikt växtval. Det är kvaliteter som värnas genom en varsam och omsorgsfull skötsel. Blommor i gräsytan bidrar till den biologiska mångfalden.

Vid gravkvarter 1 finner vi en rundel av toppade pelaridegranar med en gravvård av ett naturformat gråstensblock för godsägaren Gustaf Ohlsson och hans hustru Asta på Hammarshus, en särpräglad gravvård från 1980-talet. Här finner vi även äldre gravvårdar med fyra rektangel-klippta ytor av murgröna inom en ram av buxbomskanter. Ytterligare gravkvarter med buxbom och stenkantar förekommer. Särskilt synliga är de högresta obelisker av polerad diabas som förekommer i gravkvarteren 2, 6 och 13.

Vid den norra sidan av kvarter 3 finns en gräsyta för tillfällig placering av blommor och kransar i samband med avslutade begravningar. Kvarteret präglas av äldre gravvårdar av svart diabas från råköpp till polerade ytor med sparsamma planteringar. Vid den västra sidan finns en obelisk med kubiska stenpollare och kedjor som inramar en ljus gräsyta. Vidare finns Lave M Ströms familjegrav med parställda formationer av kubiskt klippt idegran och en motsvarande plantering av tujor vid Per Flatoffs familjegrav. Som kontrast till dessa gröna volymer finns ljusa växter, sandmalört och prästkragar, framför gravstenen av diabas.

I gravkvarter 5 står en av kyrkogårdens äldre gravstenar i gräsyta, en uppåt konisk grå granitsten med heltäckande text krönt av en strålsol. Texten lyder "TILL MINNE AF TRACKTÖREN MÅNS SVENSSON: FÖDD: DEN 16: D: 1786 DÖD DEN 7 juni 1846 OCH: DES. HUSTRU KARNA PEHRSDOTER: FÖDD DEN 16 juni 1788: DÖD: DEN: 19: februari 1851: P: S: H 92. V: I & II:

I kvarter 11 finns en familjegrav med sten av svart polerad diabas från 1900-talets början med sirliga smidesjärnräcken och stolpar med liljespetsar. I samma kvarter finns en obelisk av diabas krönt av ett latinskt kors. Huvuddelen av kvarteret är grästäckt varför familjegravens smideshänad framträder tydligare.

I kvarteren 6 och 7 finns enklare och nyare gravstenar satta direkt i gräsytan, vissa med små stenramar. På den norra sidan finns klippta tujor och stora praktfulla parställda idegranar.

Lantbrukaren Nils och Sigrid Månsons gravvård i kvarter 10 är en praktfull polerad kolonn av diabas krönt av en urna, omgiven av en korsformad grusyta, buxbomshäckar och i ytterkant lavendel. Lavendeln bidrar aktivt till artrikedomen och attraherar humlor, bin och fjärilar. I kvarter 8 står en enkel dubbelgrav med gravstenar i polerad diabas som står i kraftfull kontrast mot den gråvita silverarv som sammanbinder de två gravarna.

Kvarteren 14 -22 har äldre diabasgravstenar i gräs med inslag av klippta cypresser, tujor och vid södra sidan större tujor. Flera gravstenar flankeras av små klippta tujor i rundklippning och kubisk form men även friväxande. Enstaka gravar har större stenramar. Gravarna har ett mångfasetterat register av perenner och snittblommor. Även vitmalört förekommer t.ex. i den nya klassicistiska gravvården av Vångagranit i kvarter 14.

I kvarter 20 finner vi en lantbrukare Bonde Thuressons familjegrav, en grusad grav med stenram som i bakkant spelar med olika nyanser av grönvolymer. Omedelbart framför den svarta polerade gravstenen i diabas löper en grön gul buxbomshäck som ett horisontellt streck och spelar mot två bakomliggande lågväxande blågrå cypresser, två kubiska volymer av idegran samt en solitärros.

I kvarter 23 finns förvuxna toppade tujor, delvis döda, som vuxit över gravvården på ett sätt som inte avsetts. Strax norr om denna gravvård finns en korsformad gravsten som lagts ner i väntan på förnyad dubbnings. Här finns även en familjegrav från början av 1900-talet i jugendkaraktär med stenpollare, smidesjärn och en grusyta med ormbunkar som överlevt vid den södra sidan.

I övrigt förekommer olika former av benved samt blommande perenner såsom bergenia, violer, tusensköna, tagetes och kinesisk kärleksört, rosor samt vårlökar.

Bland de senare gravvårdarna finns i olika kvarter en typ av gravvårdar med små, snedställda stenplattor av diabas monterade mot en stenhållare. Det är gravar från 1950- och 1960-talet av en typ som inte förekommer på församlingens andra kyrkogårdar.

Kvarter 24-36

Kvarter 24-36 omfattar 1263 gravplatser och ligger norr om kyrkobyggnaden. Ytan upptar många äldre gravvårdar med inslag av senare gravvårdar. Särskilt längs kyrkogårdsmuren mot väster finns praktfulla, äldre gravvårdar för verksamma präster vid Nosaby ställda mot en bakgrund av idegranar, tujor och berberis. Här finns bl.a. kontraktsprosten Olof Hörmans gravvård från 1880-talet med en kolonn utan kapitäl i grå granit som står på ett postament. Intill, på den norra sidan, finner vi ett postament med hustrun Gerda Hörmans gravvård som haft en krönande utsmyckning av Bertel Thorvaldsens Kristusgestalt. Strax norr om denna gravvård finns en av kyrkogårdens få gravstenar av marmor. Det är en enkel empiresten med profilerad omfattning, välvd i överdelen, stående på ett postament av grå granit. Texten vittrar och kan endast till en mindre del läsas. Framför graven finns en stenram av marmor som saknar plantering.

Norr om detta kvarter finner vi uppställningsytan för äldre gravvårdar som tillvaratagits. Det är stenar från 1800-talet och 1900-talets början, de flesta av diabas, några av Vångagranit och Bjärlövsgranit samt två av marmor. Här utmärker sig dock tre gravvårdar i gjutjärn från 1800-talets slut och 1900-talets början. Mest påtaglig är det uppställda gjutjärnskorset med akantusblad för ”F.D. INSPEKTÖREN CARL MAG. AHLBERG FÖDD 8/1 1810 DÖD 4/2 1850”.

Kvartersytorna ligger huvudsakligen i gräs med flera mindre gravstenar med stenram och planteringar av buxbom, penséeer i korgar, bollklippta cypresser samt perenna blommor. Enstaka gravvårdar är större med stenram och grusyta. Här finns stora kubiskt klippta tujor i norra delen av kvarter 27 och i södra delen av kvarter 28. Huvuddelen av gravvårdarna i dessa två kvarter saknar inramning utan står i gräsytan.

I den centrala delen strax norr om kyrkobyggnaden finns några intressanta äldre gravvårdar med stora steninramningar, grustäckta och med träd. Området är relativt skuggigt och barrväxter verkar trivas här där de har möjlighet att breda ut sig på de stora gravplatserna norr om långhuset. Här finns två stora flerstammiga idegranar samt små och stora tujor och syren som främjar fågellivet på kyrkogården.

Kring en obelisk av diabas i kvarter 29 närmast kyrkan formas en cirkulär gravplats av frodiga buxbomshäckar, runt dem 16 små uppstammade träd av syrenhortensia som skapar en fin dialog i färgspelet mellan den svarta diabasen, buxbomens gröngula färg och trädets hortensiaplymer. I botten ligger en grå grusyta med en stor stenram. I gravkvarteren finns relativt sparsamt med perenner bl.a. mynta, pelargon, rosor och lökväxter såsom tulpaner. Området öster om kyrkan präglas av låg vegetation med buxbom, formklippta tujor och enar samt inslag av benved, lavendel, funkia, begonia, tagetes och kärleksört.

Kvarter 37-53

I dessa kvarter som utgör 1960-talets utvidgning av kyrkogården avdelas en öst-västlig tvärxel. Norr om denna ligger senare decenniers små stående och liggande gravvårdar i främst grå Bjärlövsgranit och röd Vångagranit med förgyllda eller svartmålade typsnitt.

Här finns enligt gravkartan 1072 gravplatser. Av dessa är flertalet i den norra delen och enstaka i den södra delen av området onyttjade. Området präglas av stor öppen yta med låga häckväxter av buxbom, låga cypresser och tujor samt små steninramade gravvårdar med låga stenar. Högre trädväxt saknas helt i området med undantag av en rosenapel i kvarter 48 som nyligen ersatt en syren. Här är gravvården från 1960-talet ovanligt nog av vit marmor.

Vanligast bland växtvolymerna är rund- och klotklippta tujor och cypresser med inslag av buxbom, rosor, berberis, friväxande tuja samt perenner såsom malva och kinesisk kärleksört. Två gravvårdar urskiljer sig från övriga. Familjen Odéns familjegrav i norra änden av kvarter 42 har en stor gravvård av grå granit med en dekorationshuggen trädstam i jugendkaraktär, stor stenram och grus täckt med fetknopp, *Sedum Sexangulare*, på en planterad växtbädd lagd över grusytan. Graven framträder som en enhetlig orangeröd yta. Vid gravstenen ligger tre formklippta kuber guldbenved.

Den andra gravvården i södra delen av kvarteret 43 är av senare datum och har en gravsten i diabas med spetsbåge och blåstrad meanderdekor, förgylld text och ett personfoto. I övrigt är gravytan täckt med en rektangulär yta av buxbom och försedd med två lyktor.

Minneslund och urnlund kvarter 54-59

Som en utbyggnad vid kyrkogårdens nordöstra hörn tillkom under 1990-talet en minnes- och urnlund genom att i kyrkogårdsmuren öppna en gångväg. Lunden utgör ett utskott av kyrkogården mot nordöst, mjukt formad längs Balsbyvägen. Minneslunden har två delar med mjukt formade stigar, tre sittbänkar och med gravkvarter i gräsytor med enstaka särpräglade träd som japansk blodlönn.

Med kvarteren 54-59 skapades 175 nya gravar mot norr med stående och liggande gravstenar inom en rabattram av natursten. Gravvårdarna smyckas med ett rikt växtval av perenner och snitt-blommor, t.ex. murgröna, vinca, astrar, akleja, fukia och prästkraze, rosor, pelargon, viol, tagetes m.m.

Urngravplatserna följer den avrundade formen och är utlagda i gräsytor med ytor 1,25 x 1,25 m. I centrum avskiljs en minneslund med jordningsområde i en utsträckt kulle med en rik plantering av växtmaterial. Sittbänken under lönnen intill en liten damm skapar en kontemplativ plats. Här finns växtval som ger många olika kontrasterande växtstrukturer. Fetbladiga står mot trädsmala växter med vertikala växtsätt såsom blåtåtel, bergenia och iris. En slingrande gång av betongsten med singelyta och inslag av gatsten löper genom minneslunden fram till urnlunden vid kyrkogårdens nordöstra hörn. Här finns en allé av fem parställda, uppstammade syrener som förbinder den äldre kyrkogården med minneslundens entré vid kyrkogårdens nordöstra hörn och skapar en fast grundstruktur. I minneslunden står även två ginkgo-träd med sina särpräglade trattformade flikiga blad i ljus gulgrön färg. I minneslunden finns låga belysningsstolpar.

Urngrav- och minneslunden avgränsas mot öster och norr av en stenmur. Växligheten är påfallande småskalig med självvuxen karaktär, värden i kontrast till kyrkogårdens norra del präglad av öppenhet och ordning. Urn- och minneslunden framträder idag med en avskild och särpräglad plats i kontrast till den gamla kyrkogårdens strikta ordning.

Minneslunden är mjukt formad med en svängd stenmur, parkbänk, gatsten och en liten dam med vattenväxter.

Urnlunden tillåter gravstenar med stor variation i material och stenval.

Gravvårdar

Kyrkogårdens äldsta gravvårdar, som också innehar de högsta kulturhistoriska värdena, återfinns på kyrkogårdens kvarter närmast kyrkan. De äldsta gravvårdarna är från 1840-talet. Under hela 1800-talet och början av 1900-talet representerade stenvårdarna det mer bemedlade skiktets befolkning. De äldre stenvårdarna är i huvudsak av granit och diabas från stenbrott i Östra Göinge relativt nära Nosaby. Enstaka äldre gravvårdar har kalkstenshällar, och inslag av ljus Ekebergsmarmor. Nyare gravvårdar har större variation av stenval. Här förekommer importerad granit och marmor. En gravvård av gjutjärn förekommer i kvarter 31. Tre äldre gjutjärnsvårdar har tagits tillvara och är uppställda vid förvaringsplatsen längs kyrkogårdsmuren i nordväst.

Gravvårdarna är försedda med olika former av inskriptioner; namn och titel, symbol samt bibelord finns ofta på de äldre medan de senare ofta endast har namnet och/eller födelseår och dödsår inskrivet. Formen och dekoren på de äldre empiregravarna och sena 1800-talsgravarna är sparsam men består ofta av klassicerande symboler; kolonn, urna, obelisk, tempelgavel etc. Upp till rundad form förekommer men vanligen är gravstenen horisontell. Traditionen av återhållna, klassicistiska formspråk har bevarats och förekommer ännu på enstaka senare gravar. De stora grustäckta dubbelgravarna som i allmänhet är familjegravar är försedda med pollare, järnräcken eller kedjor. Skicket på gravvårdarna är generellt av hög kvalitet med läsbara inskriptioner. Enstaka undantag förekommer främst bland de äldre tillvaratagna stenarna längs stenväggens mot nordväst.

De kulturhistoriskt mest intressanta gravplatserna finns i kvarteren 1-36. I denna del har de enskilda gravplatserna fått en ambitiös utformning med stora gravstenar, särskilda planteringar och hägnader. Detta ger området en särskild karaktär av 1800-talsmiljö. Den skiljer sig från den senare delen mot norr som är enklare, mer enhetligt utformad med mindre gravstenar med små eller inga stenramar, underordnade gravkvarterens ordning och med en mera uniform karaktär. Även inom de äldre kvarteren förekommer äldre gravar som idag står i gräs utan inramning. De har därmed förlorat väsentliga delar av sitt sammanhang.

Vården av begravningsplatsen är ett långsiktigt arbete. Denna vård- och underhållsplan utgör därför inte ett slutgiltigt dokument för kyrkogårdens bevarande. De kulturhistoriska värdena ändras med tiden liksom vår tolkning av dem. Utifrån den generella beskrivningen och värderingen av gravplatserna kan församlingen i framtiden förändra denna värdering. I denna vård- och underhållsplan presenteras kulturhistoriskt intressanta gravvårdar individuellt vilket avser att underlätta framtida ställningstaganden att utöka skyddet av gravvårdar. Indelningen syftar även till att underlätta val av gravstenar som bevaras respektive gravstenar som kan återanvändas och huggas om för nya gravvårdar.

Strax norr om kyrkan finns gravvården över överbanmästare Stig Jeppsson 1917-1968 och hans hustru Elvy 1921-1996 med höga karaktärsfulla idegranar.

Växt- och djurliv

Kyrkogården i Nosaby är en grön, välkomnande plats för växt- och djurliv i det bebyggda området och genom sin gräns mot odlingslandskapet i norr. Här finns en rik fauna av fåglar, kaniner och harar som tar sin tillflykt till kyrkogården under dygnets lugna perioder. Växtmaterial som syrener och lavendel främjar beståndet av bin, humlor, flugor och fjärilar samt fåglar på kyrkogården. En gräsbeväxt skyddszon på åkern mot norr gör att kyrkogårdens växter och djur är relativt skonade från påverkan av lantbrukets gödning och bekämpningsmedel.

Trädkransen av lind runt kyrkogården ger skydd och boplats för mängder av insekter, fåglar m.m. Tillsammans med stenväggens mossor och lavar är kyrkogården en värdefull lokal i symbios med många insekter, fåglar och växter. Stora lindar fungerar som en fin insektsdragare i juli månad när det

blommande trädet skapar rikligt med nektar och lockar till sig pollinerare. I norra gränsen finns dessutom gott om buskar som ger skydd, foder och boplatser för många djur. För att vidmakthålla denna kvalitet ger utvecklingsplanen förslag på etablering av en faunadepå i samband med att trädramen successivt tas ner.

Idegran har bär till fåglar och insekter. Även tuja utgör en foderkälla när deras frukter har mognat. Den relativa lummigheten gör att flera fågelarter håller till på kyrkogården. Talgoxe, blåmes, gärdsmyg, duva, kråka och kaja är några av dem.

Kyrkogårdens många grusgångar och gravvårdar bidrar till en värmeutstrålning som är gynnsam för djurlivet. På kyrkogårdsmuren finns omfattande ytor av gul lava.

Delar av kyrkogården kring kyrkan och mot norr är bevuxen med gräs som gynnar växt- och djurliv. Den innehåller gott om vitklöver och smörblommor, som är goda nektar- och pollenkällor vid blomning.

Särskilt gravarna i urnlunden och de nya kistgravarna i kyrkogårdens norra del utmärker sig med blomrika utsmyckningar av perenner och snittblommor som drar till sig många insekter. Här finns olika rosor, petunia, begonia, viol, prästkrage, astilbe, lobelia, timjan, kinesisk kärleksört och salvia som alla drar till sig insekter. Dessutom finns liten damm med våtväxter och vattengräs som främjar djurlivet

De gröna värdena Nosaby kyrkogård samspelar med vegetationen i närområdet. Byn är liten men innehåller gröna trädgårdar och stråk med träd längs landsvägen i söder. Närheten till vatten ökar kyrkogårdens naturvärde. En kanal med rätt stort vattenflöde finns ca 200 meter väster om kyrkogården.

Geometrin i Wiktor Perssons plintformade familjegravsten spelar mot två tujaklot.

VÄRDEN

Kulturhistoriska värden

Kulturhistorisk värdebeskrivning baseras på Riksantikvarieämbetes modell för kulturhistorisk värdering enligt Axel Unnerbäcks skrift Kulturhistorisk värdering av bebyggelse, 2002.

Avsikten med metoden är att de kulturhistoriska motiven ska definieras tydligt och hjälpa till att bevara och vårda begravningsplatsen på ett ändamålsenligt sätt. Bevarandemotiven definieras och beskrivs som underlag för en sammanvägd bedömning av kriterierna. Värderingen ger underlag för att definiera ambitionsnivå för bevarandet och föreslå åtgärder som förstärker de kultur-historiska värdena.

Värden definieras med utgångspunkt två rubriker:

Dokumentvärdena som är objektiva värden baserade på historisk kunskap.

Upplevelsevärdena, de estetiska, upplevelsemässiga och socialt engagerande egenskaperna. De fordrar en bedömning och därför är mera subjektiva. Dokumentvärden är t.ex. de trädgårdshistoriska, teknikhistoriska, stilhistoriska, samhällshistoriska, socialhistoriska och personhistoriska värdena.

Upplevelsevärden är av t.ex. arkitektonisk, konstnärlig, symbolisk, miljöskapande, identitets- eller traditionskapande art. Andra sammanvägda bedömningar av kyrkogårdarna och de enskilda gravplatserna är representativitet, sällsynthet och autenticitet (äkthet) samt möjlighet att förmedla och berätta, dess pedagogiska värde.

Dokumentvärden

Kyrkogårdshistoriskt värde

Kyrkogården och kyrkan har en central placering i byn och har en stor betydelse för byns fysiska miljö. Byn är genom närheten till Kristianstad strax söder om Nosaby utsatt för ett förändrings-tryck och relativt omfattande trafik på landsvägen söder om kyrkan.

Kyrkogården har tre synliga utvecklingsskeden vilket gör den intressant ur kulturhistorisk synvinkel. Kyrkogården har utvidgats både på äldre gårdsmark mot söder, på jordbruksmark mot norr och mot nordöst för minnes- och urnlunden.

Idag möter kyrkogården ett öppet jordbrukslandskap mot norr medan tätortsbebyggelsen kryper nära mot öster och väster, med Nosabyvägen i söder. Kyrkogårdens olika tidsperioder har avsatt spår i gångar och strukturer som är tydligt läsbara och viktiga för förståelsen av dess framväxt. De olika delarna har bevarat relativt olika karaktärer även om nya gravvårdar sprängs in i de övertagna/överlåtna gravarna i kvarteren söder och strax norr om kyrkobyggnaden.

Den tydligaste och viktigaste tidsperioden ur kulturhistorisk synpunkt är från den nya kyrkans byggnad 1875 till utbyggnaden 1916. Där finner vi grunden till kvartersstrukturen som även kommit att prägla senare utbyggnader. Kyrkogårdens struktur, gravplatsplanteringar och gravvårdar har till stora delar formats av normer och traditioner från den tiden. Utmärkande är de grusade gångarna, gravplatserna och begränsningshäckarna av buxbom samt större familjegravar med stenspollare, kedjor och räcken. Utmärkande är även planteringarna av klippta och oklippta tujor och cypresser samt idegran.

Den nya kyrkogårdsdelen har i kontrast en öppnare, mera parkliknande karaktär med stora gräsmattor och igenlagda gångar. Minneslund och urnlund avspeglar närmast en typiskt svensk villaträdgård i planläggning och planteringar. Som kulturhistoriska markörer har kyrkogården strukturer och tydligt avläsbara historiska lager som bidrar till viktiga dokumenthistoriska värden.

Inom den äldre kyrkogårdens kvarter finns de äldsta och mest värdefulla gravvårdarna. Med tanke på att antalet gravvårdar från 1800-talets hälft är få har de idag bevarade vårdarna ett viktigt

kulturhistoriskt värde. Gravvårdarna är också betydelsefulla ur stilhistorisk samt teknikhistorisk synpunkt.

Samhälls- och socialhistoriskt värde

Flera gravvårdar och gravstenar har en monumental karaktär och speglar det samhälle och det fokus som fanns på starka individer under 1800-talet och början av 1900-talet. Lantbrukarnas skillnader i bärkraft, arealen och jordens kvalitet skapade hierarkier i bondesamhället. På Nosaby kyrkogård finns både herrskapsfolk, storbönder, småbrukare och obesuttna representerade. Klasskillnader uttrycks även i det sena 1800-talets arbetarklass och borgare genom samhällets närhet till stadens industrier. Skillnader i ekonomiskt välstånd framträder tydligt vid en jämförelse mellan de enkla vårdarna för arbetare och tjänstehjon samt lantbrukarnas familjegravar. Kyrkogårdens kvarter närmast kyrkan mot söder och norr har avdelats för familjegravar och större gravplatser vilket märks tydligt i de många monumentala gravvårdarna som finns längs kvarteren 11, 29 och 30 samt för prästfolket i kvarter 24.

Socknen är förknippad med en unik historia ur samhälls- och socialhistoriskt perspektiv. Den snabba samhällsförändringen som skedde under det sena 1800-talet med nybyggnad av kyrkan, industrier, butiker och järnvägen avspeglas i gravvårdarna. Bland gravvårdarna märks flertalet av de viktiga personer som levtt i socknen och som verkat för att göra den till det samhälle det är idag. Genom att studera kyrkogårdens gravvårdar får man kunskap om Nosabys och bygdens historia på ett sätt som kan komplettera den skrivna historien och göra kulturlandskapets förändringar i området levande. Kyrkogården har därmed mycket viktiga samhällshistoriska, personhistoriska, pedagogiska och kulturhistoriska värden. Gravvårdarna talar sitt tydliga språk om samhället i Nosaby socken kring 1800-talets slut.

Eftersom Nosaby församling ligger i en jordbruksbygd är många av de gravsatta personerna jordbrukare eller likande, med titlar som åbo, lantbrukare, hemmansägare, agronom och inspektör. Bland titlar förekommer även hantverkskategorier vanliga i ett agrart samhälle, t.ex. mejerist, smedmästare, kvarnägare, slaktarmästare, vagnmakare, mjölnare och timmerman samt yrken i närhet till stadens administration, service, industri, transport och handel, såsom traktör, folkskollärare, ingenjör, överbanmästare, stationsmästare, skomakarmästare, trädgårdsmästare, skräddare, arbetare och målare samt barnmorska. Närheten till residens- och militärstaden Kristianstad avspeglar sig i titlar som förste hovrättsnotarie, överste, artillerist, lagman, nämndeman, boutredningsman.

Upplevelsevärden

Miljöskapande värde

Kyrkogårdens placering i Nosaby gör den viktig för bymiljön och dess kulturhistoriska sammanhang. Byn har en utsträckt, sammanhängande tät bebyggelse med inslag av gamla husmanshus, industrier, villor, äldre skolbyggnader och butiker. Tomten är begränsad av odlingslandskapet i söder och norr. Kyrkogårdens lummiga växlighet skapar ett stort grönt rum i bystrukturen.

Identitetsvärde

Kyrkogården är en viktig symbol för Nosaby och den sockenstruktur som grundlades under tidig medeltid och senare modifierats genom sammanläggningar. Församlingens centrum är fortfarande Nosaby, en symbol för den gamla centralpunkten i bygden. Som begravningsplats är kyrkan och kyrkogården en länk till det gamla jordbrukssamhället.

Kontinuitetsvärde

Kvarteren söder och strax norr om kyrkan utgör den gamla kyrkogården. De äldsta och mest praktfulla gravstenarna står här. Insprängt finns även nyare gravar med flera påtagliga inslag av klassicistisk tradition och materialtradition. Närheten till stenbrotten i Östra Göinge: Vånga, Bjärlöv och Häggshult har bevarat stenvalet i nya gravvårdar. Den äldsta kyrkogårdsdelen är förknippad med höga traditions- och kontinuitetsvärden.

Kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar

De enskilda gravvårdarna utgör en viktig del av kyrkogårdsmiljön och har betydelsefulla miljöskapande värden. Tillsammans med kyrkogårdens strukturskapande delar såsom häckar, murar och gångar ger de kyrkogården dess specifika karaktär. Egentligen är alla gravvårdar kulturhistoriskt värdefulla eftersom de är en del av helheten. Men kyrkogården kan inte frysas i det skick de är idag varför ett urval måste göras för att bevara kyrkogårdens karaktär och egenart.

Anordningarna omfattar gravstenar, gravmonument, stenramar, grusbäddar, gravstaket, gravhäckar, gravträd o.d.

Gravvårdar utan gravrättsinnehavare bör underhållas av kyrkogårdsförvaltningen fram tills graven skall återanvändas. Framför allt bör man försöka återanvända kyrkogårdens högresta stenar från ca 1900-1920-talet för att vidmakthålla variationen mellan höga och låga gravvårdar.

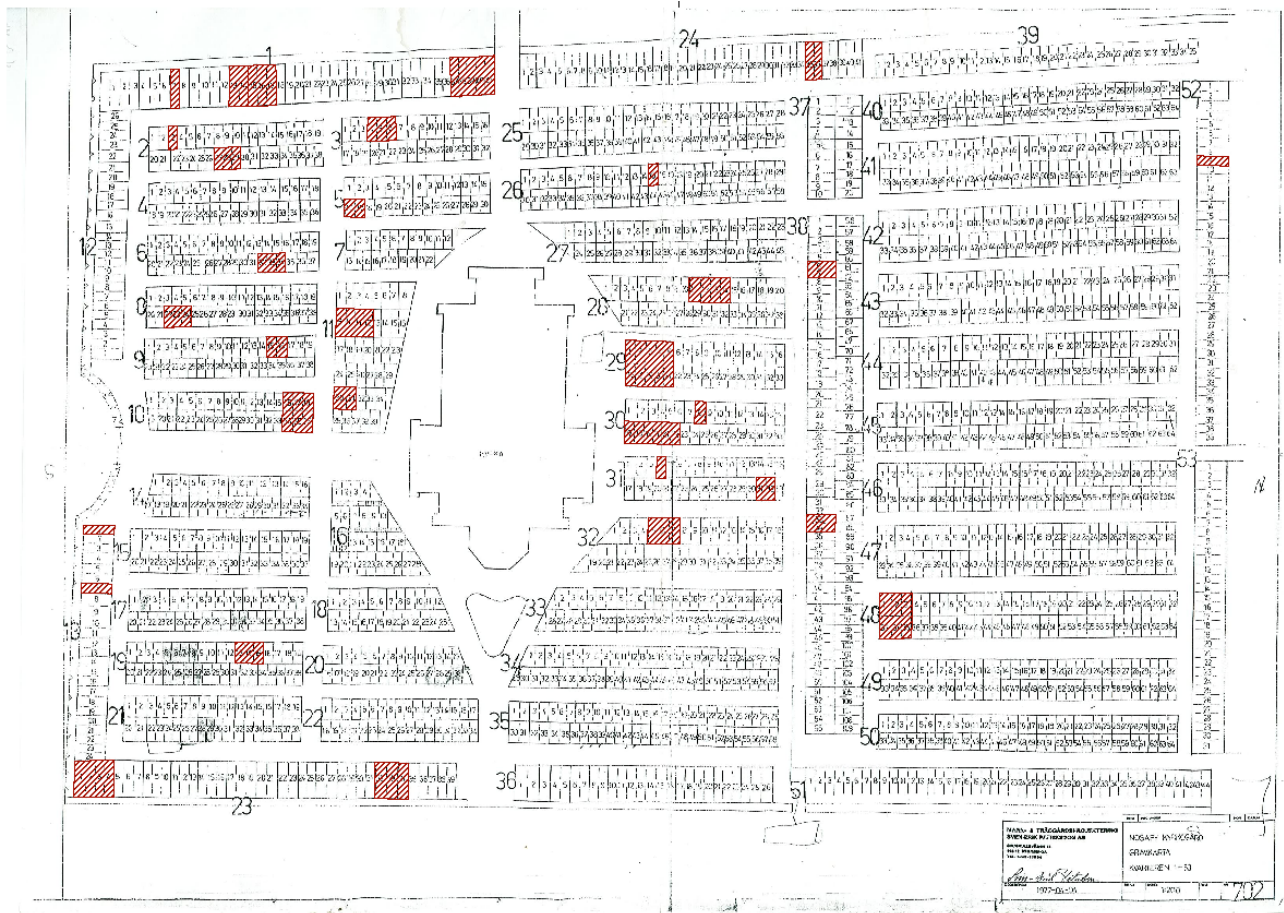
Markerade gravanläggningar är kulturhistoriskt intressanta. De omfattar vårdar och gravanordningar, inklusive stenramar, grusbädd, gravstaket, gravhäckar, gravträd o.d., som inte får förändras, flyttas, avlägsnas eller återupplåtas. Vårdarna skall bevaras och vårdas på plats för framtiden. Vårdarnas och gravanläggningarnas omedelbara omgivning får inte förvanskas. Omgivande befintlig markplanering med kvartersindelning/gravrader, mur, portstolpar, grindar, grusgångar, trädalléer, trädkrans o.d. skall bevaras och vårdas. Församlingen kyrkoförvaltning anger i följande förteckning över kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar de som skall införas i gravregistret och ges skydd enl. Kulturmiljölagens 4 kap.

Gravvårdarna har kulturhistoriskt intresse på lokal och regional samt i vissa fall på nationell nivå ur bl.a. utformningssynpunkt (konstnärligt, arkitektonisk kvalitet), socialhistorisk synpunkt (viktig samhällsbärare, känd person, yrkesperson, gender- eller barngrav gårdstillhörighet eller gravvårdstraditioner), miljöskapande synpunkt (viktig för kyrkogårdens helhetsverkan, landmärke, fondmotiv etc) samt material- och/eller teknikhistorisk synpunkt (dyrbara material, avancerad, expressiv teknik etc). Gravvårdarna bör bevaras i framtiden även när gravrätten upphört.

Några särskilda kriterier som varit värdefulla på Nosaby kyrkogård är;

- Gravplatser/gravvårdar med tids- och stiltypiska drag.
- Utformningskvalitet, material eller teknikhistoriskt värde.
- Person- eller lokalhistorisk viktiga gravvårdar.
- Yrkestitlar eller titlar som har intresse ur lokal- eller socialhistorisk synpunkt.
- Ovanliga eller sällsynta gravvårdar.
- Gravplatser och gravvårdar med kulturhistoriskt värdefull vegetation eller hägnad.
- Gravvårdar som bidrar starkt i omgivande miljö; som sammanhållande länk, landmärke eller i helhetsverkan.
- Gravplatser med ett högt miljöskapande värde för kyrkogården som helhet.

Förteckningen redovisar gravvårdens utformning, material, växter samt inskriptioner såsom titel, namn, födelseår, dödsår dock inte datum, bibelhänvisning eller annan referens som inte är avgörande för förståelsen av det kulturhistoriska värdet

Kulturhistoriskt intressanta gravar.

Gravvården 7 i kvarter 1

Beskrivning

Gravvården över lantbrukare Ola Trulsson, Balsby är en familjegrav. Texten är lagd i en polerad yta av svart diabas och tecknar ett latinskt kors mot en grovhuggen yta med rundad avslutning.

Kulturhistoriskt värde

Socialhistoriskt värde: titel.

Lokalhistoriskt värde, Ortsnamn.

Utformning: Gravvården visar stenmaterialet diabas möjligheter att skapa olika strukturer och nyanser av svart och grått, ett teknikhistoriskt värde.

Vårdbehov

Gravvården har inga vårdbehov.

Gravvården 13-14 i kvarter 1

Beskrivning

Gravvården över hemmansägare Matts Bondesson No 8 Nosaby 1837-1916 och hans hustru Anna Svendsdotter 1838-1890 samt deras barn Thure 1910, Anna 1875-1876 och Maria 18??-1950 är en liten obelisk av grå granit med sockel av svart diabas med sockelinskriftion.

Kulturhistoriskt värde

Socialhistoriskt värde: titel.

Lokalhistoriskt intresse: gårdsnummer, ortsnamn.

Utformning: Gravvården är en liten klassicistisk obelisk. Ett exempel på en ambitiös gravvård i retarderat formspråk som berättar om Nosabys utkantsposition.

Vårdbehov

Gravvården bör rengöras från lav- och mosspåväxt.

,

Gravvården 15-17 i kvarter 1

Beskrivning

Gravvården över godsägare Gustaf Ohlsson, Hammarshus 1900-1979 och hans hustru Asta Ohlsson 1904-1986 består av en marksten med inskription omgiven av en kraftfull idegranshäck och inslag av buxbom.

Kulturhistoriskt värde

Socialhistoriskt värde: titel.

Lokalhistoriskt värde: gårdsnamn.

Utformning: Gravvården har en ovanlig, kraftfull utformning och ett expressivt uttryck med en marksten som står i kontrast till vegetationens inbäddning. Graven har både utformnings- och socialhistoriskt värde som exempel på en godsägares önskan att finna ett modernt, personligt uttryck på gravvården.

Vårdbehov

Gravvården är välskött och saknar vårdbehov.

Gravvården 38-41 i kvarter 1

Beskrivning

Denna gravvård består av en huvudgravsten i mitten och en mindre sekundär gravsten på den södra sidan. Graven kantas av en låg buxbomshäck som vid östra sidan har symmetriska blomsterkvarter med rosor. Gravens grus- och jordyta är täckt med fyra rektangulära ytor av murgröna. Gravstenarna är enkelt utförda av kalksten som två stenskvivor varav den södra har en spjälkning i hörnet mot norr. Huvudgravstenen har ett latinskt kors med texten

"KYRKOHERDE
MÅNS ROSÉN
HANS HUSTRU
HILDA"
LINDSTRÖM

Den södra sidan har ett motsvarande latinskt kors med texten;

"GYMNASTIKDIREKTÖREN
ANNA ROSÉN
FÖDD 1885? 20"

Gravstenen är täckt med lav, mossor och smuts.

Kulturhistoriskt värde:

Gravvården är exempel på enkelhet i skånsk begravningsstradition med släta oprofilerade stenskvivor i samspel med rektangulära växtytor av murgröna och kanthäckar av buxbom.

Gravvården har den enda kalkstenen på Nosaby kyrkogård.

Vårdbehov

Gravvården bör rengöras med varmvatten och renborstning

Gravvården 3 i kvarter 2

Beskrivning

Gravvården över lantbrukare Nils Olsson, Balsby är en ”familjevård” och har en stenskiva av diabas inskriven i en ram av grå granit och fronton med blomstermotiv i tympanonfältet. I basen finns en blomsterplantering inbyggd.

Kulturhistoriskt värde

Socialhistoriskt värde: titel.

Lokalhistoriskt värde: Ortsnamn.

Utformning: Gravvården är en klassicistisk vård från början av 1900-talet i stram klassicism av nationalromantisk karaktär.

Vårdbehov

Gravvården har inga vårdbehov.

Gravvården 27-29 i kvarteret 2

Beskrivning

Gravvården över lantbrukare Lars Platoff, Hammar 1851-1915, hustrun Bengta Platoff 1855-1935 är ett vackert exempel på senjugend med en stiliserad blomsterfestong i grå granit, grusad bädd och stenram.

Kulturhistoriskt värde

Socialhistoriskt värde: titel.

Utformning: bearbetad jugend/art deco-stil.

Gravvården är ett av få utvecklade exempel på 1910-talets jugendutformning på Nosaby kyrkogård.

Vårdbehov

Gravvården saknar vårdbehov.

Gravvården 4-6 i kvarter 3

Beskrivning

Gravvården över lantbrukare och kyrkvård Nils Hansson 1820-1888 och hans maka Kerstin Persdotter 1828-1905 är en obelisk av svart polerad diabas med sockelinskriftion. Obeliskens står i en grusbädd omgiven av stenpollare och kedjor.

Kulturhistoriskt värde

Socialhistoriskt värde: titel.

Utformning:

Gravvården är en välproportionerad enkel obelisk i klassiskt formspråk som ger en imponerande karaktär med sina kedjor. Tidstypisk gravvård i det sena 1800-talets kraftfulla karaktär.

Vårdbehov

Gravvården har inga vårdbehov.

Gravvården 16-17 i kvarter 5

Beskrivning

En av kyrkogårdens äldre gravstenar är en uppåt konformad grå granitsten med heltäckande text krönt av en strålsol. Texten lyder ”TILL MINNE AF TRAKTÖREN MÅNS SVENSSON :FÖDD :DEN16:D:1786 DÖD DEN 7 JUNI 1846 OCH: DES. HUSTRU KARNA PEHRSDOTER : FÖDD DEN 16 JUNI 1788: DÖD: DEN: 19:FEBRUARI 1851: P:S:H 92.V:I & II:” Gravstenen avslutas med en stjärnprydd linje.

Kulturhistoriskt värde

Socialhistoriskt värde: titel.

Utformning: Graven är en av kyrkogårdens äldsta gravstenar. Utformningen präglas av det agrara samhällets enkelhet i senempir. Traktör, en äldre benämning av krögare, är ett exempel på en av få yrkesroller i det agrara samhället som inte var direkt knuten till lantbruket.

Vårdbehov

Gravvården saknar aktuellt vårdbehov.

Gravvården 22-24 i kvarter 8

Beskrivning

Gravvården över Anders Linderöth 1864-1914 och hustrun Lina 1865-1947, Herman August Linderöth 1900-1918 är en vackert bearbetad gravsten av svart diabas med sockeltext, festonger och latinskt kors och en vinklad avslutning. Stenen står på en grå granitsockel.

Kulturhistoriskt värde

Gravvården är en väl dekorerad gravsten i traditionsbunden eklekticism.

Vårdbehov

Gravvården bör rengöras från lav- och mosspåväxt.

Gravvården 15-16 i kvarter 9

Beskrivning

Gravvården över lantbrukare Anders Truedsson, Nosaby 1856-19 ? och hustrun Ingrid 1859-19? är en liten obelisk av svart diabas med sockelinskription i svart mot en grövre behuggen yta i grått.

Kulturhistoriskt värde

Socialhistoriskt värde: titel.

Utformning: Gravvården är en välproportionerad liten obelisk som visar sätt att lyfta fram textpartier genom olika behuggning.

Vårdbehov

Gravvården bör rengöras från lav- och mosspåväxt.

Gravvården 16-18, 34-36 i kvarter 10

Beskrivning

Denna familjegrav består av ett postament med en kolonn med avskuret skaft och en urna monterad på snittytan. Gravstenen är utförd i svart polerad diabas med en sänkt textyta i väggen mot entrén. Graven har en stenram i slipad diabas med pollare. Graven har en stor stenkant samt hörnblock i diabas. Växtmaterialet av lavendel och buxbom anger fyra centrerade entréer med häckar av buxbom.

”Lantbrukaren Nils Månsson

Balsby

*1869 ?1927

Sigrid Månsson

*1872 ?1941

Elskad och saknad

Sv. Ps.657: 6,7”

Kulturhistorisk värde:

Socialhistoriskt värde: titel.

Lokalhistoriskt värde: ortsnamn.

Utformning: Gravvårdens arkitektoniska enhetlighet och rumsliga uppbyggnad skapar en stark och tydlig klassicistisk särprägel.

Vårdbehov

Gravvården har inga aktuella vårdbehov.

Gravvården 9-12 i kvarter 11

Beskrivning

Gravvården över August Hammar, kyrkoherde i Nosaby 1829-1905, hans hustru Elin, född Ask 1833-1911 Gunnar Hammar 1860-1886 Holger Hammar 1865-1884 är en stor obelisk av svart diabas krönt med ett grått kors och med sockelinskriftion.

Kulturhistoriskt värde

Socialhistoriskt värde: titel.

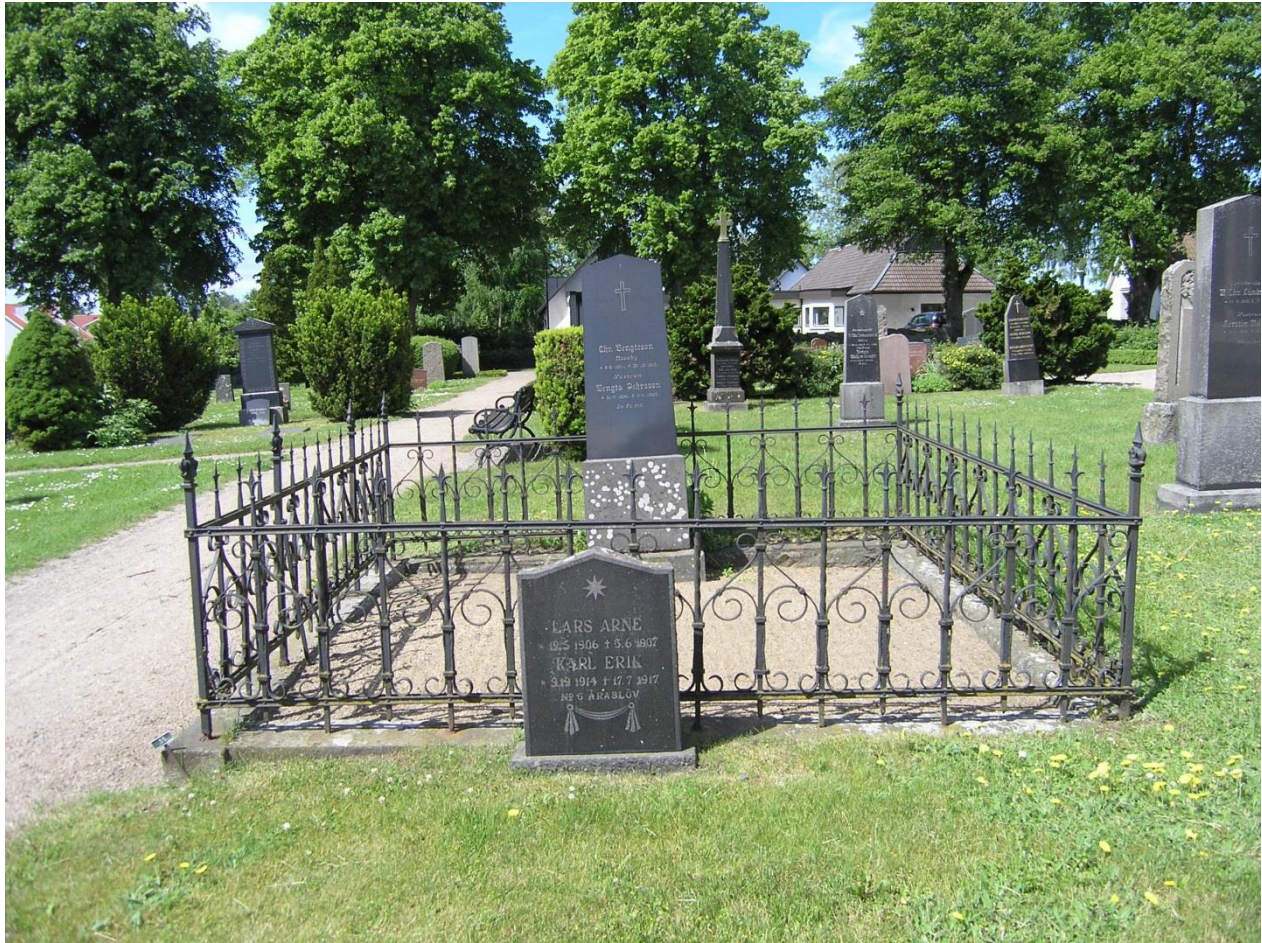
Lokalhistoriskt värde: präst

Utformning: Gravvården är en välproportionerad obelisk med profilerade övergångar i klassiskt formspråk. Tre motsvarande obelisker förekommer på Österslövs kyrkogård.

Vårdbehov

Gravvården bör rengöras från lav- och mosspåväxt.

Gravvården 30, 31 i kvarter 11

Beskrivning

Denna grav är omgiven av ett smidesräcke med hörnfialer och liljeformade smidesdekorationer på en stenram. Graven har en grusyta och vid östra sidan står en gravsten av diabas på en grå granitsockel för ”Chr. Bengtsson, Nosaby och Bengta Pehrsson” med respektive födelseår.

Kulturhistorisk värde:

Utformning: Denna grav är en av två inramade av smidesarbete. Med sin gravsten av diabas och grusade yta framstår den som tidstrogen det sena 1800-talets gravsed.

Vårdbehov

Järnräcket fordrar regelbunden avrostning, rostskyddsmålning och täckmålning i svart oljefärg. Mossa och algväxt på sockeln bör rensas bort.

Gravvården 1 i kvarter 13

Beskrivning

Gravvården över Per Svenssons familjegrav, Balsby består av en upprest sten i diabas med polerad och krysshamrad yta som bildar ett grekiskt kors med inskription.

Kulturhistoriskt värde

Lokalhistoriskt värde: ortsnamn.

Teknikhistoriskt värde: Gravvården visar hur olika ytbearbetning av diabas kan användas för att skapa bilder och texttytor och har därför teknikhistoriskt värde.

Vårdbehov

Gravvården bör rengöras från lav- och mosspåväxt.

Gravvården 7 i kvarter 13

Beskrivning

Gravvården över lantbrukare och kyrkvård Nils Hansson 1820-1888 och hans maka Kerstin Persdotter 1828-1905 är en liten obelisk av svart diabas med sockelinskriftion.

Kulturhistoriskt värde

Socialhistoriskt värde: titel.

Utformning: Gravvården är en välproportionerad liten obelisk med profilerade övergångar i klassiskt formspråk.

Vårdbehov

Gravvården bör rengöras från lav- och mosspåväxt.

Gravvården 13-15 i kvarter 19

Beskrivning

Gravvård för lantbrukaren Alfred Nilsson 1876-1967 och hans hustru Sigrid Nilsson 1888-1966. Gravvården har grusbädd med stenram och en gravsten i kistform med väggsidor och kistlock i röd granit. Textpartierna är utanpåliggande utförda av patinerad brons krönt av en oljelampa. Stenkistan står i en växtbädd av kinesisk kärleksört och lavendel. På framsidan finns en vas med snittblommor av nejlika.

Kulturhistoriskt värde

Socialhistoriskt värde: titel.

Utformning: Gravvården har en ovanlig kraftfull utformning och expressivt uttryck.

Vårdbehov

Gravvården är välskött och saknar vårdbehov.

Gravvården 1-4 i kvarter 23

Beskrivning

Gravvården över sparbankskamrer Lars Persson 1845-1911 och Pernilla Persson 1847-1931 är en familjevård i massiv rödgrå granitsten med inskriptionstavla och en krönande urna.

Kulturhistoriskt värde

Socialhistoriskt värde: titel.

Utformning: Gravvården är en ambitiös, välproportionerad gravvård i nationalromantik.

Vårdbehov

Gravvården har inga vårdbehov.

Gravvården 32-34 i kvarter 23

Beskrivning:

Gravvården är en stor familjegrav inramad av pollare med utfackningsväggar av grå granit och en järngrind som leder till en grusad yta med ormbunkar vid södra sidan. Från järngrinden ser man i axeln gravstenen med avrundad kröning och ett textparti inramat i en släthuggen yta

”LANTBRUKAREN

BONDE OLSSONS

FAMILJEGRAV”

Gravvården från 1916 präglas av en för tiden vanlig hybridform av klassicerande jugend med rosornament på pollare och i inramningen av gravstenens textparti samt smide av löpande hund som kröning av gravens väggsidor.

Smidesgrinden består av stående fyrkantsrör med tre mellanliggande cirkclar samt svängda element och ett välvt krön. Som kontrast till den finlemmade smidesdekoren står gravens stensockel i råköpp.

Kulturhistoriskt värde:

Socialhistoriskt värde: titel.

Utformning: Stor familjegrav. Graven framträder med originaldelar av granitsten och smide i ursprungligt skick som exempel på den sena formen av jugend som inkluderar klassicistiska element.

Vårdbehov:

Gravvården har behov av förstärkt underhåll. Smidesarbetet bör avrostas och infästningsdelarna undersökas för att undvika framtida rostsprängning av naturstenen. Naturstensdelarna som har omfattande påväxt av alg/lava samt smuts bör högtryckstvättas med varmt vatten. Hela grusytan bör fyllas med ormbunkar.

Gravvården 34-35 i kvarter 24

Beskrivning

Bland flera gravvårdar över präster i Nosaby församling framträder kontraktsprosten Olof Hörmans grav från 1881 som särskilt värdefull. Hörman gjorde betydande insatser under den period han var verksam i Nosaby församling varvid bl.a. kyrkan byggdes. Den är utformad i ljusgrå granit som en kolonn med avslaget skaft och monterad på ett postament. Postamentet har texten:

”Kontraktsprosten

OLOF HÖRMAN

* 14/1 1814. 3/11 1881

Joh.Ev: 5:24. Sv:Ps:480”.

Postamentet står på en utskjuten sockel med snedkantad övergång samt en kvartsstavlist som övergång till kolonnens bas. Kolonnen är slät och avskuren som symbolisk gestalt.

Intill, på den norra sidan finner vi ett något mindre postament med hustrun Gerda Hörmans gravvård som haft en krönande utsmyckning av Thorvaldsens Kristusgestalt. Gravstenen har texten:

”GERDA HÖRMAN

18 8/5 18 18 8/5 76

JOH II 25-26.”

Kulturhistoriskt värde:

Socialhistoriskt värde: titel,

Lokalhistoriskt värde: viktig samhällsbärare

Utformning: bearbetad jugendstil.

Gravvården efter kontraktsprosten Olof Hörman har personhistoriskt värde eftersom han varit tongivande i etableringen av den nya kyrkan och kyrkogården på 1870-talet. Gravvården framstår i ursprungligt skick som exempel på en senempir i klassicistisk utformning huvudsakligen i ursprunglig form. Hustrun Gerdas grav har motsvarande väl bevarade postament men utan symbolkröning, vilket bör återställas.

Vårdbehov:

Gerda Hörmans gravvård avslutas uppåt med en hålkärslist och en plattform som saknar ett skulpturalt element, Thorvaldsens Kristusgestalt i miniatyr.

Postamentet lutar och bör justeras. Båda gravstenarna har stark påväxt av lava och mossor samt smuts och bör högtryckstvättas med varmt vatten.

Gerda Hörmans gravpostament bör kompletteras med sin saknade kröningsdekor.

Gravvården 11-14 i kvarter 28

Beskrivning:

Denna familjegrav har en stenram med kubiska hörnpållare och en yta av gräs. I fonden finns en gravsten med välvd överkant och textparti inom en bred inramning. I gravstenens underkant är fäst ett järnsmide med cirkelsnitt som hållare för snittblommor. Gravstenen flankeras av två rektangulära gravstenar samt profilerade dekorstenar likt bokstöd. Svårläst text

Kulturhistoriskt värde:

Familjegraven är ett väl bevarat exempel på jugend/nationalromantisk utformning med inslag av smidesjärn.

Vårdbehov:

Gravstenarna lutar och bör justeras i läge så att de sitter samman. All granitsten har stark påväxt av lava och mossa samt smuts och bör högtryckstvättas med varmt vatten. Kontrollera de rostiga infästningarna i huvudgravstenen och komplettera ny infästning med blymellanlägg. Järnsmidet avrostas, rostskyddas och täckmålas.

Gravvården 1-5, 17-21 i kvarter 29

Beskrivning

Gravvården som är kyrkogårdens största familjegrav med 10 gravplatser har en obelisk av polerad diabas omgiven av en cirkulär häck av buxbom öppen mot öster. I gravvårdens sockel tecknas Alfred Månsson, Balsbyholm 1879-1928, hans maka Hulda Månsson 1888-1948, Maria Christ. Molin 1825-1860, Bengta Nordgren 1842-1873 mot öster, Maria, 1867-1878 mot norr, hemmansägaren Hans Nilsson 1827-1913, hustrun Elna Nilsson 1853-1941 Balsby mot söder samt Nils Blasberg 1916-1996 mot väster.

Utanför buxbomshäcken står 16 syrénhortenser med krum trädstam som dekorativt element i kontrast till obeliskens och häckens rundning.

Kulturhistoriskt värde:

Socialhistoriskt värde: titlar.

Lokalhistoriskt värde: gårdsnamn.

Utformning: bearbetad jugendstil.

Den kolsvarta obeliskens är ett praktfullt exempel på diabas, en lokal sten som präglar användningen av sten under begravningsplatsens äldre skede. Vården har ett vackert, arkitektoniskt samspel mellan vegetation och obelisk.

Vårdbehov:

Gravvården saknar aktuellt vårdbehov.

Gravvården 17-22 i kvarter 30

Beskrivning

Denna gravvårdstyp består av flera sammanhängande gravplatser med murgrönebädd och är på tre sidor inramad av en kraftfull buxbomshäck. Bakom denna häck står två uppresta gravstenar av diabas. Murgröneytan klipps jäms med grusgången som är förstärkt med stenram.

Kulturhistoriskt värde

Gravtypen framträder särpräglad genom sin renodlade och påtagliga växtyta på Nosaby kyrkogård.

Vårdbehov

Gravens sköts föredömligt. I framtiden när murgrönans växtmassa adderats, kommer det vara nödvändig att plantera om växtbädden.

Gravvården 5-7 i kvarter 32

Beskrivning:

Denn afamiljegrav för lantbrukarfamiljen Jöns Nordström och hustru har grusad bädd, inramad av grå granitsten med två blomsterbäddar av hosta som flankerar tre uppresta gravstenar i samma grå granitsten. Stenarna står samman i en symmetrisk uppbyggnad avslutade med spetsbågar. Den mittersta gravstenen reser sig högre och framträder med en infattning av hälsande händer i vit parian.

Kulturhistoriskt värde:

Socialhistoriskt värde: titel.

Utformning: Familjegraven framstår som ett välbevarat exempel på det sena 1800-talets sakliga och avmätta gravstenstradition, fri från dekorativt överflöd.

Vårdbehov:

Graven svårlästa text bör tolkas och nedtecknas. Stenramen bör justeras i läge så att symmetrin i uppbyggnaden återställs.

Gravvården 4 i kvarter 31

Beskrivning

Gravvården är gravvård över hustrun Elna Larsdotter nr 12, Balsby 1842-1869. Vården är utformad som ett gravkors i gjutjärn på en sockel.

Kulturhistoriskt värde

Socialhistoriskt värde: kvinnograv

Lokalhistoriskt värde: gårdsnummer, Ortsnamn.

Utformning: Gravvården är kyrkogårdens enda gravvård i gjutjärn. Gravvården är ett av få exempel på en enskild kvinnograv.

Vårdbehov

Gravvården bör avrostas, rostskydds- och täckmålas i oljefärg.

Gravvården 31, 32 i kvarter 31

Beskrivning:

Gravvården över Lech Sokolowski 1928-1996 och Bozena Sokolowska 1926-2012 består av två stora gravhällar i grusbädd omgiven av stenram med pollare och kedjor samt en bänk. Stenen som är polerad är en gråblå icke-svensk sten av marmortyp. Graven är omgiven av lyktor, snittblommor och växter såsom benved.

Kulturhistoriskt värde

Socialhistoriskt värde: Ny gravvårdssed som speglar mångkulturella värden

Utformning: Gravvårdens är ett exempel på en stor och rik gravvård i öst-europeisk tradition som avspeglar befolkningsutvecklingen i Sverige.

Vårdbehov

Gravvården bör rengöras från lav- och mosspåväxt.

Gravvården 6-7 i kvarter 38

Beskrivning

Gravvården över förste hofrättsnotarien m.m. P Hertzman 18?-1852 och hans maka Chr Hertzman född Hjort 1807-1857 deras dotter Chr Ch Hertzman 1834-18? Gravstenen består av en skiva i vit marmor inskriven i en ram av grå granit, krönt med en parian av antikt motiv. Gravvården är övervuxen av murgröna.

Kulturhistoriskt värde

Socialhistoriskt värde: titel.

Utformning: En av kyrkogårdens äldsta gravvårdar. Gravvården är ett vackert exempel på en romantisk gravvård med två olika stensorter, marmor och grå granit samt parian.

Vårdbehov

Hål i underkant av parian bör tätas för att undvika frostsador. Marmorskivan har vittringssador och behöver konserveras samt rengöras.

Gravvården 8 i kvarter 38

Beskrivning

Gravvården över Jöns Persson, Balsby 1818-1865 är skriven på en vit marmorskiva insatt i ett grått granitblock med lövverk av ekblad och kvistar.

Kulturhistoriskt värde

Lokalhistoriskt värde: ortsnamn.

Utformning: Gravvården är ett vackert exempel på en romantisk gravvård med två olika stensorter, marmor och grå granit.

Vårdbehov

Gravvården är väl bevarad men stenytan av vit marmor behöver rengöras och konserveras.

Gravvården 33-34 i kvarter 38

Beskrivning

Gravvården är en obelisk av grå granit för Per Andersson 1797?-18? i Hammar och hans hustru Anna Svensdotter 1796-1874. Obeliskens står på en hög tårningspedestal med inskription.

Kulturhistoriskt värde

Gravvårdens obelisk är kort och tjockare än kyrkogårdens övriga obelisker.

Vårdbehov

Gravvården bör rengöras från lav- och mosspåväxt.

Gravvården 1-2, 33-35 i kvarter 48

Beskrivning

Gravvården över agronom Henrik Henriksson 1892-1961, Gunborg Henriksson 1893-1882, Sven 1924-1936, Sjöbacka, Balsby, är en enkel stenskiva av vit marmor med profilerat krön.

Kulturhistoriskt värde

Socialhistoriskt värde: titel.

Lokalhistoriskt värde: gårdsnamn, Ortsnamn.

Utformning: Gravvården är en av kyrkogårdens få gravvårdar i marmor. Utformningen bär 1960-talets modernistiska enkelhet.

Vårdbehov

Gravvårdens krön bör rengöras från lav- och mosspåväxt.

Gravvården 9 i kvarter 52

Beskrivning

Gravvården över Kristianstadspolitikern Dick Svensson består av ett stenblock i Vångagranit med texten "Jag har en liten, liten vrå dit ingen mer än jag kan nå. Där tystnaden är mjuk och vek den är min egen hemlighet. En Man av Folket." Vid vården finns en lykta och lökväxter.

Kulturhistoriskt värde

Socialhistoriskt värde: politiker

Lokalhistoriskt värde: samhällsbärare

Utformning Ovanlig form, textpoesi. Gravvården är ett modernt, personligt, expressivt val av gravvård för en framgångsrik politisk begåvning.

Vårdbehov

Gravvården har inga vårdbehov.

Gravvårdstyp med liten snedställd skiva av diabas

Beskrivning:

Nosaby kyrkogård har fem signifikanta gravstenar från tiden kring 1960-1970 av samma typ. De är alla små och tunna stenslivor snedställda som skyltar monterade på en hållare av grå granit direkt i gräsytan. Gravstenarna saknar utsmyckning. På en sten förekommer rammarkering och en text i skrivstil. Två är gravstenar över familjegravar.

Kulturhistoriskt värde:

Utformning:

Gravvårdarna är sammantaget ett uttryck för en rationell och saklig syn på gravsed och präglas av efterkrigsmodernismens minimalistiska designsyn med enkel saklighet utan dekorativa inslag.

Vårdbehov:

En av gravstenarna har moss- och lavaväxlighet som bör tas bort för att göra texten synlig.

Gravvården flyttad till gravstenssamlingen kvarter 39

Beskrivning:

Gjutjärnskorset är uppställt vid tillvaratagna gravutsmyckningar vid kyrkogårdens nordvästra sida. Vården är ett gjutjärns kors med akantusblad som står på ett lådformat postament med ett klassiskt bildmotiv av en sörjande ängel i en försänkt bildspegel. Texten på korset är "F.D. INSPEKTÖREN CARL MAG. AHLBERG FÖDD 8/1 1810 DÖD 4/2 1850"

Kulturhistoriskt värde:

Socialhistoriskt värde: titel.

Utformning: En av kyrkogårdens äldsta gravvårdar.

Gjutjärnskorset är speglar 1800-talets stilmässiga övergång från empire till eklekticism. Graven står dock inte på ursprunglig plats.

Vårdbehov:

Vården är utsatt för rostangrepp och bör rostskyddsbehandlas och täckmålas. Se upp med sprickbildning mellan olika gjutelement.

Biologiska värden

Kyrkogården i Nosaby har som en stor grön yta av parkkaraktär betydelse för den biologiska mångfalden i området. Träd, häckar, buskar, stenmurar, grusytor samt gräsmattor och dammen i minneslunden norr om kyrkan som är de mest intressanta komponenterna. Kyrkogården är en mycket mer stabil livsmiljö än omgivningarna utanför. Därför är det viktigt för naturvärdena att de nuvarande förhållandena hålls i jämvikt och att de gröna strukturerna tas om hand på ett väl planerat sätt så att stora förändringar undviks. Med relativt enkla medel kan man utveckla kyrkogården som tillgång för vilda växter och djur. Värderingen tar utgångspunkt i inventeringen av biologiskt material. Arter vi finner ger oss en uppfattning om hur kyrkogården och platsens ekologi fungerar och mår.

En bedömning av ett områdes naturvärde syftar till att idag och i framtiden bevara och återskapa den biologiska mångfalden. Bedömningarna bildar underlag vid planering, åtgärder och naturskydd. Det finns olika strukturer t.ex. gamla träd, död ved, gräs- och grusytor samt blomrikedom. Miljöfaktorer som påverkar naturvärden positivt är exempelvis mikroklimat, beskuggning och solexponering samt ytligt grundvatten.

Kyrkogården är både en plats för mänsklig vila och ett grönområde, fristad för växter och djur. De bidrar till upplevelsevärde, rekreation och folkhälsa. Besökare på kyrkogårdar, vanligen sörjande människor, får här en plats som sjuder liv och skönhet, av fågelsång, frodig grönska, insekter, fjärilar och blommor. Det bidrar till upplevelsevärde i samhällets grönområden och har ett inflytande på rekreation och folkhälsa. Det är en miljö med läkande inverkan som kan skänka tröst.

Kyrkogårdens egenskap av en fast och stabil plats är således betydelsefull för den biologiska mångfalden. En aktiv och omtänksam skötsel bidrar till kontinuitet för det biologiska livet på kyrkogården. Inspiration för en sådan förvaltning av värdena finns i Gröna Postillan och Svenska kyrkans miljödiplomering för en hållbar utveckling, två skrifter om det vilda på kyrkogården, samt skriften Kyrkogården – Noas ark för djur och växter, om kyrkogårdens biologiska värden, ett samarbete mellan Svenska kyrkan, Naturvårdsverket och Naturcentrum AB.

Naturvärden

Nosaby kyrkogård bildar en intressant och värdefull livsmiljö med sina träd, kyrkogårdsmur, gravkvarter, gravvårdar, grusgångar, häckar, grusgångar, gräsytor, trappor, kompostplats och byggnader. Täckningsgraden mellan olika biotop typer på Nosaby kyrkogård visar att "grå-" respektive grönytor är relativt jämnt fördelade. Merparten av gråytorna består av grusytor och merparten av grönytor består av gräsytor, häckar och buskar. Inom gråytorna ingår även stenmurar och gravstenar. Grusgångar och gravvårdar bidrar till värmeutstrålning som är gynnsam för djurlivet. Inom grönytorerna ingår även dagvatten och sammanhängande träd- och häckstrukturer samt de vildvuxna ytterområdena med inslag av träd, busk- och markskikt som är gynnsamma habitat för djurliv. De stora träden av olika sorter som omger kyrkogården fungerar som en fin insektsdragare i juli månad när blommande träd skapar rikligt med nektar och lockar till sig pollinerare. Buskar, häckar och träd ger skydd, foder och boplatser för många djur. Idegran, rosenapel, tuja och cypress ger bär till fåglar och insekter. Den relativa lummigheten gör att många fågelarter håller till på Nosaby kyrkogård.

Fördelningen av skugga och sol varierar och därmed finns en mängd olika mikroklimat. Blomning över året i både träd, busk- och markskikt skapar goda, varierade förutsättningar för

bin, humlor,flugor och fjärilar som behöver nektar, pollen och frukt som föda. Sådan artrikedom främjar även fågelbeståndet liksom församlingens uppsättning av fågelholkar.

Valet av växter och arter är knutna till vår kultur och vår historiska skötsel av marken, det biologiska kulturarvet: djur- och växtliv anpassat till mänskliga aktiviteter och lever i symbios. För många känsliga och hotade arter är kyrkogården en viktig fristad. Den lockar även vilda arter och kan för dessa utvecklas som en spridningskälla för både växter och djur. I ett förändrat och industrialiserat jordbrukslandskap har kyrkogården en särskild uppgift som artbank, något som kan förstärkas med faunadepåer. Vård- och underhållsplanen föreslår en sådan åtgärd. Naturliga livsmiljöer i form av gamla träd, ängsmarker och åkerholmar som gradvis försvunnit ur det omgivande landskapet kan i liten skala återskapas på kyrkogården.

Bland kyrkogårdens och den nära omgivningen finns träd och buskar finns stor artrikedom och varierade ålder. Här finns parklind, lönn, rosenapel, lagerhägg, fläder och spirea. Vintergröna växter finner vi såsom tuja, buxbom, idegran, vintergröna. Särskilt viktig ur biologisk synpunkt är den stora artrikedomen i utsmyckningens blomsterflora av kinesisk kärleksört, tagetes, begonia, viol, flitiga lisa, penséer, malma, pelargon, bergenia m.m.

Nosaby kyrkogård är en grön yta med betydelse för den biologiska mångfalden i området. Sett ur ett kulturhistoriskt och biologiskt perspektiv är träd, häckar och solitärerna kring kyrkan de mest intressanta elementen. Eftersom kyrkogården erbjuder en mer stabil livsmiljö än omgivningarna utanför är det stor vikt att vidmakthålla denna jämvikt Planerade åtgärder kan användas för att utveckla kyrkogårdens betydelse för vilda växter och djur.

KYRKOGRÅRDEN I FRAMTIDEN

Utvecklingsplan

FÖRSLAG TILL ÅTGÄRDER:

1. Högre taxushäck.
2. Vy mot åkerlandskapet förstärks genom beskärning av spirea och komplettering med nya träd.
3. Häck tas bort.
4. Grusgångar tas bort och sås in med gräs.
5. Nya lindar.
6. Ny askgravlund.
7. Plantering av nya rönnar.
8. Ny cypresshäck.
9. Nya träd planteras som ersättning för äldre lindar längs östra sidan 2015.
10. Nya träd planteras som ersättning för äldre lindar längs västra sidan ca 2025.
11. Nya träd planteras som ersättning för äldre lindar längs södra sidan ca 2040.

Strategier och målsättning

Nosaby kyrkogård består av tre tydliga delar. Den gamla kyrkogården, den senare utbyggnaden mot norr samt minnes- och urnlunden i nordöst. En övergripande strategi är att bevara, förstärka och utveckla deras olika karaktärer men med bevarad helhetsverkan. Strategier för framtidens utveckling innehåller aktiva insatser för att bevara, ersätta och utveckla kyrkogårdens gravvårdar och växtmaterial. Syftet är att bevara en värdig och stillsam karaktär med god helhetsverkan. Begravningsplatsens historiska lagerföljd och egenart skall förstärkas så att läsbarheten av olika utbyggnader tydliggörs. Målsättningen är att kyrkogården skall vara tillgänglig för alla och vara en uppskattad, säker, vacker och meditativ plats att besöka.

Planen skall vara ett hjälpmedel som i den dagliga vården och i konkreta insatser successivt bidrar till att utveckla kyrkogårdens olika delar. På motsvarande sätt skall större och mindre utvecklingsprojekt bidra till denna utveckling genom t.ex. säkring och istandsättning av omgärdningar, nyplantering av träd, förstärkning av underhållet och förenkling av skötsel, information och skyltar m.m. Åtgärder syftar till att reparera murarna, skapa en ny trädkrans samt öka tillgänglighet, biologisk mångfald, kulturhistorisk upplevelse och läsbarhet, estetisk karaktär och egenart på framtidens kyrkogård i Nosaby.

På kyrkogårdens norra del finns ytor för framtida gravsättning motsvarande ett par hundra kistplatser beräknat på måtten för var plats 3000 x 1250 m.m. alternativt mer än fyra hundra urngravplatser med måtten 1250 x 1250m.m. (plats för nio urnor per grav).

Vid askurnlunden i nordväst finns ytor för framtida gravsättning motsvarande knappt två hundra askgravplatser 800 x 800 mm (med plats för fyra urnor per grav) alternativt drygt tre hundra i askminneslund 600 x 600 m.m. (med plats för två urnor per grav). Minneslunden har plats för 16-25 askor per kvadratmeter, d.v.s. mellan två och tre tusen platser. Vidare finns i den nybyggda askgravplatsen i kvarter 37 plats för 120 askor.

Kyrkogårdsmuren

Kyrkogården har påbörjat ett omfattande arbete med att åtgärda skador på kyrkogårdsmurarna som förorsakats av kyrkogårdens trädram som står alltför nära den gamla kyrkogårdsmuren. Sedan 2011 arbetar kyrkogårdsförvaltningen med en plan med tillstånd från länsstyrelsen. Längs den östra sidan togs alla träden ner våren 2014. I planen ingår att successivt ta ner träd, mura om kyrkogårdsmuren och återplantera unga träd av turkisk trädhassel.

Kyrkogårdsmurarna visar omfattande sprickskador och raserade partier som utgör riskfaktorer för besökare. Särskilt gäller detta murens utsida mot nordväst. I anslutning till återplantering måste befintliga stubbar fräsas, marklagren återfyllas och packas så att återuppbyggnad och lagning av skadade murpartier kan ske på ett betryggande sätt och utan framtida sättningsskador. Planen bör även behandla metoder för reparation av kyrkogårdsmurar som har olika byggnadsskeden och byggtekniker. Arbetet är så omfattande att åtgärderna har planerats att göras i flera etapper under lång tid. Återläggning av täckstenar av kalksten och skiffer som ligger omlott är viktig för kyrkogårdsmurarnas karaktäristiska utseende.

Kyrkogårdsmuren mot nordväst har stora skador p.g.a. de omgivande lindarnas rottillväxt. Skadorna är omfattande och en riskfaktor som bör åtgärdas snarast.

Trädramen kring kyrkogården

Växligheten har stor betydelse för kyrkogården både som naturupplevelse, för biologisk mångfald och som skapare av en underliggande rumslighet i kyrkogården som helhet. Förvaltningen har uppmärksammat nedbrytning av kyrkogårdsmurarna förorsakad av rötterna till den trädrum av höga lindar som omger kyrkogården. Sedan första steget har tagits genom att såga ner träderna längs kyrkogårdens östra sida bör planeringen av reparation och återplantering fördjupas. Befintliga träddramar utgör en påtaglig del av kyrkogårdarnas karaktär men utgör även livsmiljö för djurliv, mossor och lavväxter m.m. Valet av nya träd är därför viktigt för den framtida kyrkogården. Diskussionen bör också behandla frågan om en ny trädrum skall inkludera minnes- och urnlunden som tillkommit genom en utökning utanför den äldre stenmuren.

Öka tätheten på den gamla kyrkogården

Den äldsta delen av kyrkogården, kvarter 1-36, har genom återlämnande och återtagande av gravplatser glesats ut genom att gravstenar tas bort på olika ställen i gravkvarteren och sås in med gräs. Ur strategisk synpunkt bör man eftersträva att nya kistgravar i första hand placeras inom kvarter 1-36 för att bevara den större täthet som präglar den äldre kyrkogården. Återtagna och återlämnade gravvårdar med stenramar och höga stenar bör därför stå kvar i väntan på återanvändning.

Vid kistbegravning bör återanvändning av stenramar och buxbomshäckar samt gravstenar främjas. Åtgärderna bör också omfatta växtlighet såsom hävdvunna former av klippt tuja, cypress och idegran vilket stärker områdets allmänna struktur, särskilt genom utglesning i den östra delen av detta område. För att återfå något av den traditionella strukturen som hör samman med gravstenarnas ålder kan man exempelvis plantera en kanthäck utmed kvarteret och i gravraderna.

Den moderna form av stenskanter som används numera ligger ostadigt och ger lätt vika så att de lutar utåt i gången. De ojämna stenskanterna ger ett rörligt intryck och de mörka stenskanterna ger

stora kontraster till växtlighet och singeltäckning. Äldre kraftiga stenskanter bör därför bevaras på plats medan de moderna bör ersättas med buxbom eller annan kanthäck. Alternativt kan man begränsa möjligheten att använda olikfärgad sten för ett mer homogent och harmoniskt intryck av lokalt tillgänglig Bjärlövsgranit, Vångagranit och svart diabas. Nosaby kyrkogård ger ett traditionellt intryck med sina gamla gravstenar, familjegravar och växtmaterial som omger den expressiva Zettervallsbasilikan. Omgivande ram av kyrkogårdsmur, grindar och välväxta lindar förstärker detta intryck. Grundstrukturen med långsmala kvarter och gångar har sin grund i kyrkogårdens planering på 1870-talet. Den är en grundstruktur som har förvaltats och bildat mönster också för senare utvidgningar. Det ger en kyrkogård med god helhetsverkan.

Skapa parkliknande karaktär i norr

Återlämnande och återtagande av begravningsplatser i de äldre kvarteren har med tiden ökat gräsmattorna på kyrkogården. Det är en naturlig utveckling eftersom antalet kistbegravningar minskat. Norra delen av kyrkogården präglas idag av stor öppenhet och flack karaktär. Det ger liten möjlighet att fästa blicken eller söka naturligt skydd för privat kontemplation. Utglesning bör mötas med aktiva förnyelseinsatser. Därför föreslås en omformning av kyrkogårdens norra del till en mera parkliknande karaktär med gräsyta och rönnbärsträd som på sikt balanserar öppenheten mot behovet av närhet och variation. Reservytan som avslutar kyrkogården mot norr klipps idag lika som övriga gräsytor. Det är av stort värde att skapa en mjukare avgränsning mot jordbrukslandskapet och rikare växtmångfald som främjar djurlivet på kyrkogården. Därför föreslår vi att denna yta omformas till blomsteräng (se nedan).

I området norr om dubbelgången, gravkvarteren 40-50, har en igenläggning av gångar påbörjats. Denna igenläggning bör fortsätta i syfte att förenkla skötseln och skapa större variation i kyrkogårdens norra del. Kyrkogårdens norra del ges således en mera parkliknande karaktär med stora gräsytor och med inslag av lövträd som skapar vertikalitet, mångfald och balans mellan öppenhet och slutenhet inom området. Vidare ökar det läsbarheten i kyrkogårdens utbyggnad.

Bevara småskaligheten i minnes- och urnlunden

I minnes- och urnlunden har nya begravnings seder funnit en väl avvägd form med gravvårdar i gräsytor, kontemplativa platser, porlande vatten och avskildhet. Vegetationen har bäddat in platsen och skapat hög grad av intimitet. Det är viktigt att vegetationen i framtiden hålls tillbaka och att den småskalighet som präglar växtvalet vidmakthålls. Målet är att behålla just en plats präglad av lundens karaktär av både ljus öppenhet och slutenhet mot omgivningen.

Häckinramningen av redskapsstället i norr konkurrerar med bänkplatsens häckinneslutning och bör tas bort. Serviceställen bör kompletteras med en permanent, vacker och ändamålsenlig inbyggnad.

Komplettering av askgravplats, träd och häckar m.m.

Den äldre kyrkogårdens växtmaterial av häckar, tujor, cypresser och solitärer samt hägnader till familjegravar bidrar till en rumslighet. Samlade partier av gravar som återlämnas kan även utvecklas till vegetativa zoner med blomster etc. med inspiration ur bibeln och bilda ”en biblisk trädgård”. En askgravplats skapas f.n. i kvarter 37 genom ny planering av återtagna och återlämnade gravar.

På den gamla kyrkogården finns en finskalig karaktär som man saknar i det stora öppna fält som kännetecknar kyrkogården norr om kyrkan. Bristen på vertikala element gör att den norra

kyrkogården upplevs ödslig. Vård- och underhållsplanen föreslår därför plantering av högre träd i dubbelgången (t.ex. rönnbär) samt att etablering av sorgeträd, häckar och tujor uppmuntras.

Kyrkogårdens norra del, trädplantering och blomsteräng

Vid kyrkogårdens norra gräns förekommer flera träd med skador, se trädvårdsinventeringen. Det gäller fyra aplar samt fyra lönnar vars stammar uppvisar sprickskador och allvarliga bristningar på barken och som därför bör tas bort. Åtgärder för dessa skador tas upp i trädvårdsplanen, liksom åtgärder på solitärträd i minnes- och urnlunden.

För att motverka den öppenhet och brist på vertikala element som präglar kyrkogårdens norra del föreslås plantering av trädgrupper. Nyplanterad rosenapel som ersatt en syren vid en grav utgör ett nytillskott i området.

Kyrkogården i nordöst har en cirka tre meter hög, formklippt tujahäck som innesluter en kontemplativ plats med parkbänk. En vattenpost och ett redskapsställ vid urnlunden är också inramade av en lägre tujahäck av motsvarande typ. Övriga vattenposter och redskapsställ är spridda i öster, söder och väster och öppet exponerade. Buskar av spirea förekommer längs kyrkogårdens norra gräns.

Vid kyrkogårdens nordöstra del finns en urn- och minneslund med allé-, träd och buskplanteringar som redovisas separat. En hög tujahäck står i gränsen mellan redskapsboden och minneslunden i nordöst.

Området utgör en reserv för framtida utökning av kyrkogården. Med nuvarande begravningsleder kommer detta inte att vara aktuellt inom nära framtid. Skötseln av ytorna sker genom gräsklippning, något som även förorsakat skador på befintliga träd. Vård- och underhållsplanen föreslår att befintliga träd tas ner och att ytan övergår till blomsteräng som slås efter att blommorna fröat av sig. Låt gräset växa fritt under våren och sommaren och slå efter blomstrens fröperiod. Låt det ligga kvar och fröa av sig innan det transporteras bort. Var sparsam med gödning och kalkning. Sätt upp en informationsskylt som betonar de biologiska värdena för kyrkogården.

I denna blomsteräng kan i framtiden formas ett lapidarium genom flyttning av befintliga tillvaratagna gravvårdar. Platsen kompletteras med något eller några solitärträd alternativt sorgeträd samt sittplats.

Befintlig kompostanläggning i områdets västra del har en tujahäck som bör tillåtas gå upp till 2 meters höjd. En motsvarande tujahäck bör även avgränsa transportvägen i väster.

Gravvårdar

Generellt bör de gamla gravplatserna vårdas, underhållas och förnyas med utgångspunkt i ursprunglig uppbyggnad vad det gäller material och metoder samt växtmaterial. I första hand bör gravvårdarna bevaras på sin ursprungliga plats. Gravstenar som redan är borttagna och placerade vid nordvästra kyrkogårdsmuren har kulturhistoriskt värde. Vård- och underhållsplanen föreslår att denna samling på lång sikt kan arrangeras som en stensamling, ett s.k. lapidarium vid den blomsteräng som föreslås i norra delen av kyrkogården.

Äldre familjegravar med järnräcken och med stenmurar och stenramar förekommer på kyrkogården. När sådana gravvårdar återlämnas bör man överväga att vidmakthålla dessa

karaktärsbildande element som de är alternativt återanvända dem med bibehållna stenramar. Nya trender för gravvårdar som stensättning, sedummatta, bänkar, urnor, krukor, föremål m.m. ger en ny karaktär åt kyrkogården och föreslås lokaliseras till den norra delen av kyrkogården. Betongsten och andra kompositmaterial saknar tradition på Nosaby kyrkogård och bör hanteras restriktivt.

På gamla kyrkogården förekommer flera äldre gravvårdar med lav-växter och smuts. Problemet är inte så stort på Nosaby kyrkogård eftersom huvuddelen består av hållbar lokal sten av granit eller diabas. Ett fåtal äldre gravstenar är av kalksten såsom nr 39-41 i kvarter 1 eller av marmor såsom bland tillvaratagna gravstenar. Framtida vittring bör åtgärdas genom rengöring av dessa gravstenar. På gravvårdar av gjutjärn och smide, t.ex. på kedjor, grindar och smidesdekoration finns omfattande korrosion med hotande frostsprängning och spjälkande skikt. Dessa gravvårdar bör ges ett förstärkt underhåll genom att rengöras, rostskyddsbehandlas och målas.

Gångar och förbättrad tillgänglighet

Gången från västra entrén till kyrkans västport har betongplattor med singelyta som är bra ur tillgänglighetssynpunkt. Det är viktigt att behålla jämna övergångar från denna yta till kyrkogårdens grusgångar. Gångar bör underhållas med fast ytskikt som underlättar trafik för rörelsehämjade och rullstolsbundna. Gravar som ligger i gräsytor bör ges motsvarande tillgänglighet liksom ytor som har betongsten. Särskild uppmärksamhet ägnas åt tröskelövergångar mellan olika material. För att underlätta för synskadade bör alla föremål som permanent eller tillfälligt sticker ut i gångytor undvikas. Huvudstråk på kyrkogården bör kompletteras med beläggning som förses med kontrastmarkering för synskadade.

Där kyrkogården har gångytor med finmakadambeläggning bör den bytas till ett samkrossmaterial så att tillgängligheten förbättras. Underhållet av gångsystemet består i att några gånger i månaden under vår och sommar harva för att begränsa ogrästillväxt. Efterhand kommer blandningens större sten att lägga sig i ytskiktet och det blir tungt att gå på gången, då kan blandningen rekonditioneras genom att en något djupare harvning görs. På så vis återställs blandningen. Harvningen får inte gå djupare än det pålagda materialskiktet är. Efter djupharvningen bör gångarna packas med en vält.

Grindar

Kyrkogårdens grindstolpar och grindar har rostangrepp och bör rostskyddsbehandlas och täckmålas regelbundet var 5-7 år.

Grindarna är av tungt smide och gjutjärn som kan vara svåra att hantera för personer med nedsatt funktion. På sikt bör man eftersträva dörröppningsfunktioner med tryckbeslag.

Förbättrad belysning.

Vid parkeringsplatserna mot öster och väster samt längs landsvägen finns belysningsstolpar som även ger ledljus på kyrkogården. Västra ingångens portstolpar har lyktbelysning och på kyrkan finns fasadbelysning som förstärker denna belysning. På sikt bör man överväga förbättrad belysning på hela kyrkogården med LED lampor ur tillgänglighetssynpunkt under den mörka säsongen.

Lyktor och lykthusen bör tvättas en gång per år eller vartannat år och målas vid behov. Lykthusen skiljs från den underliggande fastplattan som rostskrapas, borstas, rostskyddsmålas och täckmålas

varpå lykthuset åter kan monteras. Samtidigt rengörs lykthuset invändigt och fästklipsen för glaset kontrolleras.

Parkeringsplatsen

Parkeringsplatsen mot väster har en grusyta av samkross i gott skick. En särskild plats för rörelsehindrade bör markeras närmast kyrkan och utföras med hårdgjord markbeläggning lika huvudgångens nya markbeläggning. P-platsen skall vara 5 x 5 m. Hänvisning till platsen ska sättas upp vid infarten men även en skylt direkt vid platsen.

Bårhus

Bårhuset väster om kyrkogården är i behov av en fasadrestaurering. Alternativa användningssätt bör diskuteras. Ytskiktet behöver förnyas liksom målning av vindskivor, oljning av fönster och listverk på porten som delvis är skadad. Portarna behöver dessutom nya uppställningsbeslag. Ett kopparrör mot öster har ersatts med rör av lackat plåt som bör isoleras mot galvaniskt element eller bytas mot koppar.

Vegetation och djurliv på kyrkogården

Kyrkogårdens förvaltning av växtmaterial baseras på hållbar utveckling, återvinning och biologisk mångfald. Därför komposterar allt komposterbart växtmaterial som kan återanvändas på kyrkogården. I samband med utskiftning av begravningsplatsens trädram bibehålls gärna något ihåligt och gammalt träd för att främja djurlivet.

Några relativt höga stubbar, 2-3 meter, bör behållas i samband med nedtagning av trädramen kring kyrkogården för att anlägga en faunadepå. Depån har till funktion att alla de arter av djur, lavar mm som finns i träden kan fortsätta sina liv. Platsen kan bli en mycket intressant pedagogisk del av kyrkogården. Grova stamdelar, gärna med håligheter och grenar ska läggas upp på sådant sätt att inte fara för besökare och lekande barn uppstår. Faunadepån ska ligga i många år och kan av personer oförstående inför dess betydelse upplevas som osnygg, därför är det lämpligt att inrama den med prydnadsbuskar. För en rätt dimensionering kan nämnas att ungefär minst en tredjedel av trädens vedmassa ska ingå i depån. Högstubbarna som blir kvar på kyrkogården kan få en plantering av murgröna eller skogskaprifol som på sikt helt kommer att dölja dem.

Vidare föreslås att fågelholkar hängs i träden utan spik eller skruv. Skadade träd och grenar tas ner för att bl.a. främja insekter på kyrkogården. Beskärning sker i medverkan av arborist och utförs under perioder när djurlivet tillåter. Blomster i gräsmattor bidrar till biologisk mångfald.

Någon gravplats kan upplåtas för blomsterodling som främjar insekter och fjärilarna på kyrkogården.

Information och tillgänglighet

Kyrkogården bör kompletteras med skyltar som ger information om kyrkan och kyrkogårdens historiska utveckling, faktainformation om skötsel, regler och förhållningssätt samt om krisberedskap på kyrkogården. Skyltarna bör utformas med god läsbarhet och i beständiga material, vara belysta och innehålla punktskriftsinformation för synskadade samt placeras vid alla entréer till kyrkogården.

Barnkonsekvensanalys

Barnkonsekvensanalysen för Nosaby kyrkogård innebär att begravningsplatsen skall vara en plats där alla barn känner sig bekväma. Kyrkogården skall också vara förståeliga ur ett barnperspektiv samt en säker plats där risker för barns liv och hälsa uppmärksammas och att faror och risker elimineras. På kyrkogården skall barns gravar ges samma prioritet och värdighet som vuxnas. I utformning av växter och växtytor skall barnens särskilda krav och önskemål uppmärksammas.

Utvecklingsplan i sammanfattning

Utvecklingsplanen redovisar strategier för den framtida förvaltningen av kyrkogården på tio års sikt. Här ingår vård- och underhållsåtgärder, reparationer, rekonstruktioner och restaurering av kyrkogården. Åtgärderna baseras på vård- och underhållsplanens beskrivning av kyrkogårdens tillkomst och utveckling samt kulturhistoriska, vegetativa och biologiska kvaliteter.

Utvecklingsplan i sammanfattning

Strategier och målsättning, vård- och underhållsåtgärder

- ☐ Vidmakthåll kyrkogårdens grundstruktur, gångar, hägnader och vegetation med karaktärer av olika utbyggnadsskeden.
- ☐ Bevara och vårda gravvårdar med kulturhistoriskt intresse som anges i VU-planen på ursprunglig plats.
- ☐ Kontrollera regelbundet gravvårdarnas tillstånd och stabilitet. Justera lutande gravstenar.
- ☐ Säkra samlingen av gamla gravstenar.
- ☐ Vidmakthåll och förstärk karaktären på den gamla kyrkogården kring kyrkan.
- ☐ Respektera barns rätt enligt barnkonsekvensanalysen för kyrkogården.
- ☐ Förbättra dokumentationen, lägg samman gravkartor och kontrollera förteckningar.

Gamla kyrkogården, området från södra entrén t.o.m. gravkvarter norr om kyrkan.

- ☐ Vidmakthåll och förstärk karaktären genom att återanvända gravplatser, äldre typer av växtmaterial samt anpassa nya gravvårdar till den äldre helhetsmiljön.

Nya kyrkogården, området norr om dubbelgången.

- ☐ Förenkla skötseln och skapa mer parkliknade karaktär på kyrkogårdens norra del inom 10 år.

Minnes- och urnlunden i nordöst.

- ☐ Bevara den småskaliga och inbäddade karaktären men håll efter vegetation och buskar.

Anläggning

- ☐ Gör en plan för reparation av muren kring kyrkogården. Reparera i samband med trädutskiftning, 2015-2040.
- ☐ Utför tillgänglighetsanpassningen på grindar, gångar och belysning inom 10 år.
- ☐ Anlägg och skylta en plan yta till parkeringsplats för handikappade vid västra entrén inom 5 år.
- ☐ Gör översyn av skyltar och information inom 5 år.
- ☐ Lägg igen gångar norr om dubbelgången inom 10 år.

Växlighet

- ☐ Kompostera komposterbart växtmaterial som kan återanvändas på kyrkogården.
- ☐ Gör en detaljerad helhetsplan för utskiftningen av trädramen. Återplantera träd 2015-2040.
- ☐ Komplettera med rönnbärsträd norr om dubbelgången inom 10 år.
- ☐ Etablera blomsteräng vid kyrkogårdens markreserv längst i norr inom 10 år.
- ☐ Förstärk trädvården. Rensa bort skadade träd och grenar. Utför beskärning i regelbunden medverkan av arborist.
- ☐ Behåll gärna något ihåligt och gammalt träd för djurlivet.
- ☐ Häng upp holkar för fåglar och fladdermöss i träden utan spik eller skruv. Utförs inom 10 år.
- ☐ Undvik beskärning av häckar och träd mellan mars och juni månad.
- ☐ Välj planteringsväxter med stor andel nektar och pollen som gynnar insekter.
- ☐ Anlägg en särskild rabatt för insekter och fjärilar, i ett soligt läge inom 10 år.
- ☐ Behåll vilda växter och blommor i gräsmattan som berikar kyrkogårdens biologiska mångfald.

Inventering av trädbestånd och förslag till åtgärder

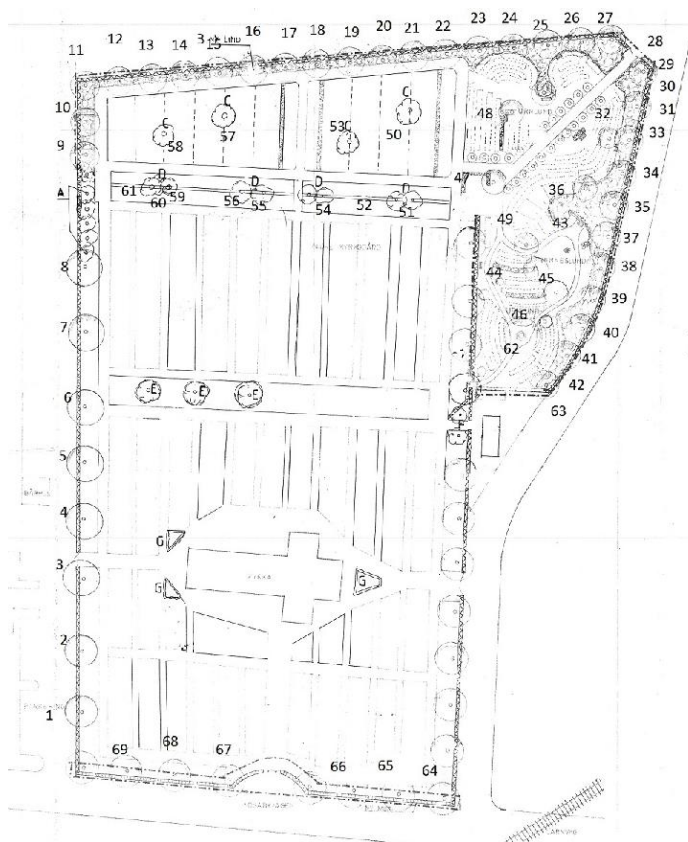
Skånska Träd																	Övrigt	
Upprättad av: Axel Martinsson																	Datum: 140623	
Trädnummer	 SKÅNSKA TRÄD 1861 1862 1863 1864 1865 1866 1867 1868 1869 1870 1871 1872 1873 1874 1875 1876 1877 1878 1879 1880 1881 1882 1883 1884 1885 1886 1887 1888 1889 1890 1891 1892 1893 1894 1895 1896 1897 1898 1899 1900 1901 1902 1903 1904 1905 1906 1907 1908 1909 1910 1911 1912 1913 1914 1915 1916 1917 1918 1919 1920 1921 1922 1923 1924 1925 1926 1927 1928 1929 1930 1931 1932 1933 1934 1935 1936 1937 1938 1939 1940 1941 1942 1943 1944 1945 1946 1947 1948 1949 1950 1951 1952 1953 1954 1955 1956 1957 1958 1959 1960 1961 1962 1963 1964 1965 1966 1967 1968 1969 1970 1971 1972 1973 1974 1975 1976 1977 1978 1979 1980 1981 1982 1983 1984 1985 1986 1987 1988 1989 1990 1991 1992 1993 1994 1995 1996 1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 2004 2005 2006 2007 2008 2009 2010 2011 2012 2013 2014 2015 2016 2017 2018 2019 2020 2021 2022 2023 2024 2025 2026 2027 2028 2029 2030 2031 2032 2033 2034 2035 2036 2037 2038 2039 2040 2041 2042 2043 2044 2045 2046 2047 2048 2049 2050 2051 2052 2053 2054 2055 2056 2057 2058 2059 2060 2061 2062 2063 2064 2065 2066 2067 2068 2069 2070 2071 2072 2073 2074 2075 2076 2077 2078 2079 2080 2081 2082 2083 2084 2085 2086 2087 2088 2089 2090 2091 2092 2093 2094 2095 2096 2097 2098 2099 2100 2101 2102 2103 2104 2105 2106 2107 2108 2109 2110 2111 2112 2113 2114 2115 2116 2117 2118 2119 2120 2121 2122 2123 2124 2125 2126 2127 2128 2129 2130 2131 2132 2133 2134 2135 2136 2137 2138 2139 2140 2141 2142 2143 2144 2145 2146 2147 2148 2149 2150 2151 2152 2153 2154 2155 2156 2157 2158 2159 2160 2161 2162 2163 2164 2165 2166 2167 2168 2169 2170 2171 2172 2173 2174 2175 2176 2177 2178 2179 2180 2181 2182 2183 2184 2185 2186 2187 2188 2189 2190 2191 2192 2193 2194 2195 2196 2197 2198 2199 2200 2201 2202 2203 2204 2205 2206 2207 2208 2209 2210 2211 2212 2213 2214 2215 2216 2217 2218 2219 2220 2221 2222 2223 2224 2225 2226 2227 2228 2229 2230 2231 2232 2233 2234 2235 2236 2237 2238 2239 2240 2241 2242 2243 2244 2245 2246 2247 2248 2249 2250 2251 2252 2253 2254 2255 2256 2257 2258 2259 2260 2261 2262 2263 2264 2265 2266 2267 2268 2269 2270 2271 2272 2273 2274 2275 2276 2277 2278 2279 2280 2281 2282 2283 2284 2285 2286 2287 2288 2289 2290 2291 2292 2293 2294 2295 2296 2297 2298 2299 2300 2301 2302 2303 2304 2305 2306 2307 2308 2309 2310 2311 2312 2313 2314 2315 2316 2317 2318 2319 2320 2321 2322 2323 2324 2325 2326 2327 2328 2329 2330 2331 2332 2333 2334 2335 2336 2337 2338 2339 2340 2341 2342 2343 2344 2345 2346 2347 2348 2349 2350 2351 2352 2353 2354 2355 2356 2357 2358 2359 2360 2361 2362 2363 2364 2365 2366 2367 2368 2369 2370 2371 2372 2373 2374 2375 2376 2377 2378 2379 2380 2381 2382 2383 2384 2385 2386 2387 2388 2389 2390 2391 2392 2393 2394 2395 2396 2397 2398 2399 2400 2401 2402 2403 2404 2405 2406 2407 2408 2409 2410 2411 2412 2413 2414 2415 2416 2417 2418 2419 2420 2421 2422 2423 2424 2425 2426 2427 2428 2429 2430 2431 2432 2433 2434 2435 2436 2437 2438 2439 2440 2441 2442 2443 2444 2445 2446 2447 2448 2449 2450 2451 2452 2453 2454 2455 2456 2457 2458 2459 2460 2461 2462 2463 2464 2465 2466 2467 2468 2469 2470 2471 2472 2473 2474 2475 2476 2477 2478 2479 2480 2481 2482 2483 2484 2485 2486 2487 2488 2489 2490 2491 2492 2493 2494 2495 2496 2497 2498 2499 2500 2501 2502 2503 2504 2505 2506 2507 2508 2509 2510 2511 2512 2513 2514 2515 2516 2517 2518 2519 2520 2521 2522 2523 2524 2525 2526 2527 2528 2529 2530 2531 2532 2533 2534 2535 2536 2537 2538 2539 2540 2541 2542 2543 2544 2545 2546 2547 2548 2549 2550 2551 2552 2553 2554 2555 2556 2557 2558 2559 2560 2561 2562 2563 2564 2565 2566 2567 2568 2569 2570 2571 2572 2573 2574 2575 2576 2577 2578 2579 2580 2581 2582 2583 2584 2585 2586 2587 2588 2589 2590 2591 2592 2593 2594 2595 2596 2597 2598 2599 2600 2601 2602 2603 2604 2605 2606 2607 2608 2609 2610 2611 2612 2613 2614 2615 2616 2617 2618 2619 2620 2621 2622 2623 2624 2625 2626 2627 2628 2629 2630 2631 2632 2633 2634 2635 2636 2637 2638 2639 2640 2641 2642 2643 2644 2645 2646 2647 2648 2649 2650 2651 2652 2653 2654 2655 2656 2657 2658 2659 2660 2661 2662 2663 2664 2665 2666 2667 2668 2669 2670 2671 2672 2673 2674 2675 2676 2677 2678 2679 2680 2681 2682 2683 2684 2685 2686 2687 2688 2689 2690 2691 2692 2693 2694 2695 2696 2697 2698 2699 2700 2701 2702 2703 2704 2705 2706 2707 2708 2709 2710 2711 2712 2713 2714 2715 2716 2717 2718 2719 2720 2721 2722 2723 2724 2725 2726 2727 2728 2729 2730 2731 2732 2733 2734 2735 2736 2737 2738 2739 2740 2741 2742 2743 2744 2745 2746 2747 2748 2749 2750 2751 2752 2753 2754 2755 2756 2757 2758 2759 2760 2761 2762 2763 2764 2765 2766 2767 2768 2769 2770 2771 2772 2773 2774 2775 2776 2777 2778 2779 2780 2781 2782 2783 2784 2785 2786 2787 2788 2789 2790 2791 2792 2793 2794 2795 2796 2797 2798 2799 2800 2801 2802 2803 2804 2805 2806 2807 2808 2809 2810 2811 2812 2813 2814 2815 2816 2817 2818 2819 2820 2821 2822 2823 2824 2825 2826 2827 2828 2829 2830 2831 2832 2833 2834 2835 2836 2837 2838 2839 2840 2841 2842 2843 2844 2845 2846 2847 2848 2849 2850 2851 2852 2853 2854 2855 2856 2857 2858 2859 2860 2861 2862 2863 2864 2865 2866 2867 2868 2869 2870 2871 2872 2873 2874 2875 2876 2877 2878 2879 2880 2881 2882 2883 2884 2885 2886 2887 2888 2889 2890 2891 2892 2893 2894 2895 2896 2897 2898 2899 2900 2901 2902 2903 2904 2905 2906 2907 2908 2909 2910 2911 2912 2913 2914 2915 2916 2917 2918 2919 2920 2921 2922 2923 2924 2925 2926 2927 2928 2929 2930 2931 2932 2933 2934 2935 2936 2937 2938 2939 2940 2941 2942 2943 2944 2945 2946 2947 2948 2949 2950 2951 2952 2953 2954 2955 2956 2957 2958 2959 2960 2961 2962 2963 2964 2965 2966 2967 2968 2969 2970 2971 2972 2973 2974 2975 2976 2977 2978 2979 2980 2981 2982 2983 2984 2985 2986 2987 2988 2989 2990 2991 2992 2993 2994 2995 2996 2997 2998 2999 3000 3001 3002 3003 3004 3005 3006 3007 3008 3009 3010 3011 3012 3013 3014 3015 3016 3017 3018 3019 3020 3021 3022 3023 3024 3025 3026 3027 3028 3029 3030 3031 3032 3033 3034 3035 3036 3037 3038 3039 3040 3041 3042 3043 3044 3045 3046 3047 3048 3049 3050 3051 3052 3053 3054 3055 3056 3057 3058 3059 3060 3061 3062 3063 3064 3065 3066 3067 3068 3069 3070 3071 3072 3073 3074 3075 3076 3077 3078 3079 3080 3081 3082 3083 3084 3085 3086 3087 3088 3089 3090 3091 3092 3093 3094 3095 3096 3097 3098 3099 3100 3101 3102 3103 3104 3105 3106 3107 3108 3109 3110 3111 3112 3113 3114 3115 3116 3117 3118 3119 3120 3121 3122 3123 3124 3125 3126 3127 3128 3129 3130 3131 3132 3133 3134 3135 3136 3137 3138 3139 3140 3141 3142 3143 3144 3145 3146 3147 3148 3149 3150 3151 3152 3153 3154 3155 3156 3157 3158 3159 3160 3161 3162 3163 3164 3165 3166 3167 3168 3169 3170 3171 3172 3173 3174 3175 3176 3177 3178 3179 3180 3181 3182 3183 3184 3185 3186 3187 3188 3189 3190 3191 3192 3193 3194 3195 3196 3197 3198 3199 3200 3201 3202 3203 3204 3205 3206 3207 3208 3209 3210 3211 3212 3213 3214 3215 3216 3217 3218 3219 3220 3221 3222 3223 3224 3225 3226 3227 3228 3229 3230 3231 3232 3233 3234 3235 3236 3237 3238 3239 3240 3241 3242 3243 3244 3245 3246 3247 3248 3249 3250 3251 3252 3253 3254 3255 3256 3257 3258 3259 3260 3261 3262 3263 3264 3265 3266 3267 3268 3269 3270 3271 3272 3273 3274 3275 3276 3277 3278 3279 3280 3281 3282 3283 3284 3285 3286 3287 3288 3289 3290 3291 3292 3293 3294 3295 3296 3297 3298 3299 3300 3301 3302 3303 3304 3305 3306 3307 3308 3309 3310 3311 3312 3313 3314 3315 3316 3317 3318 3319 3320 3321 3322 3323 3324 3325 3326 3327 3328 3329 3330 3331 3332 3333 3334 3335 3336 3337 3338 3339 3340 3341 3342 3343 3344 3345 3346 3347 3348 3349 3350 3351 3352 3353 3354 3355 3356 3357 3358 3359 3360 3361 3362 3363 3364 3365 3366 3367 3368 3369 3370 3371 3372 3373 3374 3375 3376 3377 3378 3379 3380 3381 3382 3383 3384 3385 3386 3387 3388 3389 3390 3391 3392 3393 3394 3395 3396 3397 3398 3399 3400 3401 3402 3403 3404 3405 3406 3407 3408 3409 3410 3411 3412 3413 3414 3415 3416 3417 3418 3419 3420 3421 3422 3423 3424 3425 3426 3427 3428 3429 3430 3431 3432 3433 3434 3435 3436 3437 3438 3439 3440 3441 3442 3443 3444 3445 3446 3447 3448 3449 3450 3451 3452 3453 3454 3455 3456 3457 3458 3459 3460 3461 3462 3463 3464 3465 3466 3467 3468 3469 3470 3471 3472 3473 3474 3475 3476 3477 3478 3479 3480 3481 3482 3483 3484 3485 3486 3487 3488 3489 3490 3491 3492 3493 3494 3495 3496 3497 3498 3499 3500 3501 3502 3503 3504 3505 3506 3507 3508 3509 3510 3511 3512 3513 3514 3515 3516 3517 3518 3519 3520 3521 3522 3523 3524 3525 3526 3527 3528 3529 3530 3531 3532 3533 3534 3535 3536 3537 3538 3539 3540 3541 3542 3543 3544 3545 3546 3547 3548 3549 3550 3551 3552 3553 3554 3555 3556 3557 3558 3559 3560 3561 3562 3563 3564 3565 3566 3567 3568 3569 3570 3571 3572 3573 3574 3575 3576 3577 3578 3579 3580 3581 3582 3583 3584 3585 3586 3587 3588 3589 3590 3591 3592 3593 3594 3595 3596 3597 3598 3599 3600 3601 3602 3603 3604 3605 3606 3607 3608 3609 3610 3611 3612 3613 3614 3615 3616 3617 3618 3619 3620 3621 3622 3623 3624 3625 3626 3627 3628 3629 3630 3631 3632 3633 3634 3635 3636 3637 3638 3639 3640 3641 3642 3643 3644 3645 3646 3647 3648 3649 3650 3651 3652 3653 3654 3655 3656 3657 3658 3659 3660 3661 3662 3663 3664 3665 3666 3667 3668 3669 3670 3671 3672 3673 3674 3675 3676 3677 3678 3679 3680 3681 3682 3683 3684 3685 3686 3687 3688 3689 3690 3691 3692 3693 3694 3695 3696 3697 3698 3699 3700 3701 3702 3703 3704 3705 3706 3707 3708 3709 3710 3711 3712 3713 3714 3715 3716 3717 3718 3719 3720 3721 3722 3723 3724 3725 3726 3727 3728 3729 3730 3731 3732 3733 3734 3735 3736 3737 3738 3739 3740 3741 3742 3743 3744 3745 3746 3747 3748 3749 3750 3751 3752 3753 3754 3755 3756 3757 3758 3759 3760 3761 3762 3763 3764 3765 3766 3767 3768 3769 3770 3771 3772 3773 3774 3775 3776 3777 3778 3779 3780 3781 3782 3783 3784 3785 3786 3787 3788 3789 3790 3791 3792 3793 3794 3795 3796 3797 3798 3799 3800 3801 3802 3803 3804 3805 3806 3807 3808 3809 3810 3811 3812 3813 3814 3815 3816 3817 3818 3819 3820 3821 3822 3823 3824 3825 3826 3827 3828 3829 3830 3831 3832 3833 3834 3835 3836 3837 3838 3839 3840 3841 3842 3843 3844 3845 3846 3847 3848 3849 3850 3851 3852 3853 3854 3855 3856 3857 3858 3859 3860 3861 3862 3863 3864 3865 3866 3867 3868 3869 3870 3871 3872 3873 3874 3875 3876 3877 3878 3879 3880 3881 3882 3883 3884 3885 3886 3887 3888 3889 3890 3891 3892 3893 3894 3895 3896 3897 3898 3899 3900 3901 3902 3903 3904 3905 3906 3907 3908 3909 3910 3911 3912 3913 3914 3915 3916 3917 3918 3919 3920 3921 3922 3923 3924 3925 3926 3927 3928 3929 3930 3931 3932 3933 3934 3935 3936 3937 3938 3939 3940 3941 3942 3943 3944 3945 3946 3947 3948 3949 3950 3951 3952 3953 3954 3955 3956 3957 3958 3959 3960 3961 3962 3963 3964 3965 3966 3967 3968 3969 3970 3971 3972 3973 3974 3975 3976 3977 3978 3979 3980 3981 3982 3983 3984 3985 3986 3987 3988 3989 3990 3991 3992 3993 3994 3995 3996 3997 3998 3999 4000 4001 4002 4003 4004 4005 4006 4007 4008 4009 4010 4011 4012 4013 4014 4015 4016 4017 4018 4019 4020 4021 4022 4023 4024 4025 4026 4027 4028 4029 4030 4031 4032 4033 4034 4035 4036 4037 4038 4039 4040 4041 4042 4043 4044 4045 4046 4047 4048 4049 4050 4051 4052 4053 4054 4055 4056 4057 4058 4059 4060 4061 4062 4063 4064 4065 4066 4067 4068 4069 4070 4071 4072 4073 4074 4075 4076 4077 4078 4079 4080 4081 4082 4083 4084 4085 4086 4087 4088 4089 4090 4091 4092 4093 4094 4095 4096 4097 4098 4099 4100 4101 4102 4103 4104 4105 4106 4107 4108 4109 4110 4111 4112 4113 4114 4115 4116 4117 4118 4119 4120 4121 4122 4123 4124 4125 4126 4127 4128 4129 4130 4131 4132 4133 4134 4135 4136 4137 4138 4139 4140 4141 4142 4143 4144 4145 4146 4147 4148 4149 4150 4151 4152 4153 4154 4155 4156 4157 4158 4159 4160 4161 4162 4163 4164 4165 4166 4167 4168 4169 4170 4171 4172 4173 4174 4175 4176 4177 4178 4179 4180 4181 4182 4183 4184 4185 4186 4187 4188 4189 4190 4191 4192 4193 4194 4195 4196 4197 4198 4199 4200 4201 4202 4203 4204 4205 4206 4207 4208 4209 4210 4211 4212 4213 4214 4215 4216 4217 4218 4219 4220 4221 4222 4223 4224 4225 4226 4227 4228 4229 4230 4231 4232 4233 4234 4235 4236 4237 4238 4239 4240 4241 4242 4243 4244 4245 4246 4247 4248 4249 4250 4251 4252 4253 4254 4255 4256 4257 4258 4259 4260 4261 4262 4263 4264 4265 4266 4267 4268 4269 4270 4271 4272 4273 4274 4275 4276 4277 4278 4279 4280 4281 4282 4283 4284 4285 4286 4287 4288 4289 4290 4291 4292 4293 4294 4295 4296 4297 4298 4299 4300 4301 4302 4303 4304 4305 4306 4307 4308 4309 4310 431																	

Trädinventering och åtgärder

Bilaga till Trädvårdsplan över Nosaby kyrkogård

Förklaring av förslag/rekommendationer på åtgärder

- **Avlägsna döda & skadade grenar**, skall göras omgående för att säkerställa trädets vitalitet.
- **Avlägsna vattenskott**, skall göras omgående.
- **Avlastning och kronstabilisering** redovisas vid varje aktuellt tillfälle.
- **Uppbyggnadsbeskränning**, skall göras omgående för att säkerställa trädets utveckling i en positiv riktning.
- **Avverkning inom 5 respektive 10 år**, är rekommendationer satta för att underlätta planering. Kan handla om riskfyllda träd eller träd som behövs för att hjälpa "viktigare" träd att etablera sig.
- **Avverkning omgående** handlar om direkt farliga träd eller träd som måste bort för att ge plats åt nya träd.
- **Tidpunkt** för åtgärd anpassas till den för trädet lämpligaste tidpunkt/växtsäsong.
- **Val av nytt växtmaterial** fordrar sakkunnig medverkan och styrs av är en rad olika faktorer som måste vägas in vid ett växtval. Gör en analys av växtplatsen, klargör syftet med trädet, framtida skötsel, upplevelse av trädet under årets olika skeden, o.s.v , t ex alléträd eller solitär, pelarform eller klotform? Glöm inte att små träd blir stora, små buskar breda o.s.v.

Riktlinjer för skötsel och underhåll

Skötselråden syftar till att ge vägledning om vård och underhåll av enskilda gravvårdar som inte är allvarligt skadade. För rengöring och reparation av gravvårdar med högt kulturhistoriskt värde och sådana som är äldre än hundra år bör en konservator anlitas för rådgivning och reparationsåtgärder.

Målet för åtgärder är att förlänga gravvårdens livslängd med varsamma metoder, inte att återställa den som om den vore ny. Rengöring av gravvårdar av estetiska skäl kan vara önskvärd men har sällan första prioritet. Däremot kan smuts ofta vara inkörsporten till vittring av natursten. Därför bör rengöringen baseras på en undersökning, analys och förståelse för gravvården och syfta t.ex. till att göra den mera läsbar såsom att kunna avläsa en inskription eller skulptural relief.

Gravvårdar av natursten

Natursten är ett sprött material, känsligt för mekanisk påverkan som slag och stötar. I den dagliga tillsynen bör man därför ta bort vatten och snö från hållar, sopa rent dem från löv och nedfallna grenar, och kontrollera så att inte sättningar bildas. Smuts och jord avlägsnas normalt med vatten. Om rengöringsmedel används bör detta ha neutralt pH-värde och vara biologiskt nedbrytbart. Rengör aldrig med risk för frost som kan förorsaka frostsprängning.

Äldre gravvårdar i sandsten, marmor och kalksten bör hanteras med särskild försiktighet. Skadade delar, sprickor och lösa delar skall åtgärdas av konservator.

Påväxt av alger, lavar och mossor

Biologisk påväxt kan vara misspydande och göra inskriptioner svårästa. Vissa lavararter är aggressiva mot natursten eftersom de löser upp ytskiktet och får olika mineralämnen att lossna. Lavar och alger håller också fukt, vilket kan bidra till frostsprängningar. Ett schema med regelbunden rengöring av påväxt på gravvårdar underlättar arbetet.

Alger trivs i fuktiga, ofta skuggiga miljöer, d.v.s. på stenytor som vetter mot norr eller under skuggande träd. Algerna är vanligtvis gröna men även rödalger förekommer och upplevs som fuktiga vid beröring. En sten som rengjorts från alger återfår sin algpåväxt om den inte får en torrare omgivning.

Alger, lava och mossa är påväxt som uppträder på kalksten och sandsten men sällan på silikatbunden sten som gnejs och granit. Generellt är kalkhaltiga stenar som marmor, kalksten, skiffer och sandsten mindre motståndskraftiga, såväl mot kemiska föroreningar som mekanisk åverkan. Även om lava och mossa tar upp vatten och näring från omgivningen direkt genom cellerna så har både lava och mossa fästorgan, som fäster på stenens ojämna ytor. Påväxten kan binda fukt och förorsaka frostsprängning.

Man skall dock vara försiktig att tvätta gravvårdar helt och hållet utan i första hand rensa dem från jord, sav, nedfallna löv och annat skräp. Lavar och mossor kan även skydda stenen från föroreningar. Men ofta uppträder påväxten som störande element och döljer gravvårdens information. Därför vill man ofta rengöra stenen. Lava uppträder i olika former som tunna skorpor med rötter som gärna vill sitta kvar efter rengöring. Mossor växer till på ställen som inte varit utsatta för förändring på länge eller på liggande stenar där jord kan samlas i fördjupningar.

Dränk in lava eller mossor i varmt vatten under flera timmar och avlägsna påväxten med mjuk borste. För att mjuka upp lavarna kan man under 5-8 dagar svepa gravstenen i våta tygsäckar och plast. Genom att tillsätta små mängder av neutralt diskmedel, såpa eller ammoniak påskyndas infuktningen. Skölj med riklig mängd av vatten så att grus och små partiklar inte repar stenytan. Utnyttja perioder av långvarigt fuktig väderlek på våren eller hösten då lavar är som mest aktiva och därmed blir mjukare och lättare att ta bort. Även varmluftspistol kan användas med försiktighet under sommarsäsongen för att torka ut och borsta ren ytor. Sot tas bort med torr rengöringsmetod.

På hård sten som granit, vissa marmor- och kalkstenssorter kan man tillämpa högtryckstvätt med lågt tryck. Användningen bör dock alltid föregås av ett prov på sten av samma hårdhet samt ge möjlighet att fortlöpande justera trycket till stenen. Se upp med sprickor, exfoliering och med förgyllda och målade textpartier.

Däremot skall syror, lut, ogräsmedel och starka rengöringsmedel alltid undvikas eftersom de skadar och missfärgar stenen. Många rengöringsmedel innehåller kaliumhydroxid och är liksom lut starkt basiska, frätande och dessutom saltbildande. Saltet som trängt in i stenen kristalliseras och sväller vid torkning varvid stenen sprängs sönder. Basiska medel bidrar till upplösning av vissa mineral. Hårda borstar av stål eller dylikt bör undvikas.

Lagningar

Sprickskador skall alltid lagas av konservator. Mindre delar som hörn och flisor som lossnat från gravvårdarna kan dock fästas med stenlim. Det är mycket viktigt att stenyterna är rena när man limmar och att ingen frostrisk förekommer. Mindre håligheter och skador kan lagas genom ifyllnad med bruk som infärgas i stenens kulör. Bruket skall vara svagare än stenen, så att frost och temperaturskiftningar inte skadar denna. Cementhaltigt bruk bör avlägsnas och ersättas med kalkbruk eller stenlagningsbruk.

Borttagning av stearinfläckar

Stearin avlägsnas genom skrapning med oskarpt verktyg av trä eller plast. Man kan lösa upp stearin med kemiskt ren bensin för att suga upp det med läskpapper. Sot avlägsnas torrt med suddgummiliknande produkter (t.ex. gomma pane, en degliknande blandning av mjöl, vatten, kopparsulfat och målarsoda) i samråd med konservator.

Gravvårdar av gjutjärn

Gjutjärn rensas från rostbeläggning med stålborste. Järnet grundas sedan med blymönja (blymönja är idag förbjudet men får användas av företag och förvaltningar för att vårda objekt med kulturhistoriskt värde) och målas två gånger med mager äkta linoljefärg. Behandlingen upprepas vid behov. Beroende på klimat m.m. kan tidsintervallerna variera, men vart tionde år kan tjäna som ett riktmärke. Missfärgningar från koppar och rost är svåra att avlägsna, varför man behöver rådgöra med konservator. Det är bra att i förebyggande syfte skydda metallen från oxidation genom kontinuerligt underhåll med ommålning av järndetaljer och genom att byta ut rostade järndubb och förankringsjärn mot rostfritt stål. Vid montering av nya stenar på fundament bör rostfri dubb användas.

Klotter

Vid klotter bör man skyndsamt kontakta en klottersaneringsfirma eftersom det är lättare att avlägsna ju färskare det är. I tveksamma fall, t.ex. när det gäller stenar med försvagade, målade eller förgyllda partier bör konservator kontaktas.

Gipskrusta

Svavelhaltiga luftföroreningar kan omvandla ytan på kalkbundna stenar till kemiskt gips och bilda förhårdningar s.k. gipskrusta. De framträder som förtjockningar på ytan med ett hårt svart skal som täcker sandiga ytor. Gipskrustor är svåra att avlägsna och fordrar ofta konsolideringsåtgärder som bör överlåtas till konservator.

Återanvändning av gravvårdar

Gravvårdar som återgår till församlingen men av olika anledningar inte kan stå kvar på sina respektive gravplatser bör flyttas till ett ställe inom kyrkogårdens gränser. Det är av stort värde att ett mindre område reserveras för att samla upp äldre gravvårdar. De bör placeras stabilt och förankras väl men kan med fördel även läggas ner på markytan för att undvika att gravstenar faller med risk för personskador. Äldre tillvaratagna gravvårdar berättar om t.ex. bygden och beskriver olika gravvårdsstilar i trakten. Det underlättar dessutom för släktforskare som letar efter sina förfäders gravvårdar. Äldre gravstenar tillkomna före 1930 är ofta hantverksmässigt utförda i en tradition och med kvalitet. Flera av de äldre gravstenarna är dessutom utförda i stora format som idag inte tillämpas. De bidrar som solitärer och "landmärken" till kyrkogårdens allmänna karaktär och upplevelsevärden. Hellre än att importera sten från Kina eller Indien kan äldre stenar återanvändas istället för att gå till stenkross. För att återanvända en gravsten krävs att gravrätten gått ut och att innehavaren inte vill förnya och att gravrättsinnehavaren ger sitt tillstånd för återanvändning. Därefter skall gravstenen förvaras i ett år innan den kan återanvändas. Innan stenen slipas om bör den fotograferas av och den gamla inskriften dokumenteras i framtida forskningssyfte. Församlingen bör utveckla enkla rutiner för hur man ska gå till väga vid återanvändning av gravstenar t.ex. genom att informera på begravningsbyrån om möjligheten och vad det kostar. Återanvändning på befintlig gravplats bör eftersträvas. För att behålla kunskap om gravstensskicket bör man dokumentera återanvändning av gravsten för att i framtiden kunna iaktta utvecklingen, stenens autentiska utformning, vad som är tidstypisk sten, vad som är gammalt och vad som är nytt.

Dubbar och järnfästen

Rostade dubbar och järnfästen bidrar till skador liksom ovarsam hantering och sättningar i marken. Avslagna bitar bör tas till vara, och rostiga dubbar ersättas med rostfria. Enklare lagningar kan göras utan konservatorshjälp. Allvarligt skadade stenar som uppvisar sprickor, bompartier, pulverisering eller sandning bör däremot alltid lagas i samråd med en stenkonservator.

Lagning och ytbehandling av gravvårdar och omgärdningar av järn

Vid alla lagningar av gravvårdar och omgärdningar av järn bör man eftersträva att använda metall som är så lik ursprungsmaterialets sammansättning som möjligt. Staket, kors och dekorationer av järn skall efter rengöring med mjuk borste ytbehandlas med linoljebränning. Behandlingen skyddar järnet från rostangrepp. På järnet penslas omsorgsfullt, kokt linolja som kryper in och fyller alla porer, innan bränningen tar vid. Behandlingen bör upprepas ett par gånger innan fullgott resultat uppnås.

Riktlinjer för naturvård

Kyrkogårdens naturvärden är sammansatta av många olika byggda och planterade element av växter och byggelement såsom murar, trädkrans, häckar, grusgångar, solitära träd, gravvårdar, gräsytor, vattendamm, byggnader och kompostplats. Tillsammans innehåller de mängder av livsmiljöer för växter och djur. Ljus, värme och fukt ger olika möjligheter att söka föda och boplatser sommar och vinter.

Träden är ofta de äldsta levande elementen på kyrkogården och viktiga för växter och djur. Tar man bort ett träd innebär det stora förändringar för det övriga växt- och djurlivet eftersom trädet är värd för hundratals arter. Att bevara något eller några döda stammar kan utformas som en faunadepå och förstärka den biologiska mångfalden på kyrkogården, eftersom särskilt döda träd är fulla av liv som parasiterar på resterna från det gamla trädet. Den planerade och påbörjade nedsågningen av lindkransen runt kyrkogården bör utföras under fortlöpande kontroll, evaluering och uppföljning så att djurlivets mångfald vidmakthålls.

Eftersom våra djur och växter är anpassade till trädarter som funnits länge i landet, är vildväxande, inhemska trädslag att föredra framför framkorsade sorter. Våra fåglar, insekter och svampar, lava och mossor är beroende av trädens existens. Skydd och vila i grenverket lockar, liksom föda såsom frö, bär, nötter, insekter, trädsav, vedfibrer, bladlöss, pollen och nektar är bra föda för olika arter.

Solljus som når fram till trädstammarna är också en viktig faktor. Ju äldre träd desto grövre stam och skrovligare bark, desto fler arter kan man hitta. Dessa fungerar i sin tur som skydd, föda eller bomaterial åt småkryp och fåglar som lever på eller i kyrkogårdens närhet. Kyrkogårdens träd är ofta bevuxna av särskilt skyddsvärda lavar, lavar som blivit allt mer ovanliga och finns på Artdatabankens rödlista. Lavar är känsliga för förändringar i luftkvalitet och mäter föroreningar i större samhällen.

En djurgrupp som nästan alltid finns på kyrkogårdar är fladdermöss som är beroende av äldre lövträd. Träden har ofta ihålligheter inuti stam och grenverk vilka används som lokal för fladdermöss dagtid.

Buskar och häckar på Nosaby kyrkogård har stor betydelse för djurlivet genom att de skapar många möjligheter för småkryp. Vid inventeringen på kyrkogården iaktogs en rad smådjur och spår av smådjur såsom olika fågelarter, möss, råttor, hare och kanin m.m. Om häckplantorna genererar blommor, frukter och bär erbjuder dessutom näringsrik föda. Häckar fungerar också som skydd från rovfåglar på jakt, boplatser och för att söka föda för många småfåglar. På vårvintern är kyrkogårdens buskage extra betydelsefulla som depåer för föda för övervintrande fåglar. Insekter finns på buskarnas grenar och under häckar.

Stenmuren kring kyrkogården lockar alltid till sig olika arter och kan se väldigt olika ut. Vittrade murar har gott om hålrum som skapar en mycket variationsrik miljö. Frostfria utrymmena är attraktiva som övervintringsplatser. Inne i konstruktionen uppkommer särskilda fuktighetsförhållanden som är lämpliga för till exempel snäckor och sniglar under torrperioder. Stenarna värms upp och kyls av långsamt och blir klimatutjämnare i närområdet. Ytskiktet blir varmt tidigt på vårvintern och drar till sig insekter och kräldjur som samlar energi inför parning.

och fortplantning. Ytan kan också användas som växtplats för arter som växer där inga andra organismer kan växa.

Kyrkogårdsmurar och kyrkofasader med stort kalkinnehåll är intressanta för en särskild grupp lavar och mossor. Dessa arter är helt beroende av en basisk miljö och växer alltid på kalkpåverkade ytor. Vissa lever direkt i kalksten eller kalkbruk, medan andra kan växa på silikatsten eller stenar med andra mineraler, men är då beroende av kalkdamm från omgivningen.

Lavar som lever på sten har syror som kan lösa ur mikroskopiska mineraler från underlaget. Dessa kan påverka ytan och göra den lite skrovligare vilket bl. a. kan skapa vittringsskador på gravstenar. Processen är emellertid mycket långsam. Gravvårdarna är värmelagrande precis som stenmurar och intresserar småkryp som är i behov av värme. De är också möjliga växtplatser för lavar och mossor. Dessa bör avlägsnas från inskriptionerna och göra dem läsbara. Grusgångarna på kyrkogården fyller viktiga funktioner för ett antal vilda arter. Materialet är en värmereservoar och damm som virvlar upp från gruset tillför i näring till trädlevande lavar.

Komposten är viktig för kyrkogårdens biologiska mångfald. Många marklevande organismer ger föda, skydd och lokal till många arter såsom fåglar och andra smådjur. Övervintrande igelkottar bör man inte tömma komposten för tidigt på våren.

Gräsytor skapar lokal för andra vilda arter, kaniner, jordgetingar, pingborrelarver, sniglar och rådjur brukar vara mindre välkomna av förklarliga skäl. Gräsytor som gödslas, kalkas och klipps regelbundet förlorar betydelse ur ekologiskt synpunkt men erbjuder värden för småfåglar som stare, sädesärla etc. Om gräsyterna klipps efter midsommar och mer sällan ger det örter och gräs en chans att blomma och fungera som pollen- och nektarkällor.

Komposten är ännu en komponent som kan spela en roll för kyrkogårdens biologiska mångfald om den brukas i samklang med naturen. Förutom den mängd marklevande organismer som finner sin tillvaro i en kompost, erbjuder den föda, skydd och boplats till många arter. En öppen kompost med markkontakt är tillgänglig för fåglar och andra smådjur i området. Småfåglar kan till exempel hämta sitt bomaterial här om våren. Med hänsyn till igelkottar bör man inte tömma komposten förrän efter första maj, då dess vinterdvala är över. De gräsbeklädda ytorna på kyrkogården lockar ytterligare vilda arter. Några av dessa; kaniner, jordgetingar, pingborrelarver, sniglar och rådjur brukar vara mindre välkomna av förklarliga skäl. Gräsytor som gödslas, kalkas och klipps regelbundet har minst värde ur ekologiskt hänseende men används trots det av småfåglar som stare, sädesärla och björktrast för att leta föda till sina ungar.

Ibland har kyrkogården ytor som klipps mer sällan vilket ger örter och gräs en chans att blomma och fungera som pollen- och nektarkällor. Oklippta och obehandlade gräsytor inne i tätbebyggda områden är sällsynta miljöer och därför av stor betydelse för bland annat insekter. Här finns en chans för till exempel fjärilslarver att utvecklas.

Dammen vid minneslunden på Nosaby kyrkogård är extra intressant för vilda arter. Den bidrar även till en rogivande stämning av värde för sörjande på kyrkogården.

Besprutning av åkermarken i norr bör undersökas och diskuteras med markägaren så att bekämpningsmedel inte sprids i direkt anslutning till häck eller mur. Växtskyddsmedel kan vara mycket skadliga för träd, buskar och det övriga livet på kyrkogården.

Larmen om missfärgad buxbom angripen av en svampsjukdom föranledde flera kyrkogårdar i sydvästra Skåne att ersätta all buxbom. På Nosaby kyrkogård har inga plantor blivit angripna, Församlingen bör vara uppmärksam på svampskador på buxbom och omgäende ta reda på är vilken svamp som orsakat skadan eller om det är andra ogynnsamma markförhållanden som lett till förändringen. Två vanliga skadesvampar som drabbar buxbom är ur släktena *Cylindrocladium* och *Volutella*.

Movium på SLU, Sveriges Lantbruksuniversitet SLU och Hushållningssällskapet Kristianstad har engagerat sig i detta och arbetat med att ta fram ersättningsväxter. Movium har i sin skrift Gröna fakta nr 2 2011 publicerat en artikel, *"Döende buxbom – ett hot mot vårt gröna kulturarv"*, som kan beställas från deras hemsida. Regionmuseet har även tagit fram skriften *"Handbok om buxbom på begravningsplatser i Skåne och Blekinge"* av Cissela Olsson Cissela och Anna Rabow.

Gräsytor

Sammanhängande gräsytor finns i minnes- och urnlunden, på kyrkogårdens reservyta mot norr samt på de senare gravkvarteren i norr och öster. Underhållet består i att under en gång på våren och en gång på hösten städa ytorna. Under växtsäsongen klipps gräset mellan 16 och 25 gånger beroende av väder och tillgången på näring. Se vidare avsnittet Näringstillförsel.

Kantskärning utförs varje år, i undantagsfall vartannat år. Vanligtvis utförs kantskärningen under växtsäsongen men det går även att utföra arbetet under milda vintrar. Vid barfrost och snö ska ytorna inte beträdas eller köras på, på våren syns spår som kompakta och sent grönskande fläckar eller spår. Angrepp av snömögel är också vanligt liksom häxringar men bör inte bekämpas på kyrkogårdens bruksytor.

En nysådd gräsyta består av en blandning av olika gräsarter och sorter med olika egenskaper som ska ge en bra gräsyta. Några arter är småväxta och andra är större. Klipphöjden ska inte understiga 30 mm då gräsplantornas tillväxtzon kan skadas på de större arterna, gräsblandningen förlorar sina egenskaper och ogräs lätt kan etablera sig.

Gräsklipparens knivar ska slipas några gånger under säsongen. Trubbiga knivar sliter av grässtråna istället för att klippa/skära, resultatet blir bruna snittytor i topparna vilket ger gräset en grå-brun nyans och inte den friskt gröna.

Näringstillförsel

I trädgård/park och på kyrkogårdar är det vanligaste sättet att sprida gödsel genom att tillföra granulat på eller i jorden. Gödselprodukterna är en blandning av olika ämnen som i de organiska innehåller vad som från början ingår men som ibland kan kompletteras med något speciellt ämne för att förstärka effekten. De oorganiska innehåller också de en kombination av olika ämnen men också en selektion av ett eller ett par ämnen för att uppnå olika önskade resultat. I samtliga gödselprodukter ingår makroämnena kväve, fosfor och kalium, därutöver flera s.k. spårämnen eller mikroämnena. Mikroämnena är mycket viktigt för näringsupptagningen och fungerar liknande katalysatorer. Kunskaper om makro -och mikroämnena är helt avgörande för resultatet i lantbruk och trädgårdsnäringen men också av stor betydelse i trädgårdsanläggningar och på kyrkogårdar.

Olika sätt att tillföra näring till vegetationen är aktuella på kyrkogården.

Organiska:

Kompost från trädgårdsavfall

Kompostliknande medel från bl.a. tallolja en restprodukt från skogs och pappersindustrin

Stallgödsel från gris, ko, häst och rötslam från reningsverk

Höns gödsel

Stallurin

Oorganiskt, mineral:

Handels gödsel i granulat

Handels gödsel flytande som tillförs på jordytan eller i samband med konstbevattning

Handels gödsel som sprutas på bladen

Koldioxid som tillsätts i luften (växthus)

Gödselstavar som sätts ned i trädens rotzon

Växter i god balans med en optimal näringstillgång håller sig friska och motståndskraftiga vid sjukdoms- och skadedjursangrepp men även vid nyplantering sker etableringen bättre.

Mycket förenklat har de olika beståndsdelarna dessa effekter:

N = kväve behövs för att utveckla klorofyll och blad tillväxt.

P = fosfor utvecklar proteininnehållet och rottillväxten.

K = kalium underlättar växternas näringsupptagning och förbättrar vinterhärdigheten.

Dessa ämnen igenkänns på förpackningarna med gödsel som NPK med tillägget, -mikro. Vanliga produkter är NPK-mikro 18-4-10 där 18 betyder 18% kväve, 4% fosfor och 10% kalium, NPK-mikro 11-5-18 osv. Rena kvävegödselmedel är t.ex. N 26 (26% kväve). PK-gödsel kallas också höstgödsel. Kalk tillsätts för att underlätta växternas näringsupptagning, motverka försurning och göra jorden grynig genom att klumpa ihop jordpartiklarna och skapa utrymme för luft (motverkar slamjord).

Gödslingsråd för Nosabys kyrkogård

Växtmaterialet har ett stort ekonomiskt värde och en rimlig näringsbalans ska ses som en form av skydd för det kapitalet. Gödsling av buxbomen bidrar till att stärka växtens överlevnad. Varje år planteras det också mycket sommarblommor, perenner, buskar och träd där vattningen ses som självklart men även näringstillförsel blir viktigt för att få full effekt av investeringarna i nytt växtmaterial.

Gräsmattor gödslas i maj med N-P-K mikro 18-4-10 i giva enligt förpackningen. Om det förekommit snömögel eller andra sjukdomar ge även en PK giva i oktober. Var uppmärksam på att gödselpreparatens mängd av olika ämnen skiljer sig mellan tillverkarna.

Vid plantering av *träd och buskar* är ny gödslad jord att föredra framför att använda den gamla. Det har på senare år kommit flera jordprodukter för olika användningsområden, dessa går att köpa i bulk och storsäck vilket underlättar hanteringen ute på kyrkogården. Nyplanterade buskar och träd ska ges en liten näringsgiva varje år de första fem åren. Näringen kan med fördel ges i samband med vattningen och en kombination av mineralgödsel och organisk preparat har visat sig optimal.

Underhållsgödsling av *etablerade buskage och rabatter* sker med en giva av NPK-Mikro 11-5-18. Rabatten med fjärilsbuskar uppvisar tydliga tecken på dålig jord och näringsinnehåll, här rekommenderas inblandning av kompostjord eller kogödsel, gärna med tillskott av torvmull. Det tillförda materialet nedblandas i befintlig jord för hand med grep. Nya buskar kan sedan planteras där det saknas exemplar.

Träd som hamlas får under sin livstid upprepade sårskador, en gödsling på tidig höst med ett PK-medel ger träden större möjligheter att läka sår. Om träden står i grusyta går det mycket bra att sprida gödsel ovanpå gruset. Tänk på att trädens aktiva rötter finns ungefär där kronan har sin radie. Att sprida kring stammarna på äldre träd har ingen effekt.

Vattnings ska om möjligt ske före en kommande torkperiod eller i samband med lätt regn. Vid torka stänger växterna sina klyvöppningar och vattenupptagning samt avdunstning stängs ner. Tillfört vatten riskerar att försvinna innan rötterna har tillgodogjort sig det.

Kompostering

Kyrkogården bör själv ta hand om det avfall som kan komposteras och återbrukas. Kyrkogården alstrar dock så stor mängd trädgårdsavfall och beskningsris att det alstrar ett stort överskott av kompostjord. Endast när större planteringar görs kan komposten utnyttjas fullt ut. Ett normalt förvaltningsår kan dock inte fullt kretslopp av avfall genomföras. Skötsel av kompost sker genom inblandning av lämpligt material regelbundet vilket sker i kommunens deponi genom storskalig kompostering. Där kan även kyrkogården medverka för en effektivare form av komposthantering och tillverkning av kompostjord. Genom återköp av kompostjord skapas en rimlig form av kretslopp.

Biologisk mångfald

Kyrkogårdarnas roll för att behålla och skydda den biologiska mångfalden uppmärksammas allt mer och hör samman med hur den dagliga skötseln utförs. Den traditionella skötseln handlar mycket om städning och renhållning och kraven på att det ska ha en hög prioritet. Gravskötsel som utförs mot betalning är den mest noggranna delen av kyrkogårdens trädgårdsarbeten. Kraven på gott underhåll av gravvårdarna står delvis i motsats till kraven om den biologiska mångfalden. Regelbunden städning innebär att möjligheterna för att etablera kontinuerligt djur- och växtliv reduceras. T.ex. kan holkar för fladdermus och olika fågelarter sättas upp, något som dock kräver årlig skötsel. Frukter på buskar och träd främjar djurlivet. Fjärilar behöver växter med nektarinnehåll.

Kyrkogårdsförvaltaren kan bidra till djur- och växtliv genom att välja ut ytor som sköts med mindre noggrannhet, t.ex. gränsbuskage och reservytor. Undvik ogräsborttagning, lägg gärna in grövre beskningsris och löv. Gamla träd är viktiga som näringskälla för ett stort antal fåglar och innehåller en mångfald insekter. Träden har därför ett utökat skydd. Redan i planeringsstadiet skall man diskutera trädfällning med länsstyrelsen. Träd med håligheter ska om möjligt få stå kvar. Gamla regelbundet hamlade träd har ett särskilt värde då de innehåller ett mycket stort antal insektsarter genom att boplatserna blir många i grenvinklar och i murkna delar. Om en fällning är nödvändig är det viktigt att spara grövre stammar och ris och lägga i närheten av kyrkogården eller helst på en reserverad plats inne på kyrkogården. Ibland kan höga stubbar lämnas kvar på rot. Ett sådant upplag kallas ibland *faunadepå* och behöver inte vara en ful och skräpig plats. Vid

arbete för att öka den biologiska mångfalden får dock inte glömmas kyrkogårdens viktiga funktion som begravningsplats, att platsen är säker för besökare och personal. Kyrkogårdsförvaltaren har inte rådighet över hela ytan, upplåtna gravplatser har gravrättsinnehavaren bestämmanderätt över.

Kraven på att kyrkogårdarna ska ge ett välvårdat intryck är väldigt viktigt för besökarna därför är det viktigt att vid naturvårdsarbete upplysa om det genom skyltar och om möjligt via lokaltidningar och i församlingsbladet. När förvaltningen avser att låta en klippt gräsyta övergå till en långgräsyta är det lämpligt att utefter gångvägarna ändå hålla en smal remsa klippt likt tidigare, på så vis förstår besökarna att den högvuxna gräsytan inte är en bortglömd yta utan ingår som en medveten del i kyrkogårdens skötsel.

Buxbom bör klippas minst vartannat år, helst varje. Klippningen ska utföras under växtsäsongen så att snittyterna på de avklippta bladen och kvistarna snabbt läker. Dock bör klippning undvikas vid stark värme eller torka då uttorkning riskeras. Växtens eget system för att hindra uttorkning genom att stänga bladens klyvöppningar är satt ur funktion genom alla snittyterna. Se även avsnittet om näringstillförsel. Enstaka buxbomsexemplar kan beskäras som buskar genom att intorkade eller felväxande grenar tas bort.

Det är viktigt att gödsla buxbom för att styrka sjukdomsresistensen, det ska ske med ett PK-medel under tidig höst. Tillskott av kväve ska undvikas då det gynnar bladtillväxten vilket gör att de snittytor som bildas vid klippningen blir större och gör därmed plantan mindre tålig mot torka och ger en större yta för sjukdomsangrepp.

KYRKOGRÅRDENS HISTORIA I SKÅNE

APPENDIX

Sveriges första kristna begravningsplatser anlades i samband med det stora kyrkobyggandet under romansk tid i tidig medeltid. Kyrkogårdarna indelades med gravar för församlingens olika byar, något som associerar till vår tids familjegravar. De första kyrkorna var ofta befästa med fristående kastaler och kyrktorn. Kyrkogårdarna inramades så småningom på motsvarande sätt av kyrkogårdsmuren och av en murad ingång, stigporten. På kyrkogårdarna fanns klockstaplar högt placerade så att klockorna hördes väl. Under medeltiden uppfördes även s.k. tiondelador till förvaring av böndernas tionden, som levererades i form av spannmål. I mitten av 1700-talet kom påbud om att bygga spannmålsmagasin för att lagra spannmål till svälttider. De var enkla byggnader uppförda i lokala byggnadsmaterial, av tegel i slättbygd och av timmer i de skogrika trakterna. Kyrkogården fungerade under lång tid inte bara som begravningsplats utan även som mötesplats för handel.

Bilder av medeltida kyrkogårdar visar gräsbevuxna ytor och utan planteringar, ibland omgivna av en trädkrans på eller utanför kyrkogårdsmuren. De medeltida klostren som utvecklade trädgårdskonsten i Sverige introducerade växter, såsom buxbom. De påverkade en mera planerad kyrkogårdsutformning liksom de lokala herrgårdarna med sina parker. Under senbarocken introducerades parklinden, vanlig i herrgårdsparken och på kyrkogårdar. På motsvarande sätt blev bok, idegran, liguster och måbär vanliga träd- och häcktyper på kyrkogårdarna. Att sköta och vårda kyrkogården kunde tidvis bli ett problem som bl.a. föranledde Gustav Vasa att införa en stadga att gravplatserna skulle underhållas på ett kristligt sätt och inte fick förorenas av lösgående djur. Samtidigt finns många exempel på att klockaren ofta hade rätt till gräsbete för kreatur på kyrkogården.

Begravning skedde inte bara på kyrkogården. Personer av adlig börd, militärer samt förmögna handelsmän och familjer kunde även begravas under kyrkans golv. Under medeltid och stormaktstid och under 1700-talet var heller inte gravkammare, gravkryptor eller gravkapell i kyrkan ovanliga. Det var en sed som innebar donationer eller regelrätta köp förbehållen de rika i församlingen.

Reglering av kyrkogården

Gravsättningen i Skåne före 1800-talet skedde ofta på en kyrkogård fri från träd och planterad vegetation och utan annan utsmyckning än olika gravmonument i en vildvuxen gräsmatta. Ofta var den enda vägen en grusad gång mellan kyrkogårdsentrén och kyrkans västport. Kyrkogården hade prägel av ängsmark, som beteshage eller för skörd till foder för kreaturen. Seden innebar att flertalet begravdes på kyrkogården medan det övre samhällsskiktet begravdes inne i kyrkobyggnaden vilket i enstaka fall utvecklades till att kyrkan byggdes till med påkostade privata begravningskapell. Detta förändrades i slutet av 1700-talet och början av 1800-talet.

I ett kungligt brev daterat 1764 bestämdes om att kyrkogården måste förses med hägnad. Den skulle uppföras av gråsten utan murbruk eller annat bindemedel. Senare, 1804, gavs tillåtelse att uppföra kyrkogårdsmurarna med kalkbruk under förutsättning att de täcktes med skiffer eller tegel. Det innebar början till en mera ordnad och avgränsad utformning av begravningsleden.

I Skåne finner vi i det sena 1700-talet gravar av enkla fristående stenar i kalksten och sandsten med dekor och inskription i låg relief på båda sidor. Ursprungligen var de målade i färger som svart, blått, grönt och rött med centrerade förhöjningar och hörndekorationer av klot etc. Befolkningsökningen under 1800-talet ledde till överfulla kyrkor med sanitära problem på kyrkogårdarna både på landet och i staden. Detta ledde till en kunglig förordning av Gustaf IV Adolf 1804 om att begravning på de gamla kyrkogårdarna i städerna skulle upphöra. Nya begravningsplatser skulle anläggas vid stadens utkant och gestaltas på ett ändamålsenligt och ordnat sätt. Det främjade en ny utveckling av kyrkogården planerad med välkomnade huvudentréer, gångaxlar och gravkvarter. Kyrkogårdarna i de större städerna planerades nu med vägar och alléer, fondmotiv och trädplanteringar i ordnade rutnät och axlar som följde samma mönster som samtidens stadsplaner. Motiven för den nya ordningen var hygien och sundhet, park- och trädgårdsarkitektur, kyrklig lära och teologi, rationalitet och ekonomi.

Gravplatsernas storlek ordnades efter gårdarnas antal och storlek. En indelning som kunde ändras efter hemmanets tillgångar och antal personer. Även allmänningen kunde användas som begravningsplats för de som inte ägde någon jord och inte tillhörde något hemman. De förmögna begravdes på de bästa platserna, d.v.s. närmast kyrkan, främst på södra eller östra sidan nära koret. Eftersom kyrkans murar skulle falla åt norr på domedagen hade den norra sidan till en början sämst status. Där begravdes bl.a. ensamma kvinnor och obesuttna. Det var en princip som fort kunde ändras om kyrkogårdens utrymme blev begränsat. Gravplatserna för de mindre bemedlade markerades på enkla sätt som små kullar och ett träkors medan de mera bemedlade kunde kosta på gravstenar med namn, titlar och anspråksfulla symboler som frontoner och segmentbågar eller med personliga attribut som bomärken, vapensköldar, yrkessymboler etc.

1800-talets senare hälft – dagens kyrkogård tar form

Trängseln på Skånes kyrkogårdar tilltog under befolkningsökningen på 1800-talet. Kyrkogårdarna utvidgades och i samband med de många om- och nybyggnader som ägde rum på landsbygden i Skåne omgestaltades många kyrkogårdar och planerades på nytt med grusade gångar och kvartersindelning i rutnätsform, ädellövträd, häckar, alléer, begravningskapell m.m. I staden hade denna utveckling pågått sedan 1800-talets mitt och i landsorten blir den alltmera vanlig under senare delen av 1800-talet. Vegetation, gångar och gravkvarter skulle bidra till att förbättra gamla ohygieniska tillstånd och ge en fast, ordnad och rationell struktur för begravningsväsendet.

Under det växande trädgårdsintresset kom kyrkogårdarna att förskönas med ett rikare växtmaterial från de nya plantskolor som nu etablerades runt om i Skåne. Kyrkogårdarna reglerades och effektiviserades så att gravplatser lades på rad efter varandra i stora kvarter med symmetrisk utformning och logisk ordning. Klippta och tuktade häckar förstärkte denna ordning och bidrog till upplevelsen av kyrkogården som en plats i planlagd harmoni.

Sedan att begrava alla medlemmar från samma familj gemensamt utvecklade under 1800-talet de stora familjegravarna. De fick en mera imponerande och påkostad utformning. Där kunde anfadern inom en väl avgränsad grusad yta med gravsten infattad i en tempelgavel, kolonnmotiv obelisk etc. ge plats för begravning av flera anhöriga familjemedlemmar. Sådana familjegravar kunde vara hägnade med skulpterade stenpollare, kedjor, järnräcken och praktfulla planteringar av formklippta, cypresser, tujor, buxbom samt ormbunkar och perenner. Till 1800-talet hör den dunkla färgskalan av mörk granit och diabas vars svarta förhöjdes genom polering som kontrast till förgyllda typsnitt. Det är en utformning som präglar Nosaby kyrkogårds gamla del kring kyrkan.

1900-talet, nya tider, nya ideal

Som en motreaktion till den enskildes gravplats utvecklas i början av 1900-talet nya ideal kyrkogården med en striktare arkitektoniskt uppbyggd helhet, dominerad av huvudaxlar, alléer och fasta gravkvarter omgivna av låga häckar. Det klassicerande formspråket präglade både planer och byggnader vilket gav en samlad helhetsverkan åt kyrkogården. Det var också en tid när kremering introducerades vilket fick till följd utrymmesbesparing och rationalisering av gravkvarteren. Den enskilda graven underordnades på så sätt helheten. Det arkitektoniska greppet på kyrkogården under 1930-talet fokuserades på vägen, centralaxeln och på fondmotiv. Byggnader, trädplanteringar, alléer och trappmotiv användes för att förstärka uttrycket och monumentaliteten i anläggningen.

Efter andra världskriget skedde en kraftig urbanisering i Sverige. Med bondesamhällets upplösning och inflyttningen till städerna utvecklades en större grad av individualisering och fokus på de enskilda gravplatserna. I denna utveckling finns två riktningar, dels en friare individuell gravsättning med mera personliga gravvårdar, dels en starkare utveckling mot standardiserade och massproducerade gravvårdar. Dessa blev med tiden alltmera modesta bl.a. som en följd av kyrkogårdsnämndernas beslut om maximistorlek och -höjd. Olika former av lägre gravstenar i inhemsk granit blir vanliga liksom gravvårdar av kalksten- och marmor.

På senare år har denna utveckling av personliga gravvårdar och standardiserade gravvårdar ökat med såväl lokal som olika former av importerad sten. De senaste årens utveckling har också inslag av syd- och östeuropeisk tradition med fotobild av den döde i porslinsfoto, glasfoto eller som fotogravyr liksom av sittbänkar, lyktor och dekorativa inslag.

Förändringar i begravningsleden och den fortsatta avfolkningen av landsbygden under det sena 1900- och början av 2000-talet innebär att allt fler landsortskyrkogårdar kommit att präglas av outnyttjade gravplatser, återlämnade och återtagna begravningsplatser. Detta har gradvis lett till rationaliseringsåtgärder. Prydnadsväxter, häckar, kantväxter och gångar av singel har på flera håll ersatts med stora lättskötta gräsmattor. Förändringen sker för det mesta utan övergripande planering och bidrar till en uppluckring av hävdvunna kyrkogårdsstrukturer. Stenramar, staket, prydnadsträd, växter och andra inslag tas bort och ger större öppenhet istället för kyrkogårdar med förtätning och ordning.

De senaste decenniernas starka förändringar av begravningsleder har påverkat kyrkogårdarnas utformning. Minneslundar, askgravplatser och askgravlundar har introducerat en ny karaktär, ibland integrerad i den gamla kyrkogården men ofta som ett autonomt utskott utanför den gamla kyrkogårdsgränsen. Allt flera väljer dessa nya begravningsformer, ofta utformade som en kontemplativ plats med gräsytor, planteringar, skulptural utsmyckning med eller utan vatten. Minneslundan och askgravlundan är båda gravområden för att gräva ner askan, medan minneslundan är ett alternativ som ger den gravsatte full anonymitet eftersom den helt saknar plats för namn. Askgravplatser innehåller starka restriktioner för gravvårdens utformning, men här finns en gemensam plats för namn och smyckning.

KÄLLOR

Litteratur

- Ahlström, B-Å (red.) 2005. Nosabybygdens historia. Nosaby socken. Kristianstad.
- Anselm, G. 1947. Stiftets kyrkor. Lunds stift i ord och bild. Red. Kommitté: G. Herrlin m fl. Stockholm.
- Brunius, C. G. 1850. Skånes konsthistoria för medeltiden. Lund.
- Bringéus, Nils-Arvid, Skånsk kyrkogårdsvandring, artikel i Skånska kyrkor, Skånes Hembygdsförbunds årsbok 1997, s. 185-215.
- 1Bucht, Eivor (red.), Kyrkogårdens gröna kulturarv, Klippan 1992
- Carlsson, Åke & Hultengren, Svante, Kyrkogården – Noas ark för djur och växter. 2007
- Centrala Gravvårdskommittén [CGK] (1998). Gravvårdar – Allmänna råd för bevarande och återanvändning. Stockholm: Centrala Gravvårdskommittén.
- Ekdahl, Anna, Nosaby kyrkogårds historia. Uppsats i Trädgårdshistoria, Alnarp 2006 otryckt.
- Gravsten som fyllning (2010). Kyrkogården nr 6, s. 31.
- GRF Gravvårdar (2002). Stenar berättar. Södertälje: Frostell & Co.
- Hansson, Marie, Den skånska kyrkogården, artikel i De skånska trädgårdarna och deras historia, Kristianstad 1997, s. 153-164.
- Hoberg, Birgitta; Klintborg, Åsa.
- Den skånska kyrkogårdsträdgården, artikel i Ale, Historisk tidskrift för Skåneland, nr 1 1993, s. 1-19.
- Mellan trädkrans och minneslund. Svensk kyrkogårdsarkitektur i utveckling 1940-1990. Stad & Land 167. Alnarp 2001.
- Kulturmiljövård nr 6 1989 (tidskrift med temanummer om kyrkogårdar).
- Kyrkogårdens form och miljö. Planering och vård av begravningsplatser och deras byggnader.
- Kyrkogårdar – dokument om det förgångna.
- Gravvårdar under 75 år. En översikt över gravvårdskatalogerna under 1900-talet.
- Kockum, J. 2010. Markbelysning vid Nosaby kyrka. Arkeologisk förundersökning 2010. Syd-svensk Arkeologi AB Rapport 2010:24.
- Nilsson Ing-Marie 2012. Grävning för grundvattenvärme, Nosaby kyrkogård, Arkeologisk förundersökning 2012. Sydsvensk Arkeologi AB Rapport 2012:61
- Nosaby kyrka. En gotisk katedral i miniatyr. Kyrkoberskrivning u.o.
- Kyrkogårdens form och miljö: planering och vård av begravningsplatser och deras byggnader. Boverket, Riksantikvarieämbetet, Svenska kyrkans kyrkogårdsdelegation. Stockholm 1991.
- Natursten i byggnader. Svensk byggnadssten & skadebilder. Stockholm 1994.
- Regionmuseet, Olsson Cissela, Rabow, Anna. Buxbom, Handbok om buxbom på begravningsplatser i Skåne och Blekinge, 2014
- Reijer, Pål & Sörensen, Ann-Britt, Tillgängliga gånger på kyrkogårdar, i parker och bostadsgårdar. Stad & Land 170. Alnarp 2007
- Rosander, Charlotte, Döende buxbom – ett hot mot vårt gröna kulturarv, ur Gröna Fakta nr 2, 2011
- Theorell, Anita; Wästberg, Per och Hammarskiöld, Hans; Minnets stigar: en resa bland svenska kyrkogårdar. Stockholm 2001.
- Wadsjö, Harald (red.) Gravkonst. Utgiven av samfundet för hembygdsvård. Lund 1930.

Arkiv

Nosaby församlings kyrkoarkiv

- Karta öfver Nosaby kyrkogård uti Willands härad och Christianstads län, utdragen från byns laga skifteskarta 1835
- ritningar, gravkartor, fotografier samt kyrkorådets och kyrkogårdsnämndens protokoll.

Internetkällor

Bringéus, N.A. (u.å.). Gravvård. Nationalencyklopedin. <http://www.ne.se/lang/gravvård>, (2014-04-14).

CGK Centrala Gravvårdskommittén. Gravstenssäkerhet 2012 av Kurt Johansson och Ann-Britt Sörensen <http://media.sten.se/2014/02/NY-Gravstenssäkerhet-2012.pdf>, (2014-04-14).

Gravstensinventeringen, Nosaby kyrkogård och Nosaby urlund <http://www.genealogi.se/gravproj/Gravsoklist.php?start=41>, (2014-04-14).

Eskelinen, S. & Lögdberg, A. (2009). Gravstenar användes till väg]. <http://www.corren.se/ostergotland/linkoping/?articleId=4950861&date=&menuids=> (2014-04-22)

Fornminnesregistret FMIS, Riksantikvarieämbetet, <http://www.fmis.raa.se>, (2014-04-14).

Kringla <http://www.kringla.nu/kringla/> (2014-04-22)

Kristensen, L. (2010) Energianalys av gravstenstillverkning. http://stud.epsilon.slu.se/1731/1/l_kristensen_100828.pdf (2014-04-14).

Kulturmiljöbild: http://kmb.raa.se/cocoon/bild/public_search.html (2014-04-14)

Länsstyrelsen i Skåne län:
-<http://www.lansstyrelsen.se/skane/SiteCollectionDocuments/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/Byggnadsminnen%20och%20kyrkliga%20kulturminnen/kyrkliga-kulturminnen/Vägledning%20VU-planer%20begravningsplatser%2020140609.pdf> (2014-08-24).
-<http://www.lansstyrelsen.se/skane/sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/sarskilt-vardefulla-kulturmiljoer-i-skane/kristianstad/Pages/index.aspx>, (2014-04-14).

Miljömålsportalen:
http://www.miljomal.se/Global/24_las_mer/rapporter/malansvariga_myndigheter/2012/fordjupad-utvardering-2012/fordjupad-utvardering-2012-god-bebyggd-miljo.pdf, (2014-04-14).

Naturvårdsverket:
Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd, Mål och åtgärder 2012-2016
<http://www.naturvardsverket.se/Documents/publikationer6400/978-91-620-6496-9.pdf>, (2014-04-14).

Notisum:
-Begravningslag (1990). Stockholm. (SFS 1990:1144)
<http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19901144.HTM>, (2014-04-14)
-Förordning om kulturminnen m.m. (1988). Stockholm. (SFS 1988:1188)
<http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19881188.HTM>, (2014-04-24)

Riksantikvarieämbetet:
<http://www.bebyggelseregistret.raa.se> (2014-04-24)

Hansson, Hans-Erik, Jarema Bielawski, Karna Jönsson, Vård av gravstenar, Riksantikvarieämbetet 2002.
<http://samla.raa.se/xmlui/bitstream/handle/raa/504/9789172096721.pdf?sequence=5>, (2014-04-14).
<http://www.raa.se/bok/pdf/vardavgrav.pdf> (2014-04-14)

Unnerbäck, Axel Kulturhistorisk värdering av bebyggelse, 2002
<http://samla.raa.se/xmlui/handle/raa/292>, (2014-04-14).

Sveriges Lantbruksuniversitet:
ArtDatabanken. Ett kunskapscentrum för Sveriges arter och naturtyper
<http://www.slu.se/sv/centrumbildningar-och-projekt/artdatabanken/rodlistan/>, (2014-04-14).

Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation: Information ang. regelverk för kyrkogårdar och gravar
<http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=702395>, (2014-04-14).

Centrala Gravvårdskommittén [CGK] (2007). Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar. www.svenskakyrkan.se/default.aspx?di=731282, (2014-04-14).

Bilaga

Lagstiftning och styrinstrument

Kulturminneslagen

Kyrkogårdar och begravningsplatser regleras ur kulturhistorisk synvinkel i första hand genom kulturminneslagens 4 kap. om kyrkliga kulturminnen. Länsstyrelsen är beslutsfattare och tillsynsmyndighet i ärenden gällande kyrkobyggnader, kyrkogårdar/begravningsplatser och kyrkliga inventarier. Här följer utdrag ur lagtexten beträffande förändringar och vård av kyrkogårdar-/begravningsplatser.

1 § Kulturhistoriska värden i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser är skyddade enligt bestämmelserna i detta kapitel.

11 § I vården av en begravningsplats skall dess betydelse som en del av vår kulturmiljö beaktas. Begravningsplatserna skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller försvänkas.

12 § Begravningsplatser enligt detta kapitel är sådana områden eller utrymmen som avses i 1 kap. 1 § begravningslagen (1990:1144). Bestämmelserna om begravningsplatser omfattar också sådana byggnader på begravningsplatsen som inte är kyrkobyggnader samt fasta anordningar såsom murar och portaler. Lag (1990:1146).

13 § I fråga om en begravningsplats som anlagts före utgången av år 1939 krävs tillstånd av länsstyrelsen för att utvidga eller på något annat sätt väsentligt ändra begravningsplatsen, för att där uppföra någon ny byggnad eller fast anordning eller riva eller väsentligt ändra befintlig byggnad eller fast anordning. Länsstyrelsen får ställa de villkor för tillståndet som är skäligen med hänsyn till de förhållanden som föranleder ändringen. Villkoren får avse hur ändringen skall utföras samt den dokumentation som behövs. Lag (1999:304).

14 § Om Riksantikvarieämbetet beslutar det, skall bestämmelserna i 13 § tillämpas också i fråga om en begravningsplats som tillkommit efter utgången av år 1939, om begravningsplatsen ligger invid en kyrkobyggnad som uppförts dessförinnan eller är märklig genom sitt kulturhistoriska värde.

15 § Om det på en begravningsplats eller i en byggnad på en begravningsplats som ägs och förvaltas av en borgerlig kommun finns föremål av kulturhistoriskt värde, tillämpas bestämmelserna i 6, 7, 9 och 10 §§ också på sådana föremål. Kommunen skall därvid ansvara för förteckningen samt förvaringen och vården av föremålen. I stället för vad som sägs i 7 § skall i förteckningen anges om ett föremål ägs eller förvaltas av någon annan än kommunen.

Exempel på väsentlig förändring (§ 13 ovan) av en kyrkogård är:

- Större förändringar av kvartersindelning, hägnader och gångsystem.
- Borttagning eller omläggning av kyrkogårdsmur.
- Ändring av vegetationens arkitektoniska eller rumsskapande karaktär.

Det kan även vara mindre förändringar som inte i sig självt kan klassas som väsentliga, men som har stor betydelse för helhetsverkan om de upprepas gång på gång. Sådana förändringar kan vara:

- Borttagande av grustäckta gravplatser och igensåning med gräs.
- Borttagande av järnstaket och stenramar.
- Övergivna och återtagna gravvårdars utplånande.
- Fällning av träd.

Vid tveksamhet om en ändring eller ett nytt tillskott är tillståndspliktigt, ring länsstyrelsens handläggare för kyrkogårdsfrågor. Länsstyrelsen har tolkningsföreträdare. En skrift om tillståndsprövning ”Kyrkliga kulturminnen – vägledning för tillståndsprövning” tillgänglig på länsstyrelsens hemsida. Den kan även beställas hos länsstyrelsen. Länsstyrelsen kan svara på frågor och komma med idéer om hur förändringar kan anpassas till den befintliga kyrkogården.

Begravningslagen

Begravningslagen och begravningsförordningen reglerar verksamheten för kyrkogårdar, begravningsplatser och krematorier. Den enskilde gravrättsinnehavarens rättigheter och även skyldigheter gällande gravanordningens utformning och skötsel understryks i begravningslagen. I lagens 7 kap ges dock möjligheter för upplåtaren eg. kyrkogårdsförvaltningen att skydda och behålla kulturhistoriskt värdefulla gravplatser/-vårdar. Länsstyrelsen är handläggare av begravningslagsärenden.

Nedan följer ett par ur föreliggande dokumentations synvinkel relevanta utdrag ur begravningslagen:

2 kap.

12 § En begravningsplats skall hållas i ordnat och värdigt skick och den helgd som tillkommer de dödas vilorum skall alltid iakttas.

7 kap.

3 § Innehavaren av gravrätten skall hålla gravplatsen i ordnat och värdigt skick.

9 § När upplåtelseiden för gravrätten går ut, har gravrättsinnehavaren rätt till en ny upplåtelse, om (författarens kommentar: bland annat)

- gravplatsen är väl vårdad,

26 § Gravrättsinnehavaren bestämmer gravanordningens utseende och beskaffenhet. Detsamma gäller gravplatsens utsmyckning och ordnande i övrigt. Upplåtaren får dock besluta de begränsningar i gravrättsinnehavarens bestämmanderätt som är nödvändiga för att tillgodose en god gravkultur.

27 § Innan en gravanordning sätts upp, skall upplåtaren pröva om den är sådan att den kan tillåtas.

28 § När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. Medgivande skall lämnas, om det inte finns risk för att man förfar med gravanordningen på ett ovärdigt sätt.

30 § Upplåtaren får göra ändringar på gravplatsen bara om gravrättsinnehavaren medger det. Ändringar som är nödvändiga för att tillgodose kraven på miljöskydd, hälsoskydd och arbetarskydd får dock genomföras, även om gravrättsinnehavaren motsätter sig ändringen.

31 § Om skador måste förebyggas, har upplåtaren rätt att genast genomföra nödvändiga åtgärder på gravplatsen.

37 § Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av något annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på gravplatsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats.

Bilaga PBL

Plan- och bygglagens 3 kap. reglerar åtgärder och förändringar på byggnader med högt kulturhistoriskt värde. För bygglovspliktiga ärenden enligt denna lag är stadsbyggnadskontoret beslutsfattare. Nedan följer för kyrkogårdarna relevanta utdrag ur plan- och bygglagen:

1 kap.

4 § Till byggande och rivning av byggnader samt till schaktning, fyllning, trädfällning och skogsplantering fordras tillstånd i form av bygglov, rivningslov respektive marklov i den omfattning som följer av denna lag. Vidare skall den nämnd som avses i 7 § underrättas om olika slags arbeten genom bygganmälan eller rivningsanmälan i den omfattning som följer av denna lag.

3 kap.

10 § Ändringar av en byggnad skall utföras varsamt så att byggnadens karaktärsdrag beaktas och dess byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas till vara. Lag (1998:805).

12 § Byggnader, som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt eller som ingår i ett bebyggelseområde av denna karaktär, får inte förvanskas.

13 § Byggnaders yttre skall hållas i vårdat skick. Underhållet skall anpassas till byggnadens värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt samt till omgivningens karaktär. Byggnader som avses i 12 § skall underhållas så att deras särart bevaras. Lag (1994:852). 14 § I fråga om anläggningar som anges i 8 kap. 2 § första stycket skall föreskrifterna i 1-3 och 10-13 §§ om byggnader tillämpas.

8 kap. Bygglov, rivningslov och marklov

2 § I fråga om andra anläggningar än byggnader krävs bygglov för...

8. anordna begravningsplatser,

9. väsentligt ändra anläggningar...

Bilaga Miljöbalken (1998:808)

Miljöbalkens inbegriper bl.a. naturreservat, biotopskydd, landskapsbildsskydd och riksintressen.

Länsstyrelsen har det övergripande myndighetsansvaret.

1 kap. Miljöbalkens mål och tillämpningsområde

1 § Bestämmelserna i denna balk syftar till att främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö. En sådan utveckling bygger på insikten att naturen har ett skyddsvärde och att människans rätt att förändra och bruka naturen är förenad med ett ansvar för att förvalta naturen väl. Miljöbalken skall tillämpas så att:

1. människors hälsa och miljön skyddas mot skador och olägenheter oavsett om dessa orsakas av föroreningar eller annan påverkan,
2. värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas,
3. den biologiska mångfalden bevaras,
4. mark, vatten och fysisk miljö i övrigt används så att en från ekologisk, social, kulturell och samhällsekonomisk synpunkt långsiktigt god hushållning tryggas, och
5. återanvändning och återvinning liksom annan hushållning med material, råvaror och energi främjas så att ett kretslopp uppnås.

Jaktlagen (1987:259)

Alla vilda däggdjur och fåglar samt deras bon och ägg är fredade enligt jaktlagen. Vissa arter får jagas under bestämda förhållanden eller bestämda tider på året. Jaktlagen anger vad som gäller i dessa frågor.

1 § Denna lag gäller viltvården, rätten till jakt och jaktens bedrivande inom svenskt territorium samt frågor som har samband därmed.

2 § Med vilt avses i lagen vilda däggdjur och fåglar. Med jakt avses att fånga eller döda vilt och att i sådant syfte söka efter, spåra eller förfölja vilt. Till jakt räknas också att göra ingrepp i viltets bon och att ta eller förstöra fåglars ägg.

RÅ 2002 ref. 37 Tillståndskravet för vilthägn i 24 a § naturvårdslagen har ansetts omfatta hägn avsett för strutsar. 3 § Viltet är fredat och får jagas endast om detta följer av denna lag eller av föreskrifter eller beslut som har meddelats med stöd av lagen. När viltet är fredat, gäller fredningen också dess ägg och bon. Detta gäller även inom Sveriges ekonomiska zon. Lag (1994:1820).

Artskyddsförordningen (2007:845)

Artskyddsförordningens bestämmelser bygger på miljöbalkens åttonde kapitel om regler till skydd för hotade djur- och växtarter utöver vad som sägs i jakt- och fiskelagstiftningen.

Förordningen omfattar arter som skyddas enligt direktiven samt vissa andra vilt levande arter som är hotade i Sverige.

Fridlysning

4 § I fråga om vilda fåglar och i fråga om sådana vilt levande djurarter som i bilaga 1 till denna förordning har markerats med N eller n är det förbjudet att

1. avsiktligt fånga eller döda djur,
2. avsiktligt störa djur, särskilt under djurens parnings-, uppfödning-, övervintrings- och flyttperioder,
3. avsiktligt förstöra eller samla in ägg i naturen, och
4. skada eller förstöra djurens fortplantningsområden eller viloplatser. Förbudet gäller alla levnadsstadier hos djuren. Första stycket gäller inte jakt efter fåglar och däggdjur. I fråga om sådan jakt finns bestämmelser med motsvarande innebörd i jaktlagen (1987:259) och jaktförordningen (1987:905).

Miljömål

Sveriges har 16 nationella miljö kvalitetsmål från 1999. Ett av dem kallas *God Bebyggd Miljö*. Målet innebär bland annat att ”natur- och kulturvärden i städer, tätorter och annan bebyggd miljö skall tas tillvara och utvecklas”. Detta inkluderar kyrkogårdar som, tillsammans med parker, kan räknas som grönområden inom tätbebyggda områden.

Sedan 2004 finns det ett Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd i kulturlandskapet. Programmet har upprättats av Naturvårdsverket och nuvarande programperiod är 2012-2016. Kyrkogårdar och parker är prioriterade då de utgör två av de viktigaste miljöerna för rödlistade arter i södra Sverige. Syftet med åtgärdsprogrammet är att ”antalet särskilt skyddsvärda träd inom parker, kyrkogårdar, gårdsmiljöer och tätorter inte minskar så att natur- och kulturvärden eller upplevelsevärden avsevärt försämras”. För Svenska kyrkan föreslås följande mål: ”Antalet särskilt skyddsvärda träd inom kyrkogårdar, gårdsmiljöer och på kyrkans mark i tätorter minskar ej p.g.a. avverkning, där alternativ finns. Beskränkning och stabilisering som metod för att bevara särskilt skyddsvärda träd är väl spridd och används normalt i arbetet med dessa träd. I minst 70 % av all nyplantering används det eller de trädslag som är värdebärande och typiskt för traktens kulturlandskap”. Åtgärder som föreslås är: ”Trädvårdsplaner med nödvändiga åtgärder för att vidmakthålla särskilt skyddsvärda träd finns framtagna och tillämpas inom minst 70 % av kyrkogårdarna inom förvaltningen i Götaland och södra Svealand”.

Styrdokument för den biologiska mångfalden

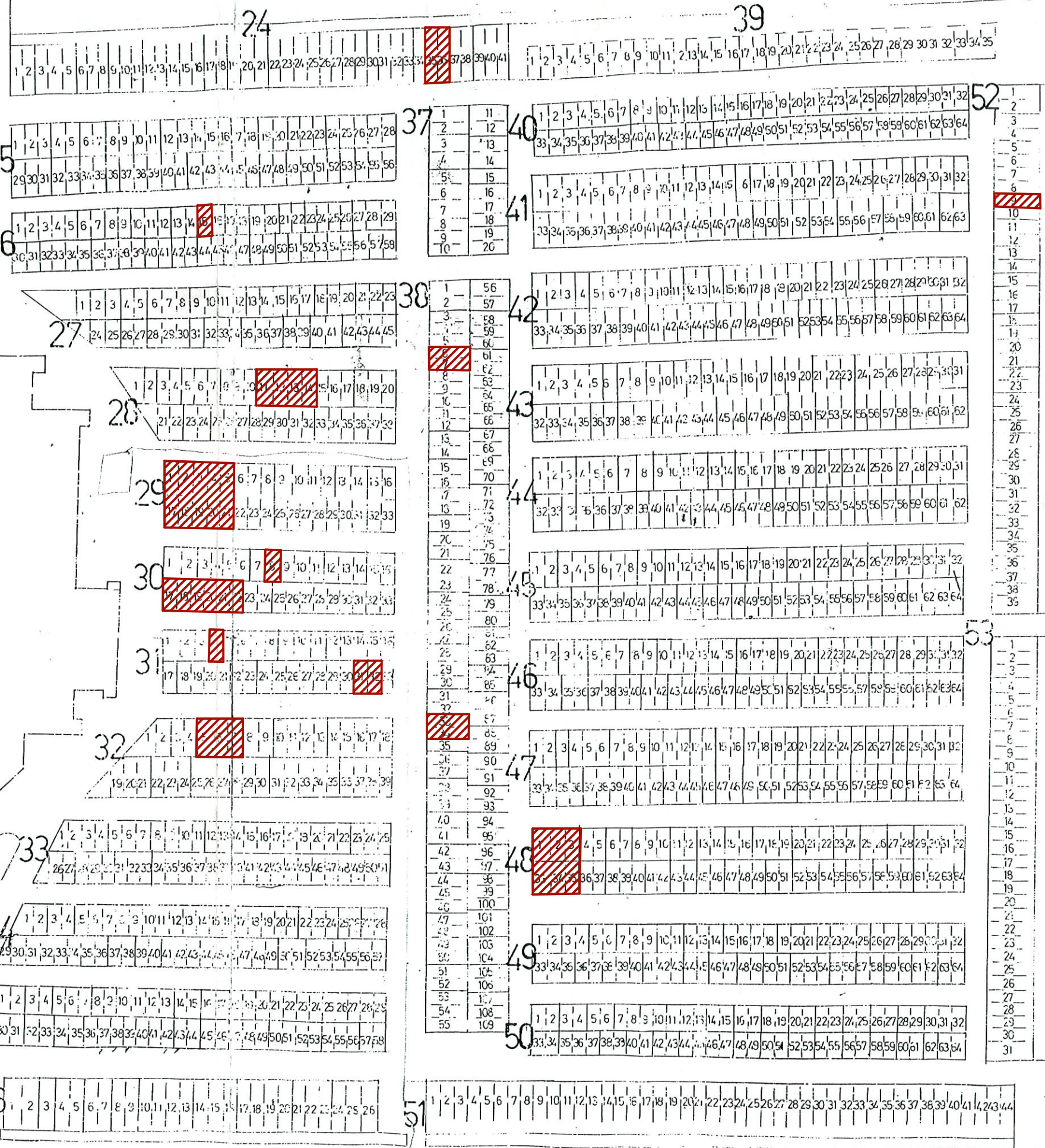
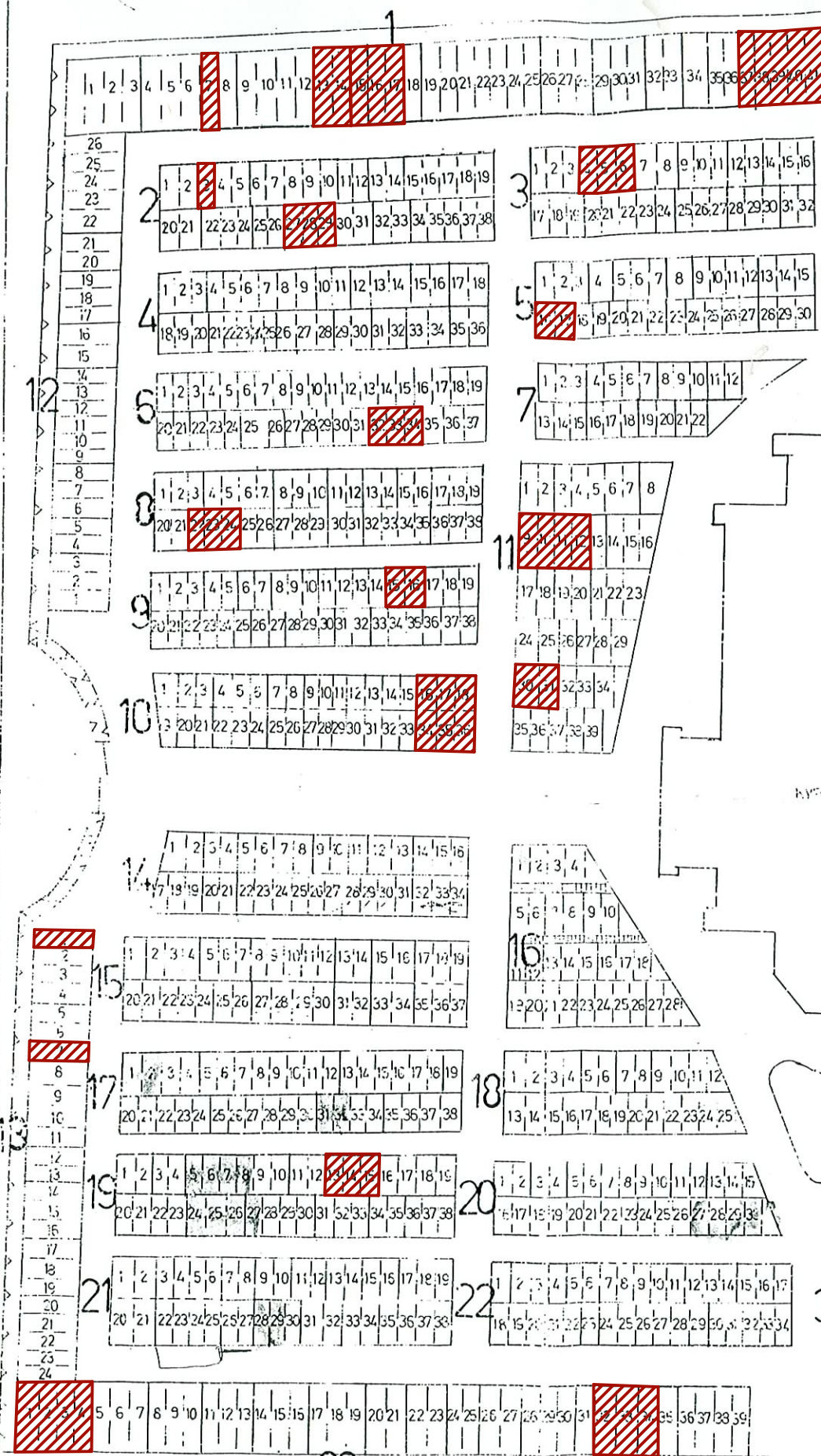
Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd i kulturlandskapet gäller i hela landet. En av fem prioriterade trädmiljöer i programmet är kyrkogårdar och parker. Motiveringen är att de utgör två av de viktigaste miljöerna för rödlistade arter i södra Sveriges träd bärande marker. Syftet med åtgärdsprogrammet är att *antalet särskilt skyddsvärda träd inom parker, kyrkogårdar, gårdsmiljöer och tätorter inte minskar så att natur- och kulturvärden eller upplevelsevärden avsevärt försämras*. Antalet särskilt skyddsvärda träd på kyrkogårdarna i landet inte minska med mer än 15 % fram till 2014. Ansvarig för att programmet efterlevs och att målet för kyrkogårdar uppnås är Svenska kyrkan tillsammans med kommunerna, naturvårdsverket, riksantikvarieämbetet, statens fastighetsverk och andra berörda aktörer. En av Svenska kyrkans viktigaste uppgifter i detta sammanhang är att upprätta vårdprogram och eller trädvårdsplaner för kyrkogårdar som har uppenbara höga natur och eller kulturhistoriska värden. Dessa vårdplaner ska innehålla natur- och kulturvärdesbedömningar av de aktuella kyrkogårdarna.

God Bebyggd Miljö, 1999

Miljömålet innebär bland annat att ”natur- och kulturvärden i städer, tätorter och annan bebyggd miljö skall tas tillvara och att den biologiska mångfalden skall bevaras och utvecklas”. Detta gäller även för kyrkogårdens specifika miljö som tillsammans med parker räknas som grönområden inom tätbebyggda områden. Ett delmål är att det senast 2010 skall finnas strategier för ”hur gröns- och vattenområden i tätorter och tätortsnära områden skall bevaras, vårdas och utvecklas för såväl natur- och kulturmiljö- som friluftssändamål, samt hur andelen hårdgjord yta i dessa miljöer fortsatt begränsas”.

Svenska kyrkans miljödiplomering (KMD) för hållbar utveckling. Detta är ett redskap som utarbetades till församlingarna år 2005 och som bidrar till en utveckling för kyrkogården som är hållbar både ekologiskt, ekonomiskt och socialt. Miljödiplomeringen är hittills valfri att genomföra. För att ta del av det material som behövs för miljödiplomering vänder sig församlingarna till Lunds stift. Mer information om Svenska kyrkans miljöarbete finns även i *Gröna postillan* från 1995 och *Nådegåvan Kyrka miljö 2000 – En studiehandbok för miljödiplomering och reflektion* från 1998. En ny skrift med titeln *Kyrkogården – Noaks ark för djur och växter* är under framtagande 2006. Den beskriver kyrkogårdens biologiska värden och är en del av ett samarbetsprojekt mellan Svenska kyrkan, Naturvårdsverket och Naturcentrum AB.

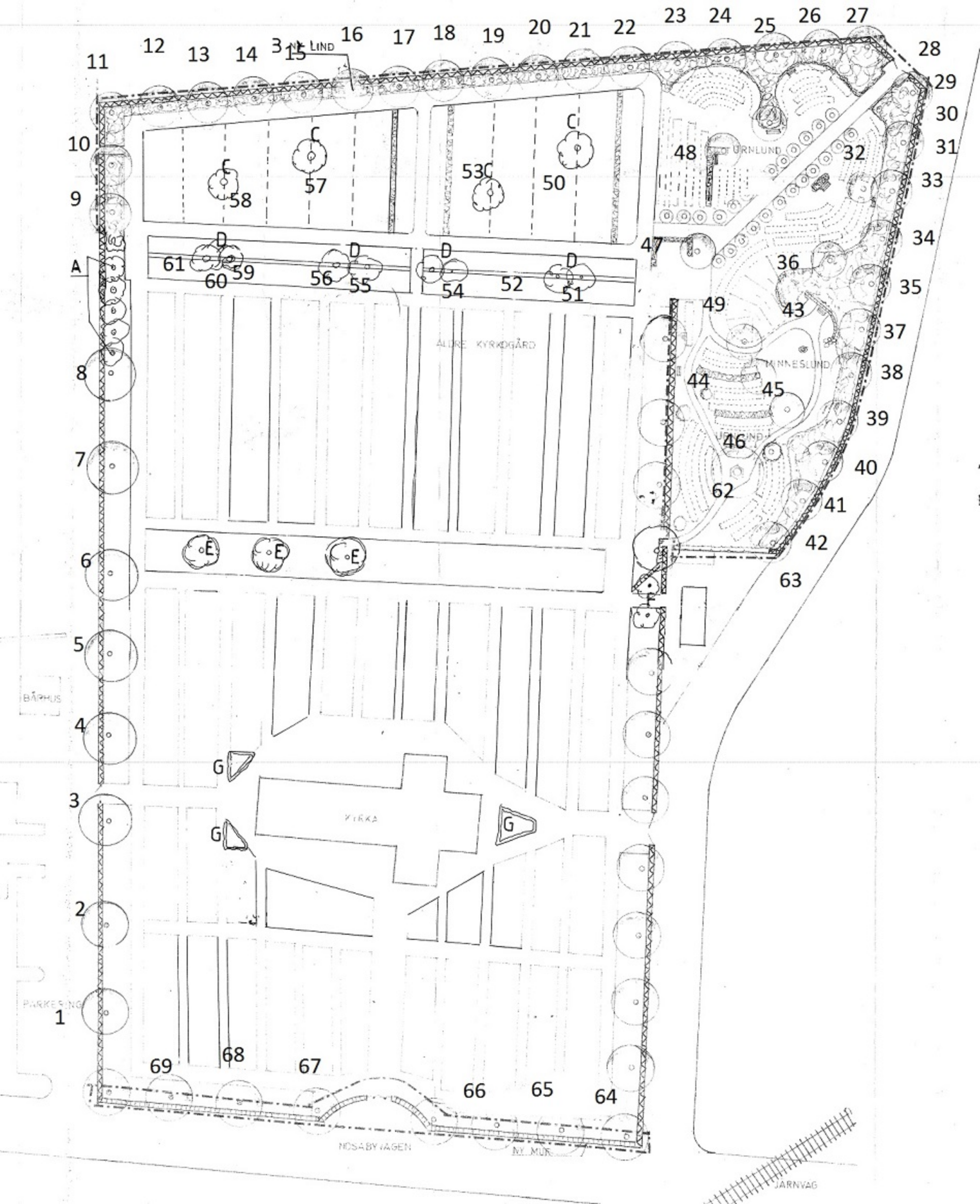
Bilaga Ritningar

FÖRSLAG TILL ÅTGÄRDER:

1. Högre taxushäck.
2. Vy mot åkerlandskapet förstärks genom beskärning av spirea och komplettering med nya träd.
3. Häck tas bort.
4. Grusgångar tas bort och sås in med gräs.
5. Nya lindar.
6. Ny askgravlund.
7. Plantering av nya rönnar.
8. Ny cypresshäck.
9. Nya träd planteras som ersättning för äldre lindar längs östra sidan 2015.
10. Nya träd planteras som ersättning för äldre lindar längs västra sidan ca 2025.
11. Nya träd planteras som ersättning för äldre lindar längs södra sidan ca 2040.

Skånska Träd																	Övrigt									
Upprättad av: Axel Martinsson																	TRÄDVÄRDSPLAN	Datum: 140623								
Trädnummer																	Plats: Nosaby Kyrka									
	Trädart/sort																									
		Friväxande	Allerträd	Står i gräsyta	Står i plantering	Står på hårigjord yta	Frisk	Lätt skadat	Svårt skadat	Stansklada - bark	Hål i stam	Svamp på stam	Svamp på marken / i rot	Svampgrepp i stam	Torra grenar	Kronutglesning	Ingen ålgård	Avilgrna döda & skadade grenar	Avilgrna vattenslott	Avlastning	Kronstabilisering	Uppbyggnadsbeslämning	Averking om 5 år	Averking om 10 år	Averking omgående	
1	Tilia /Lind		x				x											x								
2	Tilia /Lind		x				x											x								
3	Tilia /Lind		x				x											x								
4	Tilia /Lind		x				x											x								
5	Tilia /Lind		x				x											x								
6	Tilia /Lind		x				x											x								
7	Tilia /Lind		x				x											x								
8	Tilia /Lind		x				x											x								
9	Tilia /Lind		x				x											x								
10	Tilia /Lind		x				x											x								
11	Tilia /Lind		x				x											x								
12	Tilia /Lind		x				x											x								
13	Tilia /Lind		x				x											x								
14	Tilia /Lind		x				x											x								
15	Tilia /Lind		x				x											x								
16	Tilia /Lind		x				x											x								
17	Tilia /Lind		x				x											x								
18	Tilia /Lind		x				x											x								
19	Tilia /Lind		x				x											x								
20	Tilia /Lind		x				x											x								
21	Tilia /Lind		x				x											x								
22	Tilia /Lind		x				x											x								
23	Tilia /Lind		x				x											x								
24	Tilia /Lind		x				x											x								
25	Tilia /Lind		x				x											x								
26	Tilia /Lind		x				x											x								
27	Tilia /Lind		x				x											x								
28	Quercus robur / Ek		x				x											x								
29	Tilia /Lind		x				x											x								
30	Quercus robur / Ek		x				x											x								
31	Tilia /Lind		x				x											x								
32	Picea /Gran	x		x											x	x									x	Lyft fram alléträden bakom
33	Tilia /Lind		x				x											x								
34	Tilia /Lind		x				x											x								
35	Tilia /Lind		x				x											x								
36	Salix caprea /Sälg	x		x			x											x								
37	Tilia /Lind		x				x											x								
38	Tilia /Lind		x				x											x								
39	Tilia /Lind		x				x											x								
40	Tilia /Lind		x				x											x								
41	Tilia /Lind		x				x											x								
42	Tilia /Lind		x				x											x								
43																										
44	Ginko biloba /Ginko	x					x										x									
45	Ginko biloba /Ginko	x					x										x									
46	Cercidiphyllum japonicum /katsura	x					x											x								
47	Quercus robur "fastigiata" /Pelarek	x		x			x											x								
48	Crataegus /Hagtorn	x		x			x											x								
49	Abies /Ädelgran	x		x			x										x									
50	Malus adstringens "Hopa" /Rosenapel	x		x			x											x								
51	Acer tataricum ssp. Ginnala /Ginnalalönn	x	x					x		x													x			Ersätts med nytt träd
52	Acer tataricum ssp. Ginnala /Ginnalalönn	x	x					x		x													x			Ersätts med nytt träd
53	Malus adstringens "Hopa" /Rosenapel	x	x				x											x								
54	Tilia /Lind	x	x				x											x								
55	Acer tataricum ssp. Ginnala /Ginnalalönn	x	x					x		x													x			Ersätts med nytt träd
56	Acer tataricum ssp. Ginnala /Ginnalalönn	x	x					x		x													x			Ersätts med nytt träd
57	Malus adstringens "Hopa" /Rosenapel	x	x				x											x								
58	Malus adstringens "Hopa" /Rosenapel	x	x				x											x								
59	Acer tataricum ssp. Ginnala /Ginnalalönn	x	x					x															x			Ersätts med nytt träd
60	Tilia /Lind	x	x						x	x	x												x			Pågående blödarsjuka
61	Acer tataricum ssp. Ginnala /Ginnalalönn	x	x					x															x			Ersätts med nytt träd
62	Acer rubrum /Blodlönn	x	x				x											x								
63	Acer pseudoplatanus /Tysklönn	x					x																	x		Undertryckt, "fel träd i raden"
64	Tilia /Lind	x					x											x								
65	Tilia /Lind	x					x											x								
66	Tilia /Lind	x					x											x								
67	Tilia /Lind	x					x											x								
68	Tilia /Lind	x					x											x								
69	Tilia /Lind	x					x											x								